

palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT 2000/1

palócföld

Tartalom

Szepesi József <i>versei</i>	3
Onagy Zoltán <i>novellája</i>	4
Matúz Gábor <i>kisprózája</i>	21
Csikász István <i>esszénovellája</i>	27
<hr/>	
ÚTON	
Tóth Anna <i>erdélyi útijegyzete</i>	55
<hr/>	
KRONOSZ ÁRNYÉKA	
Laczkó Pál <i>megemlékezése Kojnok Nándorról</i>	61
<hr/>	
SEREGSZÁMLA	
Baráthi Ottó <i>interjúja Paróczai Péterrel</i>	63
<hr/>	
VALÓSÁGUNK	
Bedegi Győző <i>újraolvasó naplója</i>	71
Balás Róbert <i>szociográfiája a vállalkozókról</i>	76
<hr/>	
MÉRLEGEN	
Sinkovics Ferenc <i>Matúz Gábor könyvéről</i>	93
<hr/>	
MŰHELY	
Gréczi Zsoldos Enikő <i>Szabó István nyelvészeti tevékenységéről</i>	97
Galsik Zsolt <i>egy verstördékről</i>	100
<hr/>	
HAGYOMÁNY	
Erdős István <i>Rácz Pál primáskirályról</i>	108
N. László Endre: <i>Göncöl Táltos csak a Csallóközé! (tanulmány)</i>	119
<hr/>	
VITA	
Bozó Gyula <i>levele</i>	132
Vasvári Zoltán <i>válasza</i>	134

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata

Főszerkesztő:
Pál József

Főmunkatárs:
Nagy Pál
(Párizs, Magyar Műhely)

A szerkesztő bizottság elnöke:
Dr. Horváth István
(Nógrádi Történeti Múzeum)

A szerkesztő bizottság tagjai:
Ardamica Ferenc (író, Losonc)
Dukay Nagy Ádám (író, költő, Salgótarján)
Marschalkó Zsolt (író, költő, Salgótarján)
Zsibói Béla (író, Bátonyterenye)

Felelős kiadó:
Oroszné Katona Anna

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.
Telefon: (32) 416-777, 314-386
Levélcím:
3101 Salgótarján, 1. Pf. 18

Kiadja:
a Balassi Bálint Megyei Könyvtár
3101 Salgótarján, Pf. 18

Készült:
Polar Stúdió
Salgótarján

Szerkesztőségi fogadóórák:
szerda 11-16.30 óráig

Számlaszám: OTP: 11741000-15450250

palócföld

E számunk szerzői:

Balás Róbert újságíró (Salgótarján),
Baráthi Ottó közgazdász (Salgótarján),
Bedegi Győző újságíró, szociális munkás
(Salgótarján), *Bozó Gyula* ny. tanár (Sal-
gótarján), *Csikász István* író, költő (Balas-
sagyarmat), *Erdős István* író (Salgótarján),
Galsik Zsolt levéltáros (Szécsény), *Grécci-
Zsoldos Enikő* tanár, doktorandusz (Salgó-
tarján), *Laczkó Pál* író (Salgótarján), *Matiz
Gábor* író, újságíró (Balassagyarmat), *N.
László Endre* néprajzkutató (Barcs), *Onagy
Zoltán* író (Esztergom), *Sinkovics Ferenc*
újságíró (Bp.), *Szepesi József* költő, újság-
író (Salgótarján-Bp.), *Tóth Anna* tanár
(Salgótarján), *Vasvári Zoltán* néprajzkutató
(Bp.)

E számunk illusztrációs anyagát a Nógrádi
Történeti Múzeum képzőművészeti gyűj-
teményének Salgótarjánát ábrázoló művei
közül válogattuk.

* * *

Foto: **Buda László** (Salgótarján)

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár.
Előfizethető ugyanitt.
2000-ben megjelenik négy alkalommal.
Egyes szám ára: 200,- Ft,
Előfizetési díj egy évre: 700,- Ft
**Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg
és nem küldünk vissza!**
Folyóiratunk Budapesten megvásárolható az
Írók Boltjában (Andrássy út 45.).

ISSN 0555-8867

Index: 25925

Szepesi József

Rokonaim

Rokonaim, az elesettek,
kereszthez senkit nem szegeztek,
s profán bűneikért, ha voltak,
Krisztus nevében meglakoltak.

Rokonaim, az elesettek,
húzzák mindig a rövidebbet;
múlt-marta vérük alig szárad,
már tipor rajtuk az új század.

Rokonaim, az elesettek,
hogy higgyenek a *Hiszekegynek*,
az *Egy Istennek s Egy Hazának*,
ha másságukra nincs bocsánat?

Ezüstnász

Nem szülnek már a hajnalok
nevető hajnalcsillagot,
és nem szülnek már az estek
álmot, mosolyt, szerelmeket.
A dalaink megfakultak
sivár mezsgyéjén a múltnak.
Mélábút, csendet, kint terem
jövönk kertjében a jelen.

Ám kamasz derünk ma visszatér
karján a hetyke ifjúsággal.
S táncra perdül szívünkben a vér,
kacér táncra, az elmúlással ...

Onagy Zoltán — Stróbl N. Daniel

A méz holdja

Vendégségben az „Időnek járása”-nál

Máig meg tud lepni, mert tegnap nem volt módja rá: sokasodnak, érkeznek, öblögetnek a test ismeretlen fájdalmai, a reggeli csúz, az esti könyék, az éjszakai derék, s a közbülső, nikotinmérgezésre utaló fejfőrcsök. Mindezek viharos bizonytalansága, harsogó akácerdeje a hulló száraz ágdarabok esőjében: meddig ér az élet, meddig nem hat oda, ahová nem szabad hatnia, ahol már végletes és csábos hipochondria, ahol arról szól az idő vendégsége, hogy megvásárolod-e magadnak a nyugalmat és az elzárkózást, s ha igen, mennyiért. Hogy ne tépd magad képzelt köszvényel, csúzzal és nikotinos fejfőrcssel, ne tépd betegségeid miatt. (Amíg nem halsz bele, minden betegség képzelt. Amint belehaltál, mindegy, igaz-e az előző tétel.)

Tudom mindezt. Tudva mindez. Regisztrálva mindez úgy, hogy nem maga a regisztrátum a dolog lényege. Ám amikor megszólal a szirén éneke, amikor a Bazilika alól a Duna-parti tenger célzottan-kódolva átüzen a légen az örökké nedvesen fénylő Néceidák modorában, azt mondja: gyarapodik testemen a só, le kellene nyalogatnod, mielőtt olyannyira „elfűszeröl”, hogy úgy maradok. Eképpen szignálja: „vízi tündér”, „Sirééénia”, „Szi-rén”, „hableány”, „Mirjam”, „Vénusz”, „vítitündér”, „Aphrodite”. „Egy szerelmes gyónás volt, *Confessio amantis*, hallod? Hallasz?” — búgja az éjszaka csendjéből az éjszaka csendjébe.¹

Máig meglep, sokasodik, érkezik, öblöget a test ismeretlen fájdalmaival, a reggeli csúz, az esti könyék, az éjszakai derék, a közbülső nikotinmérgezésre utaló fejfőrcsök. Mindezek elszigetelő bizonytalansága: meddig ér az élet?

És nem, és sehol semmi? És minden külön hang, az összes múltó időre vonatkozó aspektusuk elmarad, mire befűzöm a bakancsot, elmarad a reggeli csúz, az esti könyékfájdalom, az éjszakai derék, a tompuló időre vonatkozó goromba figyelmeztetések.

Még a fülben a szirén utolsó taktusai, de már nyakban a hangból és két hosszú hajfonatból készült hurok, már húz a víz alá, már só és még só, és semmi oxigén.

¹ Név szerint: Kaya Radio Sex Appeal, aki rövidesen életteli szereplőjévé válik a történetnek, aki egy teljes külön hasábot ragad ki a *101 véres ezredvégi nap* című lapból.

Latens poézis 1.*(Fejezetek a magyar viktorianizmus történetéből)**Történeti előzmények (Puttó)*

Egy esztendővel a viktorianizmus betörése, három hónappal az első függetlenségi próbálkozások után talán kellő történelmi-mazochista távlattal rendelkezünk, hogy megértsük, mi történt a palóc tájban 199. tele és 199. ősze között.

Kilenc hónapnyi anonimitás, törvényen kívüliség, annak rutinja és tapasztalata nem lebecsülendő tudás. Bár önmagában még nem indokolná a bátorságot, amely ahhoz szükséges, hogy a viktoriánussá vált férfiú átfogó elemzést készítsen közelmúltjáról, mi több, vázolni próbáljon olyan irányokat, melyek tervei és szándéka szerint más minőségű távlatot nyithatnak a 2000. évet követő új évezredben.

Az *l. p.* — túl a nem konkrét tárgyú bátorságon és bárgyúságon — rögzíti majd, miféle vígjátéki szírehangok hozzák az általánost és a napi viktorianizmust, milyen eltéveszthetetlen jellemzőivel találkozhat a figyelmetlen férfiember, aki esetleg nem borult valamely korabeli viktorianizmusával, vagy borult, de az eset nem járt kiemelt színeffektekkel, nem látott lilát, amikor pofára esett.

Az *l. p.* kart karba öltve az *alapvetéssel*, a Külön hasákkal egyféle tipikus brosúraszerkezet keretein belül maradvá kutatja a jellem és a promiszkuitás elképesztő sokszínűségét, az akart szavahihetőség sodró varázsát, misztikuma nélkül leírja az elrabolt ezüstök eredeti helyét a konyhapalczon (bár ez még nem eldöntött), valamint: bédekker-jellegén túl utólagos (utóvéd)-vallomástétel, vádbeszéd, de példabeszéd is — szándéka szerint ablakot tár e különös, hazug esküt tevő kanonokkal bőven ellátott korszak titkaira.

Az *l. p.* mindazonáltal, hogy nem daloskönyv a századfordulóról (durván leegyszerűsítve), egyetlen gonosz célra koncentrál, a miértjét keresi, hogy a két „örök” kanonok közül miért fekete, gonosz az egyik sorsszerűen, s a másik miért angyalszárnyon repkedő jó, sorszerűen.

Antiviktoriánus alapvetés*(A tanítvány szerény előhangja)²*

Ez, itt, külön műfaj. Az első héten valóban azt gondoltam, korábban rajongója volt a viktoriánus kori irodalomnak (Hardy, Kipling, Wells, Wilde), de most szakít, kész, nem tűri tovább azt a fajta dekadenciát, a megfáradt formakultúrát, a könnyimirigyeket próbára tévő summázatlan romanticizmust. Netán, gondoltam meglepve, a világbirodalmi

² Valóban így és ez: szerény előhang. Kis barátom, vérem Stróbl N. Daniel, akivel együtt készítünk egy véres hetilapot (*101 véres ezredvégi nap* címmel), belekotort az elkészült anyagba, és egyik reggelre, amikor előző napon (főszerkesztőként) szégyenteljesen lemaradtam a lapzártáról, a kész részletekből unalmában összeállította jelen elbeszélésfüzért. Néhonnan kicenzúrázta a vadabb részeket (pornót, lírát, sátánit), itt-ott kézi irányítókot helyezett el a viharosabb betétek közé, sűrű bocsánatkérések közepette. Ezek nagyobb részét nem hagytam meg. Terhes, mondja, és nem illik minden írásban újra és újra elmagyarázni az elejétől kezdve az elejét. Jól van, mondtam, lehet, de nem köszöngettem a munkát. Így is lehet. Az irodalom olyan, hogy mindenhogyan lehet. A nő is olyan, de az irodalom olyanabb. — O. Z.

szemléletért volt odáig az öreg. De nem. Máig nem derült ki, mi is ez. Talán olyan hátrvonásnak tekinti és úgy kezeli, mint a történelmi változások törvény- és szabályszerűségét. Mint a királynő éppen száz éve bekövetkezett halála utáni, erőviszonyaiban változó világ újrafelosztását. 2000-ig volt ami, 2000 után következik a másik világ. Az antiviktorianizmus. Műfajilag. E szignifikáns jelölésmód — a hiénakutya körbefutja a bozótost, kiszabja magának, de jelöli azt is, innen tovább már nem az én birodalmam — nem árthat. Ez, mondjuk, világos.

A főszerk. ehhez készíti a sajátos, nem minden alkalommal követhető miniatűrakat, rezisztencia-díszleteket. Hogy immunissá váljék. Ki akar keveredni, közben bekeveredik.

Talán. Ki lát bele egy öreg paliba, aki maga sem akar magába látni, mert pontosan tudja, mit talál ott, és nem akar szembesülni csak tízévente egyszer. Akkor is, ha nem képes elodáztatni még tízre.

Hová sorolható? Miképpen fér egy napilapba, máig nem értem. De nem is az én dolgom volna ez. Ő tudja. Ha diktál, begépelem. Ha maga csinálja, korrektorként és olvasó szerkesztőként is úgy olvasom, hogy nem értem, mi mit jelent. (S ami rosszabb: ez a része nemigen érdekel. Az élet nem lehet ennyire bonyolult.)

Nincs hús, azt látom, a hússal egyre több a problémája, a húsevőkkel főleg (húsevő-mindenevő-vel), ebből következően mindent elönt a penészes krumplicsüve, a sárgarépaé, és leng a lenyúzott poézis a száradó rizzsel televágtott töltelék fölött. Ha jól látom.

Örömmel köszönti Önöket az „ifjú és meggondolatlan”
főszerk. h.: S. N. Daniel

Antiviktorianus alapvetés II.

Tegnap hajnalban központi bizottsági határozattal véget vetettünk a hamis erkölcsiségű, szemforgató viktorianus kornak. Korábban nem volt szükség hasonlóra. A kor- és kórvégek, a dolgok, a dolgok jelentősége elmúlt, mint a nátha, a hátfájás. Most pedig vulkanikus természete miatt nyakunkon maradt. Több ok is felsorolható a szokatlanul goromba határozat időszerűségének bizonyítására. Néhány közülük.

Az első és legfontosabb: nyomasztólag hat, mint az új mocsárban vándorló új Marxista Gondolat (Mysl Marksistovvka). A második, nem kevésbé első: a viktorianizmus puttói oeurvje letúrta a hagyományos palóc monogám alapállást. A viktorianizmus olyan, a Bánomi Központi Bizottság előtt eddig ismeretlen szerkezetű monogámia, mely az alkalmi poligámiát a szakmai-baráti viszonyrendszerek közönséges tartozéka-ként fogadja el. Mennydörgéshez rendeli a zivatart, s ez ismereteink szerint meghamisítja a természet fennálló rendjét. A monogámiáról, mely a jövőtudat nélkül vegetálók mindennapjaiban suhanó derűvel csusszan a poligámiába, később (ha értelmét látjuk).

100 nap hátra az évezredből (ha úgy számoljuk, hogy 2000-ben van vége, nem 2001-ben). A misztikusok úgy búcsúztatják: nyakunkon a világvége, szabaduljunk balanszainktól. Amit nem értékeltünk a maga helyén, attól nehéz. Amikor nem tudhatni előre, mi teher egy léghajóban, mit dobunk kínunkban az alattunk sétáló gondtalan népek fejére, akkor nehéz. Mi is valahogy így, nehezen. De a tervnek, a BKB utasításának megfelelően.

Antiviktoriánus alapvetés III.

Ma már látszik a viktorianizmus.

Látható, mennyire bonyolult, áttekinthetetlenül kusza belső rendszer vezényli a szivárványos látszatok ellenére. Óriási lila területek, feltáratlan ásványkincs, kalandorszellem. Ismerem. Folyamatosan regisztrált hamis lokalitása és hazug globalitása kényszerít rá, hogy elvagdossam a kampókhöz kötött zsinórokat. A nyájas és zöld Palócföld nem tűri a zsinórpadlás direkciót, nehezen mondja ki, nehezen határoz, de ha igen, már nem vitázik.

Nem remélem, hogy bárkinek fontos lehet, ami itt a következő 100 napban igen. Azt sem gondolom, hogy akinek reggel van, annak fontos volna a másik, akinek este. Elég régen törvényi rangú, hogy mindenkinek a maga üdvössége jár a szeme előtt, s az üdvösség érdekében akár el is veszíti az üdvözülés lehetőségét. Mi az üdvösség, kérdezi Gandol. Találkozás önmagaddal. Mi a kárhozát?, tetézi pofátlanul a kérdést. Találkozás önmagaddal, ismétli meg a választ. (Ki ez a Gandol, honnan ez az öreg, „dobja be, örizze meg”-cédula? Gandolt nem, Yves Gandon francia író találok, aki tizenkét kötetes folyamban kutatatta, a tizenharmadik századig visszaásva a francia női lélek rejtélyét. Hm. Isten ujja. A Szőfejtőmre mutató isteni ujj).

Ez az. Erről van szó. Találkozol magaddal, véged. De hát nem lehet másképpen. Ki ki megy a maga megszabta, vagy a szerencse által aláírányított úton. És megérkezik valahová. vagy nem érkezik meg sehová. Csak azok különböznek, akik maradnak, akinek nem szólt senki, hogy indulni kellene.

Vissza a rezervátumba, gondolom, amikor már hetek esnek ki, korábban a napokat is soknak találtam, és közben szinte nem mozdul semmi. Lesz rá néhány napom, hogy eldöntsem, melyik lábam vágom le, hogy ne induljak. Mert amputáció következik.

A struktúrájának változnia kell, tehát megbillentjük valahogyan. Amikor Huxley elhatározta, hogy megváltoztatja a világot a darwini tanok intenzívebb és szélesebb körű megismertetésével, az a kérdés, meg kell-e változtatni az általános struktúrát, rá kell-e nyitni néhány kaput a középkori éjszakára. Újra kell gondolni az alapokat, az oktatást, a vallás defekcióihoz idomuló viszonyrendszert. Itt tartok. Átgondolni az alapokat. A kambriumi kőületeket. A szembetegségek karát, melyek közös zenekari rendjük szerint önállóan képesek ellenséget alkotni. A szem (és a farok) hajlik rá, hogy egyedül döntsön, ne kérjen tanácsot, ne csak közvetítsen, ami a dolga volna.

Ez az ezredforduló előtti századik este minden bizonytal a viktoriánus kor utolsó pillanata. Visszatolatunk egy kellemesebb, lágyabb, lazább világba, mely kevesebb gyilkolással fűszerelt. Annak ellenére, hogy sohasem ártalmas, ha az alant lelése előtt megnyúzzák, mert csak amikor veszteségeit veszi számba, akkor ébred rá, onnan, a polcra hiányzik valami. De mi?

Antiviktoriánus alapvetés IV.

Nehéz érteni, de még gágog "A kód vizsgálógog". Miért? Most jön vissza egy szöveg a gyanakvásról. Hogy a szerelem gyanakvóvá teszi az ember. Amikor a produkció nem magát a produkciót, hanem a mögöttes oktatókat, az ellenőrizhetetlen szenvedélyt jelenti. Amikor a lendület leválaszt, és a másakra vonatkozó, szépen hegyezett szervilitást hozza. Falhoz szögezi.

Korábban semmi zavaró. Egy-egy kor csendben zárult. Halkan be az ajtót. Ha el, pontos, félreérthetetlen, hálás szavakkal.

Ez a korszakhatár meglepően más. Hamisítatlan kiszagzajleg: sértettség, gyűlölet. Ajtó és ablakbeugrás. Hull a vakolat, repül a gitt, csörömpöl az üveg. Miért? Nem volt tán meghatározó a szerep a szerepben? Nem én írtam, nem én rendeztem, miközben korábban én írtam és rendeztem? A figura ösképe átalakult, kicsúszott a kezemből? Husz, akit a Posztilla után elkap az érinthetetlen gépezet és bedarálja? Ezzel kellene valamit kezdeni, még a zsinat előtt. Újrahúzni a grafikák erőteljes vonalait.

Szenvedély: Aszongya hajdanában-danában, még a viktoriánus korban, hogy ő nagyon szenvedélyes, nagyon impulzív, hogy sokszor nem képes parancsolni az indulatainak. Én erre azt, még a viktoriánus korban ez a gondolat, amikor úgy tűnt, értelme van gesztuson, különös szokásokon tündönni, megfigyelni, belenyúlni esetleg, alakulni hozzá, bentről javítani, mint a kommunisták a Pártot, bentről a jót, tehát ekkor még úgy volt, mert úgy lehetett, hogy értelme látszott, azt gondoltam szomorúan, magamnak és magamban: bazdmeg anyagom, egyszerűen és parasztosan, belülled az önfegyelem hiányzik. És önfegyelmet, a másik tiszteletét negyvenévesen már nemigen osztogassák a sarkon. Ottan és onnat mást osztogatnak. Majd meglátod, ha megéred.

Vendégkör: 1. db ember, legyen az nő avagy férfiú, amikor érkezik, vendégnek nevezük. Ha hímnemű ez a vendég, akkor nem úgy. Lecsós nyúl, sörök, végtelen duma, fociról, politikáról, lehető és lehetetlen nők különös fanszörzetéről. Létező és a fantázia szintjén unikalizált nőkről. Feledhető. Nem úgy. Egy férfiúi vendég hason korosztály. Nem hason korosztályos férfiúi vendéggel — ilyen rendszerint nincs is, ha van, nem vendég —, a tárgyalást rövid úton megszakítjuk.

Ha viszont a vendég nőnemű, és ő a férfiakról mesél legszívesebben, nem a madarokról, egérről, vadludakról, netán a nagypapa fehér bajuszáról, ezt nem könnyű érteni. A férfiak nőről szóló meséi színesebbek, könnyedebbek, céltudatosabbak, mert kétség nem fér hozzá, a mese a nőről, a valóságos, netán virtuális nőről szól, de soha nem a férfiember teljesítményéről, ha némelykor arról is, ám a teljesítményben is a nő a lényeg. A nő megsemmisítő szándékkal szónokol a tegnapi férfijairól, és fogalma nincs, mikor, és hol kell letűznie a határt jelző karókat. Egy férfi legalább azt tudja, miről szabad mesélni. A fontos nőről ritkán. Fontos esetekről még ritkábban. Meghatározó nő szinte soha nem kerül két korszak közé a kocsmasztalra.

Vámpír: A vámpír (nemzetközivé vált szerbhorvát főnév), amikor vámpírol, az jót tesz a fickónak, bár mesesik, hogy menekülne, mert nem tiszta a rajta való vámpírolás eredete, a távlatok, a jövőndő. A férfiak egy része menekülne ilyenkor. Bár a vámpírnak nevezhető némberről elmondhatni: a nehéz feladat — pl. ha poligámot kell monogámmá, vagy fordítva, monogámot poligámmá tenni — megsokszorozza erejét. Éppen most jött egy szenzációs analógia: ha meglátja a férfiban lévő lehetőséget, akár félmérföldes csőből is kiszívja a golflabdát. Szép és találó.

Vamp: a vámpír féltestvére, de konkrét célok nélkül. Sem a vámpírra jellemző a rendszerezés, sem a tervezés mindenhatósága, annak életvezetésre irányuló koherenciája nem zavarja mindennapjait. A vamp és a vámpír abban különbözik, hogy ahol a vámpír félmérföldes csőből, ott a vamp mérföldesből, erőlködés nélkül.

Amennyiben a feladat és az erőlködés, a kábítás és az elképesztés szándéka mozgatja: a három mérföldes cső sem akadály, és nem horpad a homloka, még mindig nem jelennek meg homlokán a verejtékcseppek. Levegővétele sem válik zaklatottá. Csak az orroccka szuszog csendeskén, érzéken.

Antiviktóriánus alapvetés V.

Olvasom: O. a legújabb kor viszonyaira minden rezzenésében rímelő, az új politika kulturális értékrendjének valósággá nemesülő profizmusa, racionalitása megrendítő. Ezek a lányok mindent megtanultak, amit meg kellett tanulniuk a hatalom megragadása érdekében.

De mondom, *alapvetésben* nem beszélünk hatalomról. Egy periodikáról beszélünk, mely a világirodalomra specializálódott. Egy szerkesztőségről és egyebekről, amit ezen a vasárnap reggelen nem folytatunk. Elhallgatunk, mint a csuka a parton. Csuka vagy banánhal hasal a parton, fölötte zúgva fejezi be első gyors körét a legéltrevalóbb kékhasú döglégy. Nem lehet beszélni és nem beszélni egyszerre, amikor megszólal — *ex capite foetet piscis* — fejtől bűzlik a hal. A hal nem szól, ha tele a szája, ha pedig ne szól, nem a fejtől bűzlik, ez akár egy ótestamentumi igazság, megáll támogatás nélkül. És én?

Lemerülünk a délelőttbe T. Artaud-fordításával, Friedell művészeti tanulmányával és ott maradunk, olvasunk, nem beszélünk. Mi sem bűzlünk fejtől. Ring a délelőtt. Szeretjük, ha ilyen. Ha napló, ha nem napló, ha vonatkozik, ha megoldás, ha nem, ha ezzel egy délelőttre újra elvetjük a megoldás lehetőségét. Nem kötelező szünet nélkül megoldani.

Eztán el a melankóliába. Édes, édes melancolia. Variációk melankóliára, mottó: Dürer *Melencolia I*, és sok Chopin.

Nézem, nézegetem, és most végre megértek valamit, amit eddig nem. Magamra figyeltem, nem kerestem *hózzá* a kulcsot, úgy gondoltam, magamhoz kellene elsősorban. Pedig nem. És ez sajnálatos.

A felismerés is sajnálatos. Én, aki soha nem tévedek, tisztán látom a másikat, elhelyezem a rendszerben. Ha módosítanom szükséges, az nem több, mint néhány centiméternyit odébb tolni a harmadik polcon a könnyen mérhető aktuális fény-árnyék játéknak megfelelően. Az op-art hol feketébe, hol fehérbe mozdul. Most bizony végzetes. A despota nyit kaput, aki előbb hisz a narratívának, mint saját kipróbált szemének.

Kötelező olvasmánnyá tenném következő kapcsolataidban, következő gyanútlan kapitányaidnak, akik számítanak rád, akik az első időszakban azt gondolják, amit én, szétszedhető, összerakható, megváltoztatható vagy. Egy újrakomponálható nő.

De nem mondtam, amit kellett volna. Nem hallgattam el, amit el kellett volna. Miközben mindent elhallgattam. Soha egyetlen normális gesztus, egyetlen őszinte, egyetlen oda, neki, beléje szóló melódia. Kimaradtam, szándékkal ki, a másik élet egyszerre szükséztű és lócsogó verbalizmusából.

Nem kérdeztem rá konkrétan, amire konkrétan rá kellett volna. Közben nem töröltem ki a fölös kérdéseket, éppen a fölőseket, amelyek egyszerre kényelmetlenek a kérdezőnek és a kérdezettnek. Azokkal jöttem elő pl.: hogyan volt ezzel az adománylevél-legitimációval, kicsim? Hogyan szolgáltad meg? Milyen testrészek igénybevétele volt melegen ajánlott?

Nem figyelmeztettem, ha egyéb mondandód nincs, csak azért ne ülj a gép elé, mert nem értesz máshoz, mert ebből élsz. Te nem vagy esztergályos, és a munka nem intézi el önnön magát, nem alakítja ki a belső képet, nem szüli a kohéziót, nem formálja készre a látványt. Ez minden sorod. A *Variációk* is ez. Kár, hogy nem olvastam el időben. Az egyik kulcs. Álkulcs, mert valószínűleg nem az eredeti. A *Variációk* a versenyképtelen személyiség versenyztetése. Egy mozdulatlan, éhező hedonista mormog, aki főszerepre vágyik, de a szerepből, a figurához tartozó könyvből csak a cím- és a végyszavakat hajlandó megtanulni.

Ez van. Nehéz belátni, hogy igen.

Antiviktoriánus alapvetés VI.

Logója: száj, fogak, mosoly, a csurránó, tejszínű nektár, mindez zöld mezőben, ezüst csövekkel a háttérben, a háttérben fekete tornyokkal, két lábon állva hízelkedő farkas szukával.

Lecsupasztíva: résnyire nyitott, fénylő ajkak, a közülük kivillanó hófehér fogvégek. A halál. Az egyik gyarmati lét felszabadít, megmutatja ki vagy, mi vagy, mi lehetsz, hogyan kerül ki a gyarmatosított személy fogalmi egységéből.

A másik gyarmati lét totális diktatúra, speciális gesztusrendszerrel. Kényére-kedvére kiszolgáltatva az elfoglalt terület(ek). A gyarmatosított alak tehetetlenül néz, minden korábbi világ megszokott és elfogadott harmóniája nélkül. A diktátor debilizálódott polip, teremtőereje nem több, mint amit belőled kiszív.

Minden elfogadható, mindent el is fogad a gyarmatosított test, amíg arról van szó, a konkvisztádor az ő, a gyarmati férfiú érdekeiben diktátor. A bajok akkor kezdődnek, ez minden viktoriánus kor forradalmi időszaka, amikor kiderül, sőt nyilvánossá is teszi, egy másik gyarmat is, egy harmadik is, egy negyedik is ott van, s az erőt adó nektárt mindegyikből szívogatja, mintha ez neki így járna. Mintha ilyen volna a világ puttói rendje.

Mondom: logója a száj, a nektár, ahogyan csorran az állra, a fehér fogak és az opál nektár. És ennek ideológiája.

A kettő együtt: halál. Egy halált szállító logó.

Antiviktoriánus alapvetés VII.

Tegyük fel ma a hazugsággal kapcsolatos utolsó kérdést, mert ezt mindig nehéz. A kérdés gyakran olyan formát ölt, mintha a kérdező természetére utalna. Természetesen megtalálható benne a valóság néhány jól elkülöníthető részegysége, ám ha így volna, akkor is a közös igazságok és a közös hazugságok közös felderítését célozza. Enélkül a hagyományosan indignált tisztázás nélkül sokkal bonyolultabb megtalálni egy adott tiszta tér kötelező szükségességét. Valami tiszta nagyon kell legyen ottan. És az ne egy új lepedő legyen a Sugárból. De mint a példa mutatja, gyakrabban nem sikerül, mint igen.

Nehéz volt rájönnöm, még nehezebb volt bizonyíték után kutatni ebben a speciális időszakban, de végül elfogadom a lazán kötődő tételt, a *primitív* embert hazugságai jellemzik legtisztábban. Meghatározzák. Lekötözik. Hazugságai úgy nőnek egymásra egymásból, mint a rákos sejtek. És így meg is találtuk az óhajtott tisztát. Hazugságot hazugsággal gyógyít, mással képtelen nyugton tartani a benne lévő bizonytalan és hitetlen állapot. Muszáj neki, kötelező enciklopédiaszerű rendszert állítani, s azt alkoholos-pederasztikus elméletekkel megtámogatni, muszáj kitálcálnia eszelős dolgokat, égi (ufo) szerelmet, buzeráns orvos szerelmét, mert tudja, hogy képtelen a ráció földi koordinátái közt, hús-vér emberrel normálisan viselkedni. A lidérces metafizika és a lidérces szorongás, és e két összetevő lidérces katyvasza.

Egyszerűbben szólva, a hazug ember csak hazug ember. A hazug gyakran emelkedetten szónoki, de az is pusztán másvilág, idegen, hamis. Eredménytelenség.

Antiviktoriánus alapvetés VIII.

A kiválasztott rendszerint képes rá, hogy hömpölygő, őszintének, bölcsnek és kiérleltnek tűnő szavakkal szólaljon meg, amikor más életére vonatkozó példázatokkal kell saját kiválóságát bizonyítania. Hogy büntessen saját szikrázó etikáját kiemelve. Hogy megsemmisítsen

a morál nevében. Hogy öljön, úgy is, fejben is, ha az ölésnek immár semmi szerepe, csak a mazochista kéjvágy, a rituálé kötelező produkciója. A színes, átgondolt, teoretikusan motívált rítus a summázat része. Nem hagyható el. De most nincs erő.

Háromnegyed nyolc van. Ebben a pillanatban értem haza.

Ha volna bennem tisztesség, ami nincs, még meg is köszönném a mai alapvetésben, hogy háromnegyed nyolc van, hogy *lehet* háromnegyed nyolc, hogy maga a háromnegyed nyolc egy túltreprezentált metafora, egy köztörvényes ösvény a bemerevült, öreg laktól fényes török tájképben.

Cifra, fájdalmas kapukulcs a cifra és fájdalmas török időkhöz.

Ha meg is köszönhetném, hát megköszönöm: köszönöm szépen.

Antiviktóriánus alapvetés IX.

Egy viszontagságos élet jutott, átlagos fronthelyzetben nem ér rá tökölni azon, meddig ér a hamis az igazban, meddig az igaz a hamisban, a kettőt miképpen ötvözi, hogyan éri az isteni világitómester fényrendszere.

Pillanatnyi érdekei — érdekei pillanata — szerint engedi közel, távolítja el, teríti a laticelekre az öreg lepedőt, zárja az ajtót, akkor is, ha az önmagát csalhatatlannak tekintő ego viszolyogató, és egyre nyilvánvalóbb a tévedés kockázata, ha póker, ha kopka (háromból 1 esély, 33,333%), ha várakozik, ha kivégez vagy öngyilkosságot játszik éppen.

De csak az nem téved, aki nem dönt, aki engedi sodortatni magát, aki addig pörög a szárnyas körhintán, amíg a működtető el nem unja, meg nem szakítja a szárnyas pörgentyű és a tápegység közti kapcsolatot. Ő pedig száll tovább, lebeg, képzeletben zúg az elektromos, a képzeletben test pörög tovább. Pörgeti a lélek.

Kérdések nem hangoznak el, mert soha is volt miért kérdéseket fogalmazni. Miután a *bak* báljának vége, térvilágítás lekapcsolva. Mozart-lemez a dobozban. Utak sötétén, nincs merre menni. A madrigál, amikor *bak* kántálja egy másik *bak* háttérmintájára, kevés benne az igaz szó. A *bak* erre számol, amikor madrigált énekel. A *bak* pontosan tudja, a dallam nem, a hangsúlyozás nemigen, a tekintet még a hangsúlyozásnál is kevésbé hitelesíti a másik *bakot*. A *bak* egy közbülső arány pengeélén áll egy másik *bak*-kal, s a pengeél a bizalom. A ritka.

Vendégségben az „Időnek járása”-nál

Egy napon két hír.

Az első: a lakástulajdonos kérdezi, mivel idő előtt felszabadult a lakás, volna-e külön óhajom a szobák színét illetően, ezt sietve közöljem, mert még az őszi esők beállta előtt elvégezteti, a meleg őszi szelek és a többi, értem, gye; illetőleg kérdezzemeg Puttót, mert ha nem tudnék róla, a szobák statikus esztétikája többnyire a nők problémája, de ez csak akkor derül ki, miután beköltöztek.

Figyelmes. Tetszetős fogalmazás. Telefon: legyen minden fehér.

A második: jöjjön már a nő megbeszélte önéletrajz-skicce, november közepére felszabadul a főszerkesztői állás, pénz lesz, lakás is, de — mondja halkán a barátom — tudnia kell, milyen pályázati kiírást hozzon össze.

Jól van, mondom, köszönöm, mondom, kedves vagy, mondom.

Nem kedves vagyok, morogja, egy tökök lapot akarok végre.

Nem vagy kedves, mondom, de azért köszönöm és rendben, mondom, de nem mondom, mi van, nem mondom, a dolog lejárt, alanya megszűnt a térben, az még akkor volt, amikor volt, és amit mondok, amit nem mondok, mind sajnó némileg, elegánsan nem mondhatom, másképpen pedig nem akarom most, az étterem hosszú előterén Kaya Radio Sex Appeal zúg át téglapiros kosztümben, szétengedett lobogó hajjal, sugározva, nevetve, boldogan.

Benne a szemében: Kaya Radio Sex Appeal boldog. Szeretem, ha boldog velem a nő. Ha attól, mi lesz, ha attól, mi volt, ha attól, e kettőből áll a mostani pillanat, akkor azt szeretem. Ha gondolkodik, azt. Ha nem, csak éli, azt szeretem benne.

A hivatalnok zavartan nézi az árulkodó érintést. Nincs most energiám filológiai alaposággal kibontani a látványt. A régi energiák új gazdája megoldja az iszlám (török) veszélyt. Fűtülök minden másra. Főszerkesztés, szobafestés, ugyan.

Antiviktóriánus alapvetés X.

Ha sikerrel és a deklarált szándékoknak megfelelően elvégzed a korszakzárást (márpedig egyéb lényeges momentuma alig is lehetne ennek az egész szarnak), és napvilágra kerül minden eddig rejtve maradt ördögi terv, ami persze új és kellemetlen kérdőjelek nélkül soha nem történik, hogyan lesz újra színes a fakó, a harmadik vonal?

De ha mégis, a 100. stáció végére jutva akár fel is akaszthatja magát a hátsó falon előkészített, tiplivel téglába erősített kampóra. Meglehet, a 101. napon többet tud majd az „alapvetésről”, mint amennyire kíváncsi volt valaha is? Hát ez is a vállalkozás kockázata.

Az átstrukturáláshoz, annak pecsételés határozatához masszív combok és éhes valag kell (van), hogy az ellenőrzött figura akkor se lebegjen le talpazatáról, ha kiderül, egy buborék, semmi több. Mégis alálíbig a budiszintre. Ezerkétszáz acélszavak tömege, hogy a viharokban is megálljon, vagy elég egy háromszorosan összesodort madzag, egy prolongált borjúkötél? Kinek van erre, kinek, borjúköttele? Ember, ne támogasd, ne óvd és ne védelmezd, ami kedved ellenére dőlékeny, még ha jelentős műélvezetet is nyújt alkalmasint!

Antiviktóriánus alapvetés XI.

Októberi vasárnap délután. Halkan lapozom a pénteki lapot, nehogy megzavarjam Kaya Radio Sex Appeal délutáni álmát. Én is aludnék, de nappal egy óránál, inkább negyven percnél hosszabb nem igen sikerül egy végben. Ilyen a beidegződés, a fül, a szem, a kötelesegtudat közös vekkerórája.

Danilo néhány percre lapokra szedve küzd újra a laticelen (A. ír az Anatómiai leckéről), öreg plédeken, összegyűrt, elkoszolódott, duplán terhelt lepedőn. Danilo harcol, tollkással öldösi Tito felkent irodalmi belvilágát. Száll a füst, hül és melegszik a flakonokban Blondel bier, a hűtőben túlhül, az asztal mellett túlmelegszik. Az ajtó előtti mínuszokban bácskai szilvapálinka strázsál fehér literes üvegben a korrekció befejeztéig, a kutya tízpercenként körbevizsgálja, nem érti, mi lehet benne, mit tartalmaz, mitől olyan fontosságú, hogy megletetésére ráförmédtem, hagyja békén. A kutyára nem förmédek soha.

És száll a füst, mást nem is látok.

— Mi az, valami baj van? — nyitja egyik szemét Kaya Radio Sex Appeal.

Félszemmél mosolyog. Nyújtózik. Haja lecsusszan melléről, bimbója áll. Gyönyörű.

— Semmi, kicsim, nincs semmi. Aludj csak, főzök egy kávé, mire ébredsz.

— Jó — nyöszörgi kislányosan.

Külön hasáb*(Kaya Radio Sex Appeal)*

Ma, holnap és holnapután nem jelentkezik az ifjú jelentkező — mondtam neki, legyen szíves, ne jelentkezzen, ma, holnap és holnapután nem leszek úgy —, hajáról valahol a távolban szakadnak le a koradélótti samponok illatmolekulái, érzem, körülveszi, átszerkeszti a teret maga körül; nem telefonál, hogyan, milyen formában készülünk fel a szombatra, mi-féle technika szerint oldjuk jövő szombaton újra a jelentős korkülönbséget, közben ha jut idő, miképpen végezzük el egyéb teendőinket.

A nőnek igaza van. Jobb, ha elkerül. Jobban járunk, jobban, mindketten. Neki is vége éppen egy szerelemnek, nekem is, ráadásul harapós vagyok, mint a kutya láncon. Komoly darabokat tépek ki majd testből, lélekből. Mikor miből, mikor melyik esik jobban.

Külön hasáb*(Szerény tanítványi felvezetés)*

A külön hasáb valóban külön hasáb, egy másik „külön” ügyre vonatkozó mindenórás (mindenórássá váló), eltökélt, alapos, manipulációtól mentes reprezentatív folyamatábra. Nem dramatizálja, talán Demalgonként kapkodja be, mint a fogfájós középkorú, a fogfájós rosszkedvű, a fogfájós fogatlan oroszlán. Erről sem kérdezem. Ha ő kérdezne, azt válaszolnám, hülye vagy, főszerkesztő. De nem kérdez, én sem kérdezem, tiszteletben tartjuk a magánszférát, már amennyire így, hogy nekem diktál és káromkodik, ha nem akar lemenni a Csendesbe, engem küld sörért, de én sem akarok.

Kaya Radio Sex Appealt ráadásul személyesen ismerem. A főszerkesztőnél fiatalabb, de öreg palikra hajtott régebben is. Van ilyen nő, van olyan nő, fogalmam nincs, mit akarhatnak egymástól. Ha őszinte akarnék lenni, ami nem akarok, azt mondanám, az elmebetegség egyik fajtája mindkét részről.

*Szeretettel köszönti Önöket második szavával
Daniel, a „túlbugzó, ifjú” főszerk. h.*

Külön hasáb

A külön hasáb, miként az kiderülhetett az eddiekből, Kaya Radio Sex Appeal kizárólagos reklámfelülete. De ma nincs reklám.

Illatok, borzongás, bizsergés van, két hosszú sötét hajfonat a főszerkesztő nyakába hurkolva. A különös lusta, elégedett boldogság zavara. És valami szinkópált, ám mégis változó ritmusú lebegés. Néhány centiméterrel a föld fölött, néhány centiméternyivel az ég alatt. Könnyed zongorafutamok hullámai, emyedsége.

Most kellene szép lapoldalt írni. De most minek szép lapoldalt írni? Volt, ami. Van, ami. Jön, ami jöhet. Történjék, ahogy képes történni (copy: Orác Szilva).

Külön hasáb

Jó tudni, hogy az élet nem véges, hogy minden elhagyott meleg hely mögött ott a sorban a másik, nem kevésbé meleg, és nem kevésbé érzelmmel teli.

Az ember azt gondolná, remélné, azt vágyja, hogy a viktoriánus kor utáni kor legyen szárazabb, de legalább félszáraz. Ehelyett: íme, Kaya Radio Sex Appeal levele:

„Kedvesem, Uracsám!

Végtelen a Te türelmed, csak sajnós a serital, mi mellett az időt múlatni lehet, fogyott el hamar. Hamarabb, mintsem az ünnepség az iskolákban véget ért volna.

Végtelen az idő, mely úgy múlik el, hogy nem érinthetjük egymást, egyetlen négyzetcentiméternyit sem tudok megpusztilni a bőrödön. Megint egy teljes hét, mit lehetne tenni, hogy ha nem vagy a hét rövidebb legyen, s a három nap, amikor vagy, végtelen? Végtelen a hülyeségem, ami állandóan arra készítet: telefonáljak, írjak: LÉTEZEM! Közben érzem, hogy tudod, mégis, tudni nem tudom, hogy tudod. Tudod-e, hogy tudod-e?

Nagyon várlak, agyon csókollak: Kaya R. S. A.

PS: vasárnap éjszaka elstéáltam felétek, láttam, ég a kisvillany, dolgozol tehát. De azért én várlak. Minek annyit dolgozni? Szeretni, szeretve lenni nem jobb, mint a munka a munka utánban?”

Külön hasáb

Testünk titkai:

A vajúdást, magát a születési fázist már elég régen keresem. A Csecsemőgyilkossághoz volt rá szükség, de amikor nem találtam autentikus, jól beépíthető válaszra, magam képzeltem el magamnak egy szülést, a kísérő fájdalmakat, a ritmikus összehúzóásokat, amelyek a méhcsatorna szükséges megnyílását segítik elő.

Őszintén be kell vallani azonban, a képzelet nem közelíti meg a tényleges fizikai fájdalmakat. Talán, ha szülök néhány örököszt a jövőben, ha gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezem a gyerekszülést illetően, amire persze nem sok esélyem van, megkísérlem a Csecsemőgyilkosság vonatkozó fejezetét hitelesre szabni.

Mondom a vajúdást, mondok csak, mert a vajúdásnak eredetileg semmi köze nem volna sem Csecsemőgyilkossághoz, sem a Kaya Radio Sex Appealhez, de most minden erőszakos behatolás ellenére (átfedés, fedezetés) egy és ugyanazt jelenti: nem tudhatni, mit szül a váratlanul ágyra eriszkedő Kaya Radio Sex Appeal, de az agy felső része mégis folytatja az összehúzóásokat, tompul és élesedik, egyúttal az alsó rész (kisagy?) passzív és irányíthatatlan módon kitágul, hogy a magzat önállóan és külön kifejezett szándék nélkül átréselhesse magát rajta. Itt tartunk most. Lóg fejfelé kifelé. De még nem tudni, mi ez, ki ez, minek nevezzetek.

Külön hasáb

Mmmmmmmü — így ölel. — Mmmmmmmü!

Rövid ü-vel, csukott szájjal. Érdekes. Először lebénitott, csak nem fuldoklik, vagy ilyes, csak nincs valami hiba? De nem volt, én pedig néztem, figyeltem, lestem, örültem, mint a színházban. Egy tegnap még munkás, fárasztó darabnak ma örülsz, mert az értelmezés, a teremtőerő, a transzformációs környezet más.

Felvillanyozza az embert. Igazán. Engem nem könnyű, de amikor a selyem végre új értelmet nyer, az felvillanyozza azt is, aki külön soha nem nyúl bele, direkt nem ujjazza szét a konnektort a látvány és a mérhető elektromos töltés miatt. Régen nem izgat, ha nem izgat. De ezt a technikát, mint ha kutattam volna. Vártam legyen egy ilyen, elmondhassam majd, volt egy, aki így ölelt: mmmmmü! Zárt szájjal, résnyire nyitott szemmel, orron át lélegezve, haja az arcomon, könyöke a mellembe döfve.

Nem tudtam, elmondjam-e, de megteszem mégis, mert miért ne, én soha nem találkoztam vele, ez a mélyből, az érzékiség és a termékenység soha végig nem mért mélységeiből mormogó mmmmmü csodálatosan új, futkos a hideg a hátán. Elég rágondolni. Elegendő gondolni rá.

Külön hasáb

A *külön hasá*bban kint ülök kicsomagolva az ablak alatt. A keleti keresztfán. Kaya Radio Sex Appeal a laticelen szuszog. Fütök már. A légnnyíláson kiáradó meleg néha megérinti a karomat, meglengeti a szórt, orromba csap a szénmonoxid, és a tegnapok savanyúja. Nem várom, kerülöm a tegnapok savanyúját, mégis megteszi, kérés nélkül, bármikor. Az ülések, a keresztfa szálkái, amikor Puttó leültetett idekint. Nem Puttó. A közös örület. Az, hogy leölni a másikat. Az, hogy nem ezt akarom, nem így akarom, miért nem segítesz? Ha nem segítesz, megöllek. Őlj meg te is engem, ha nem segítesz.

Odabent a laticelen, az új fehér huzatba öltöztetett új plédek alatt kitakart combbal, csipője dekoratív ívével Kaya Radio Sex Appeal.

Éjszaka soha nem ülök ki. Éjszaka csak egy elszabadult időben ültem ki az amerikai szövölepkék ellepte kanadai nyár alá a keleti keresztfára, hátammal a rücskös falnak dölve. Soha, csak egy elmúlt, lejárt halott szakban. Most mégis vissza egy elszabadult gonosz idő halott, lejárt érvényű illatába.

Csak nappal ülök kint, éjszaka soha nem, éjszaka nincs miért. Ez, itt, most, indirekt ülés az éjszakában. A visszatérés.

Külön hasáb

Zanzibár, Kaya Radio Sex Appeal tegnapelőtti barátja felmegy a lépcsőn, lejön a lépcsőn, megáll a kanyarban, könyököl egy kicsit, tűnődik egy kicsit, lejön még egy kanyarnyit a lépcsőn, toporog, nem tudja, mit tegyen, felmegy a lépcsőn, könyököl a felső szinten, gondolkodik, lassan lelépdel, és újra fel. Néhány perc múlva felbukkan a diófa mögött.

Tegnap reggel Bánomban is láttam, fehér Suzuki, vörös ülészat. Apró, helyeske szőke fej, bánatos tekintet, tanácstalan mozgáskoordináció, romantikus sóhajok. Zanzibár lehet vagy huszonöt, huszonnyolc, ahogyan illeszkedik Kaya Radio Sex Appeal-hez.

Allt a parkolóban, nézte a teraszt, ahová időről időre kiülök egy Symphoniarára. A fél délelőtől eltöltötte ülve, fejét törve, mit akarhat, ugyan mégis mit akarhat Kaya Radio Sex Appeal ettől az öreg pasitól. Szemmel láthatóan nem oldotta meg a feladatot, ezért a hosszú, klasszikus forma: az időnek megszűntetése, miként ezt a szerelem klasszikusan oldja. Fel, az idő testét.

Más kérdés, én mit akarok Kaya Radio Sex Appeal-től, hosszú hajától és hosszú villás combjától, forró, nedves öbleitől, kélgyőjelleggel bíró nyelvétől, mely nem ismer határt, nem ismer lehetetlen. Merthogy ez sincs eldöntve még.

Ha tudnám, kérdeznék Zanzibártól ezt, azt. Mit szeret Kaya Radio Sex Appeal, hogyan szereti? Mire gerjed? De nem tudom, miféle tervek, miféle távlatok (hát semmifélek, döglött tojás), kis nyál a távlatokban, ki nyálazás és nyáladás, amíg egyszer csak már azt is el nem unom, és vissza nem térek a csendes, nyugalmas szombatokhoz, vasárnapokhoz, ahogyan ezt Bellával gyönyörűen megszoktuk. Áthidalás. Pótcselekvés. Veszett fejsze rokokó nyele. A pótcselekvés mindig veszett fejsze túlfaragott nyele. Ha nem ez volna, legalább egyszer alaposabban megnézném Zanzibárt, az elődöt.

De ő nem érdekel. Zavar. Terhemre van. Azon túl semmi.

Majd mondom Kaya Radio Sex Appeal-nek, hogy szoktassa le rólam a régi fiút, mert mit mondok majd kedvest, szépet neki, ha nem érint az ő lépcsős valósága, a tűnődő, meghökken, a

helykereső. Férfi, mondom majd Radio Kaya Sex Appeal-nek. Ha két férfi beszél meg egy nőt, az értékcsökkenést okoz mindhármuknál. De legnagyobb mértékben a nőt értékeli le. Ne legyen nekem itt a lépcsőkön föl és le, mondom majd, ha eszembe jut. De nem jut eszembe.

Latens poézis 2.

199. novemberétől előbb lopva és fokozatosan, majd január-februártól nyíltan, erőszakosan berendezkedő viktorianizmus — magáról azt állítván, ő a déli érzékiség felkent küldötte, egyetlen érvényes honi képviselője, a történelmi szükségszerűség személyre bontott univerzálitása, az érvényes progresszió bioegysége — befolyását minden jelentősebb eszközre, időre, jövedelemre kiterjeszti. Az életre, hogy félreértést ne.

A hatalomra kerülő diktatúra (miként a diktátorok) eredendően a nép jóindulatának megszerzése érdekében mutatkozik olyan természetűnek, amelyről feltételezi, a *nemszeretem* diktátor a fentiekben felsorolt tulajdonságok birtokában válik *szeretnem* diktátorrá (pl. Néró, Mussolini, Rákosi elvtárs), e tulajdonságok birtokosaként él a nép (az egyetlen személy alkotta a néptömegek — előfordul ilyen) paradicsomi szívében.

Mindazonáltal a látszólag közös választás és a demokratikus „intézményrendszerek” álcája mögött az önálló gondolkodás, a személyes akarat megtörése, a múlt eltörlése, és az érzelmi motivációk totális birtoklásának vágya rejtőzik.

Mindez világos, félreérthetetlen formában jelenik meg az első percekben, de ahhoz, hogy a viktorianizmus új „magyar” domíniuma tudatában legyen annak, mi történik vele, miféle erők játékszere, előbb fel kell ismernie, hogy a folyamat végeredményeként nem lesz hová hátrálnia. A folyamat lényege az, hogy az összes menekülési útvonalat aláaknázza, s az új „magyar” domíniumot felszín alatti és felszín feletti kincseitől megfoszta, azaz megsemmisítse. Akinek semmije nincs, csak a diktátora, nem választhat: boldog alattvaló.

Ahhoz hogy az új domínium megértse a „szolgák háza” rejtett értelmét, tisztázni kénytelen a különös, nehezen tárolható, mozgékony tartalmú fogalmakat, helyükön és helyiértékükön értelmezni a hozott, eredendő zűrzavart. Tudatosítania kell, bármennyire is elfogadhatónak, sőt kötelezően elfogadandónak ítéli bizonyos helyzetekben a viktorianizmus hiányra építkező kíméletlen tervgazdaságát, eltökélt szuverenitását, egy (kinek rövid, kinek hosszú) idő után a személyes esetlegesség és a játékszer-metódus dominál.

Nem rövid és nem hosszú idő után kiderül, ha egy diktátor csak eszköznek, húsnak, pompás útját klozettkab (budiban) végző rántott potykanak tekinti az elfoglalandó kis nép területi és nemzeti integritását, ott a kis nép harcolni kényszerül. Ám amint ez bebizonyosodik, a diktátor bármennyire igyekszik is, bármennyire alázatos, jellemes és becsületes a cél alá sorakoztatott formális szórendet illetően, alóla egy (nem rövid és nem hosszú, kinek rövid, kinek hosszú) idő elteltével előharsog a szenvedély. Elsőpri a függetlenség vonatkozó lehetőségeit, végérvényesen megszünteti az korábban elfogadható addíció kötelező realitását.

A dolog működhetne az addíció reménye nélkül is. De minek? Ekkor már nincs más, nincs mellékes megoldás. Vagy túrni a törvényt, melyet öntudatlan ostobasággal vállalt magára (nevezett domínium), vagy valami felsőbb hatalommal (pl. Kalapos József segedelmével) eltöröltetni az örökös jobbagység intézményét, és az óhajtott törvénycikkely megjelenté után (Magyar Közlöny) selyembe és bársonyba öltözve a bal kettes páholyból századszor (együtt először) végigborzongani a Don Giovannit. De erre — II. József, Magyar Közlöny — az rögzült konzumációs gyakorlat folyamatos jelenléte miatt szinte semmi esély.

Latens poézis 3.

Igen. Ki szeret vendégségbe jární, ki, akkor is levenni a cipőt, amikor nincs kalkulálva, amikor csak egy kocsmafutás, egy otthoni, kikopott, pókhálószerű zokni, egy más irányú alsógatyá, amikor nincs Dante beiktatva az agyba, nem jár poklot az ember, ha nem jár, ha nincs beírva előre egy határidőket tartalmazó számárfüles naplóba.

És egyáltalán semmi, csak egy kocsmafutás, közbeiktatva a tévedéseket is szívesen historizáló Bazilika-ima, hogy ne történjen baja, ne történjen bajunk, ne történjen egyáltalán semmi, se jó, se rossz, se jó-serossz, se vele, se velem, semmi ne történjen addig, amíg meg nem érkezem: és vissza az esőben, az orr mellett kétoldalt, a szemöldökről, a bajuszról lecsusszanva, az áll dombját megkerülve, a hímálódzó szemüvegbe esik csörömpölve az eső, amikor végre egy helyijarat táblája, a menetrenddel; mindig ez a menetrend, indulni, maradni, elérjük-e még, vagy már régen lekéstünk róla, érvényes-e még a régi menetrend avagy a régi is új, vagy a tegnapi és a mai, már tó áll az üveg mélyén, iszapos, unikumseppes, sörfoltos tó, a vékony fémkeret a gát, nem látom a párás műanyag mögött a számokat, az időpontokat: x 91 98 105 40 91 tartam nincs, allegóriák nincsenek, számok vannak, hústömeg, a gát megtartja a vizet, a papírzsebkendő elázva.

Ez a gát megint és mindig.

Hányd át a gátat, mondja az Idő, amikor vendégségben járok nála. Újra kocsmafutás éppen. Újra az esztergomi Bazilika. Benne az imahely. Mögötte a hegyoldal, a helyijarat olvashatatlan táblája, ugyanaz az őszi eső, ugyanazok a szaporodó számok, a termékenyítő számok, a mindent pótló tömeg. Hányd át a gátat, mondja az Idő, akinél vendégségben járok. Nem akarom levetni a cipőmet. Nem vagyok kíváncsi már a kedvességre, a mosolyra, a csókra, amit jövet menet oszt, két kézzel szór, mint akinél soha nem ürül a zsák. Hogy csodálkozik majd, milyen rémülten néz a következő vendégre, aki elmozog az iszamlós karok elől, aki azt mondja, itt ballag mögöttem valaki két óra spéttel, menj már a francba, hallod-e, olyat akarok, aki nem pazarolja csókjait, nem ad úgy akárkinek, bármikor.

Nem olyan.

Hm.

Hányd át a gátat, mondja az Idő, akinél megint vendégségben, pedig úgy tűnt, marad a jelen, a múlt megszolgált helyére kerül a zsokékkal, a suhanókkal, a park bugyogóba tévedt penészes leveleivel, a lekoptatott térdek fájdmával, az örök vidám ígyekezettel.

És most áthányom a gátat. Belekapaszkodok valami középkori falrészletbe, ahol még szegény Balassi is hányt a pimpós török bortól, és hörögve átvezetem. Harmadszor szólít fel az Idő, áthányom, egye franc, pedig nem szív szerént való a dolog a sörökkel, az Unikummal, a száraz töpörtyűs pogácsa kaparós darabjaival. Be a sötétbe, ahonnan való, be a hangyáknak, kóbor kutyáknak, és jöjjön közel a többi, aki rászolgált.

Várom, amíg lecsöpög a rég vágott bajusz. Várom, amíg a gyomor remegése a hirtelen ürüléstől lelassul. Lassulj, morderülök rá, kipörögsz, nem talállak majd, ha kollenél. De a gát áthányva göggel, már a pöndörítés is sikerül, megáll a pöndörített, ahogyan hagyom, látom a póznát is, rajta a menetrend, keresem rajta az irányt, merre? Gótikus rajzú betűk: kisbetűk, egymásba érők, végükön, elejükön összeérintkezve: ház, ház, milyen ház?

Ez kibaszás, mondom tele derűvel. Régen nem történt hasonló (hasonló tele-derű, paraderű), megért az ideje tehát a kibaszásnak.

Ki gondolná, a menetrend helyén lejárt érvényű kérdések dolgoznak és okoskodnak a házról, misztikusan, mint a falábú kasztíliai trónkövetelők, amikor végigtotyognak egy hajnali falusi kocsmá budiba vezető téglalaösvényen.

Latens poézis 8.

„Csak az zavar e semmiben, miért nincs bűnöm, ha van” — teszi fel a kérdést Puttó egy magyar klasszikust idézve. Az idézet és a kettős fenekű feljajdulás nyomán feltárul egy egészen másfajta vidék, a hömpölygő gyermekkor utópisztikus valósága, egy védet kis közösség, ahol az emberek öröktől működő belső ritmusuknak megfelelően élik az életet, végzik dolgukat, nyugodalmas, bibliai egyszerűséggel nem vesznek tudomást a világ más irányú értékrendjéről, viszonyulási módozatairól.

Erről álmodik. Arról, hogy a természet rendje határozza meg mindennapjait. a gyermekkor ízei, a gyermekkor néha fájdalmas máskor örömteli rendje visszatér. és ez az öröm döntse el a kitesztítást, a furcsa dolgok helyét.

Arról álmodik, őt mindenki elfogadja, mert bűnei nincsenek, ha mégis, az elsősorban szofisztika, másodsorban az izgalmakból és az öntörvényű exhibicionizmusból eredő, a belső emigrációs szemlélet példázatos, másképpen érlelődő szubsztrátuma.

Azt mondja: Jó vagyok. Ki nem érti? Miért nem értitek az én nagy jószágomat? Csoda, ha pánik? Csoda, ha türelmetlen és vad, akinek így alakult?

Azt mondja: de ha nem, és már sehogyan sem, engem ti csak ne oldozzatok fel, feloldozom magam halottaimmal, ha úgy akarom. Velem se Isten, se ember ne fáradjon tovább. Így történik, ha történik még valahogy. Így esek, ha esik még valahogy.

Latens poézis 9.

És ha elhúzódik? Kellő életösztonnel rendelkező férfiú kormányja úgy irányítja nemi külpolitikáját, hogy soha ne kerüljön kiszolgáltatott helyzetbe. Úgy intézi, soha ne kerüljön az *előkelő idegen* főnévi meghatározás hatatálya alá. Ha van, ott van. Ha nincs, nincs ott. Ha ablak, ablak, nem mennyezeti freskó, kéretik a dolgokat nem összekavarni.

Az angol hagyomány szerint másod és harmadrangú szalonokban igen nagyon keresik az angol földön szabadságukat, emigrációjukat, menekült státusukat töltő idegen hercegeket. Közép-európai pártfőtitkárokat, szerb mészárosokat, egzotikus orosz hercegeket, hazavesztett tudósokat, és a többi, Európa törvényen kívül szorult barbár belsejéből származó extremitást.

A legenda szerint a diktátornő férje — akit a közmegítélés meglehetősen hülyécskének tartott, nem fogadták szívesen az elit klubok estélyein több oknak köszönhetően (erről majd máshol, később) — gúnyneve az adott korban a leértékelő distinguished foreigner.

Talán e királyi kapcsolat hatásából vezethető le a viktorianizmus túlzásokra hajló mellékterméke a köznépileg tisztán elfogadott melléktermékek mellett: a diktátor maga is kedvelte a futó nemi különlegességeket, úgy vélte, ha a férjet nyugtatja az abnormis, legyen, jusson neki is, hátha titkos gyógyír. Ezek a száguldó történetek ellentmondtak a királyi család századokon átívelő önértelmezésének: Isten adta nekünk ezt a nyugalmat (deus nobis haec otia fecit), mert a márványba vésett feliratok ellenére nyugalom nyema. Mert nyugalmat játszani tehetségnek is nehéz, ha nem ismeri a hitelesített részarányokat.

Nem érteni. Érteni, de nem érthető. Ha valami legyúr a sárga, vegyítiszta agyagig, azt lehet ugyan értelmezni, stilizálni bármiféle klasszikus teória szerint, de mi van, ha érintetten toporog ott valaki (egy testületileg — testileg — érintett pasi), aki a kérdés lényegét sem érti? „Hogyan mondd? Ismételd meg, légy szíves!”

És ha nem érti a kérdés lényegét, a magyarázatot hogyan is fogná fel, szegény. A pillanatot jellegzetesen tarkovszkiji, elnyújtott, sötét, árnyas, bár nem annyira absztrakciós, talán mert remeg benne a gyomor. A nyersfordítás, amelyet magának, fejben a következőképpen vet papírra első változatban imígyen néz ki: hogyan lehet barátilag, a pillanat hatása alatt mással baszni annak, aki az én kedvesem (a költői kérdés palócföldi modorban zeng, alig megsüllyedve a teoretikában, mindenfajta vámkedvezmények pecsétjével). De persze nem érti, miért nem érti, elhúzódik. A bánatba. Hogyan diagnosztizálja ezt, aki barátilag, a pillanat boros vonzatainak határa mással baszik, miközben várja őtet a kedvese?

Kérdés. Kérdőjel.

Mondjuk azt, nem akarunk mondani semmit. Mondjuk azt: nem gondoltam, hogy ellenségek is lehetnének. Ha nem gondoltam, hát ne legyünk. A kurva életbe, mit állít egy kérdés megint, hát vagyunk.

Pénteki vendégségben az Időnél

Ezt az klímát, ezt a gyönyörű őszt azért hozta össze Isten hétvégénkre, azért szerkesztette napfényesre, madárzajosra, azért a lenge lég, hogy a párnahuzatok, a véres lepedők, a romos pokrócok megszáradjanak estére.

Miért, ugye, miért? Talán miért, vagy konkrétan miért? Legyen „konkrétan miért”.

Az öreg plédeken Puttó rövidke, szöke hajszálai, illata. A fény különös szögére reagálva néha előgöndörödnek öle elhagyott vörös bolyhai, egy-egy meggondolatlan lebbenés előcsalja öle itt hagyott, korabeli sültalmaillatát.

Kinyitom a szekrényajtót, ott lapulnak véresen összehajtogatva az otthonról lopott lepedők. Rajtuk mindazzal, amit nem akarnék ismételni. A befelé fordított vérfoltokkal, ezeket sem akarnám ismételni, bár ő — a vér — nem zavar különösebben. Nem keverek össze semmit. Egy ideje újra nem keverek össze alapdolgokat, alaptestet alapérvénnyel. De a véletlen erőszak kóbor esélyét sem akarom fenntartani ma, egy új méz új holdjában, hogy akár egyetlen másodpercre, egy hussanársra betévedjen a tiltott területekre, mert ha máshoz nem is, ehhez nagyon ért, ez a szakmája. Betévedni, bekóstolni, elrugaszkodni egy újabb suhanó kanyarra, mely újfent szakmájának nevezhető.

Kiforgatom a szekrény zárt területét, ahol Puttó erjed. A véres foltok, a múlt idő térképei megnöttek, kiterelvényesedtek, tompult a vad vörös. Nézem, minek van értelme. Mi maradjon, mit dobjak ki. Mit ne lásson Kaya Radio Sex Appeal, a szivárványos pele.

Szétválasztom a fehéreket. Ezeknek nagy, csorba zománcos vödör, hypo, Ariel, forró víz. A plédeket, a régieket — az újak puhák, illatuk gyári, szinte senki nincs még rajtuk — műanyag hordóba, forró víz rá, Ariel.

Kaya Radio Sex Appeal szagtalan, színtelen, amíg szaggal el nem látom, színnel át nem kenem, mint a gáz. Kaya Radio Sex Appeal-en magamat szagolgotom, ha szagolgotni akarom, nem mást, ha szagolgotni támad kedvem, nem más férfiak elmúlt éjszakáját, nem párhuzamos bakok mozdulatban, gesztusban, szemvillanásban maradó vircsaftját.

Kaya Radio Sex Appeal ez meghatározza. Neki, ha nem akarom, jöjjön, azt mondom, ne gyere. Nem magyarázom, nem értelmezem, nincs benne elnézést kérő hangsúly. Ha nem akarlak, ne gyere. Ennyi. Nincs benne, öreg vagyok, beteg vagyok, fáj a hátam, nincs benne, határidős dolgom van, nincs benne, nem szeretlek, de az sincs, soha nincs, szeretlek. A szív nem szerepel.

Most péntek van, lenge szél, szikrázó őszi nap a féktelen kék égen, előtte eloson egy-egy áttetsző bárány. Fertőtlenítő nagymosás van, a dolgok végérvényesítése folyamatban. Hypo. Ariel. Forró vizek van, hab apró, fehér gyöngyökből. Bánat van és öröm van. E kettős lágyan ringó egyensúlya van.

A méz holdjai

Többször próbálkoztunk a reménytelen feladattal, hogy a méz holdját, annak megismételhetetlen pillanatait regisztráljuk. Azért, hogy túl a lázas időszakon hitelesen felidézhesük. Igaz, önös érdek, igaz, csendes hátszándék, igaz, veszett fejsze nyele. Igaz. Minden igaz. Az is, amíg az ember él, reméli, egyszer sikerül. Miért is ne sikerülhetne? Egyre pontosabban látjuk a következményeket. Az események előtt tudjuk, mi következhet miből. Tudjuk a holnapot. Látunk odabent is. Könnyedén kezeljük a radikális tendenciákat. Ugyanígy a romantikus tendenciákat. Ha el is veszítjük a tisztánlátás képességét egy-egy aktus idejére, nyomban visszafordul a kimért, uralkodó alanyiség. Az én, az engem, a nekem. Mindez természetesen azért, mert a tapasztalati törvények szerint, ha nem „az én, az engem, a nekem”, akkor az „ő” következik, ami nem mindegy. Jó, ha tudomásul vesszük. Jó, ha mindezt előre belekalkuláljuk a mondatokba, a szignifikáns mondandóba, a koordinálatlan közös létbe (az édes méz egyszeri holdjába).

Lehet, éppen e tudás, a következmények időszaki szorítása foszt meg bennünket attól, hogy másnap visszaidézhesük a visszaidézhetetlent. Pedig mindent, mondom, mindent megtettünk, hogy tudjuk, mi volt ott az a gyönyörű, az a hat páros kör az adótorony magasában, párhuzamos síkban a helyi egerészölyvvel, a fordulékony seregélycsapattal.

Előfordult, hogy hangfelvételt készítettünk, hogy filmet, fotósorozatot. Megegett, napló, pofátlanul, szak- és szentenciaszerűen, azonnal. Megkeresni a legmegfelelőbb szót azonnal, amíg él és lüktet a perc. És mégsem. Nincs válasz, miért működik, mikor működik, s amikor működik, miért működésképtelen.

Szalomműfaj, igaz.

Sajnálatosan szalomműfaj a történet elhelyezni a zúgó pillanatban, elraktározni térben és időben. Nem várni erjedésre. De már olyan is volt. Várakozás, türelem, alámerítkezés, és akkor sem hozta a várt sikert. Végére is nem tudni, lehetséges-e ily módon klasszicizálni, elhelyezni, formába rendezni a jelen matalizikusan kiheverhetetlen átrendeződését.

Talán ennyi: a *méz holdjai* — elég is. Ez fordítható. Nincs mit ragozni rajta. Nincs mit kutatni mögötte.

Ember az októberi szél mögött, ebben a mézben, a házunk tájában.

Matúz Gábor

Isten

Jó a Felszabadulás téri templom. Télen nagyon zord, borzongva ülök be a padba, a deszkákból „süt” a hideg, a füledt nyári napokon csodálatosan hűvös.

A bejárattól kétoldalt húzódó kovácsoltvas rácsokat teliaggatva márványból-műkőből készült tenyéryei-kéttényéryei lapocskákkal. Majd' minden alkalommal olvasgatom a rájuk vésett hálaadó, könyörgő szövegeket. „Köszönöm”. „Hálából”. „Mária segíts”. „Boldogságos Szent Szűz köszönöm a szemeimet”. „Köszönöm Istenem”. „Légy velünk továbbra is”. *Sauohbi*. Találni köztük olyat, amelyiket külföldön élő, nagy valószínűség szerint valamikori magyar polgár helyezett (helyeztetett) el itt. A készítője neve, pontosabban szólva az a két-három kezdőbetű, amivel egy-egy ember vagy család jelölni kívánja magát, csak kevés táblára került rá. Teljes név egyiken sem szerepel, ellenben sok az anonim felirat. Szerencsétlen barmok.

Figyelem az embereket. Kilesem őket.

Az ajtó előtt kuporgó koldusoknak hébe-korba dobok pár forintot, máskor szeretnék kölcsön kérni tőlük, és van, hogy jó lenne csak úgy egyszerűen felkapni előlük a kalapot a földről, és elrohanni. Igaz, sokat nem rabolhatnak, a kevéske nagyobb értékű, minden bizonytalanságnak használt fémpénz mellett inkább csak tíz-húsz filléres lapulnak benne.

Amikor bemegyek, keresztet vetek, de térdet általában nem hajtok. Mellőzöm a szenteltvíz használatát is. „Elég” ritkán mondom a Miatyánk-ot. Tízet, húszat, harmincat, negyvenet, ötvenet...

A miséknek csak azt a részét hallgatom meg, amelyekben idéznek a Bibliából, és ennek kapcsán valami napi aktualitásról beszélnek. Értékelem a papokat. Akad közöttük, akit kedvelek. (Egyszer ültem végig egy teljes misét. Fogalmam sem volt előtte, milyen. Nem ragadt meg.)

Illetve, marha érdekes volt – visszataszító –, ahogy a perselyt hordta körbe egy alacsony, szemüveges férfi. A legtöbben úgy tettek bele pénzt, hogy nem lehetett látni, mennyit. A csörrenésből állapíthatta meg hozzáértő fül, esetleg.

Huszonegynehány éves lehettem.

Rég dobtam perselybe pénzt. Kivéve a mieinket. Van otthon két cserépmalacunk.

(Magánügy.)

Az orgonamuzsikát jó hallgatni. Az éneket nem mindig. Néha egész sokan összegyűlnek.

Égnek a gyertyák.

Akkor, jó.

Katicabogár

Dorkát toltam biciklin. Rettentően élvezte. A járdán rengeteg katicabogár feküdt széttaposva, agyonnyomva. Mintha egész katicarajt ért volna szerencsétlenség. Az egyik állatkára ráhajtottam a bicajjt. Két kör után leültem egy félig a földbe ásott autógumi mellé. Dorka a biciklivel volt elfoglalva. Néhányszor megpörgettem a pedált. Katicák szálltak rám. Fogtam egyet, s homokot húztam rá. Vártam kis ideig, kikotortam a bucka alól. Élt, virgoncul. Másodjára hanyatt temettem el, kicsit meglapogattam fölötte a földet. Körülbelül két miatyánknyi időt hagytam a kupac alatt. Uszkve hatvankét másodperc. Mintha mi sem történt volna. Mihelyt a talpára fordítottam, nekiindult. Harmadszorra jókora halmot húztam fölé, ledöngöltem tisztességesen, s legkevesebb három miatyánkot szabtam idejéül.

Lejött Réka. nem sokáig bírta a hűga nélkül.

– Mi ez?

– Kupac. nem látod?

Bólogatott.

– Minek?

– Szép.

– Nem szép.

Közelített a keze a homokdombocskához.

– Ne bántsad!

– Holnap úgyis szétrombolom.

Már indult volna a nyelve a szájából, „beee”, de meggondolta magát. Néhány napja új módszert vezettem be a fegyelmezés terén. Már nincs ráverés a popsira, a „csúnya” kézre. Csak jelzésszerűen ütök. Ha a nyelvét nyújtja, lágyan az ajkához érintem a kezem, ha megüt vagy belém rúg, a lábára-kezére teszem a jelet.

Éva hajolt ki az erkélyről.

– Nem jöttök? Kész az ebéd...

– Megyünk! – kiáltottam fel.

Húztam még az időt. Úgy vélem, biztosan túléptem a három imádságnyi időt. Kibontottam a kupacot. Arra vigyáztam, hogy Réka semmit ne lásson.

A katica nem mozdult. Kézbe vettem. Mustrálgattam. Mocarogni kezdett, néhány másodperc elteltével megindult a hüvelykemen, átiszkolt a mutatóra, spirálban haladt az ujjbegytől a töve felé. Visszatuszkoltam az ujjam végére, és ellöttem. Méternyi utat tehetett meg a levegőben magatehetetlenül, akkor kinyíltak a szárnyai... Aztán már semmit nem láttam. A szemembe sütött a nap, ahogy a katicabogár után emeltem a fejem. Teljesen elvakított.

Hajnali álom

Kancsó vörösbor mellett üldögéltünk a Pincében. Illetve, amikortól indítom ezt a történetet, az ibrik már messze nincs tele, viszont ha úgy kezdődne az írás, hogy „Fél kancsó vörösbor mellett üldögéltünk...”, azt a képzetet keltené, mintha fél kanna lőrét rendeltünk volna csupán. Pedig nem. Szóval, ültünk egymással szemben, az asztal két oldalán, elóttünk a csupor, nagyjából félig tele (félig üres), poharainkban még egy-két nyeletnyi ital.

Gézát rég láttam ennyire letörtnek. Azóta, hogy találkoztunk és üdvözlésül „helóztunk”, egyikünk se szólalt meg. Jó negyedóra elteltével aztán ő törte meg a csendet. Vontatottan beszélt, mint akinek minden szó a nehezőre esik.

– Előfordult már, hogy több évvel a válásod után azt álmodtad, megcsal a feleséged?

– Nem.

– Érted? A feleséged. Nem az elvált, a volt, az első vagy az akárhányadik, hanem: a feleséged. És megcsal. Nem a feleséged már, mégis megcsal... Ráadásul egy ismerősöddel.

Bólogattam.

– Iszonyatos álmom volt az éjszaka. Annyira valóságosnak tűnt, hogy felébredtem. Mindenre világosan, kristálytisztán emlékeztem.

Elhallgatott, a szájához emelte a poharat, a fogához koccantotta, ráharapott, visszatette az asztalra, nem ivott. „Mindjárt sír” – gondoltam. De, nem.

– Az aktusnak ugyan nem voltam a tanúja, de láttam őket, olyan közel voltak egymáshoz, ami félreérthetetlené tette a helyzetet.

Most már kérdeznem kellett. Eddig megértő, együttérző hallgató voltam, de furdalni kezdett a kíváncsiság.

– Rólam van szó?

– Nem.

Határozottan mondta, a fejét is oldalra rántotta, egyszer jobbra, egyszer balra. Tehát, nem. Megkönnyebbültem.

– Akkor ki az a galád?

Tréfásra próbáltam venni a hangsúlyt, mert attól tartottam, sírva fakad. Nem igazán vidítottam fel. Áthajolt az asztal fölött, két kezét összekulcsolta a tarkómon, magához húzott, és a fülembé súgta a cselvető nevét.

– Engem nem lep meg.

Sértődötten vonta össze a szemöldökét. Több részvétet várt. Magyarázkodnom kellett.

– Régebben mesélted, hogy hajtott Ágotára...

– Ja, igen. – Megértette, hogy egyáltalán nem vagyok sem közömbös, sem cinikus a fájdalma iránt. – Megdugta volna, az biztos...

– Ha jól emlékszem, Ágotának soha nem volt szimpatikus a srác...

– És?!

Valóban. Attól még, hogy azt mondta, miért ne történhetne meg bármi.

– Öt óra múlt pár perccel. Iszonyatosan rosszul éreztem magam, és sehogyan sem bírtam megnyugodni. Arra gondoltam, felhívom.

Közbevágtam:

– Ágotát?

Önkéntelenül bukott ki belőlem a kérdés.

– Nem, dehogya! – háritotta el Géza a feltevést. – Azt a rohadékot.

Ha nem kapkodom el a reagálást, és megvárom a mondat végét, a jelzőt, bizonyára nem kérdezek rá Ágotára. Géza kínosan ügvelt arra, hogyha volt feleségéről volt szó, soha ne beszéljen indulatosan. „A gyerekeim anyja”, szokta mondogatni, „ha másért nem, ezért mindenképpen megérdemli a tiszteletemet”. Na meg azért, s ezt már én teszem hozzá, mert mindnyájunk számára, akik valamennyire közel állunk Gézához, világos, hogy bármennyire szeretné, és hiába telt el már több év a válóper óta, képtelen megbirkózni a gondolattal, hogy elveszítette Ágotát.

Kissé meglepett a felháborodása. Korábban az volt a határozott véleménye, hogy a megcsalt férjnek nem az asszonyát elhódító férfit kell fénykednie, ha már mindenáron másban akarja megtalálni az okot, s nem a saját felelősségét keresi, akkor az asszonyt szapulja, illetve agyabugyálja el. Várnérséklettől függően. Mégiscsak az asszonnyal vannak olyan ígéretek kötelékeiben, amelyek a kölcsönös számonkérést jogossá teszik.

Géza megérezhette, mi jár a fejében, mert sietve hozzátette:

– Nem hívtam fel.

Megnyugodtam.

Folytatta:

– Minek?

– Igazad van.

– Pedig szívesen megkérdezném, milyen érzések munkálnak benne, amikor találkozunk, kezét fogunk, a szemembe néz, beszélgetünk.

– Az biztos, hogy nem szép dolog, amit művelt...

Úgy beszélgetünk erről az egésről, mintha megtörtént volna. Kitöltöttem a maradék bort.

– Figyelj, ez csak egy álom... – Nyugtattam.

– Csak?

– Hát persze...

Telihold volt. A járda szintje és a pincehelyiség mennyezete közötti harminc-negyven centiméter magas ablakocskán át az égbolt egy darabkáját láthattuk. A holdtól balra teljesen tiszta volt az ég, világosodó kék, jobbra fodros szélű, fehér felhőcskékkal karéjózott hatalmas, sötét fellegek mozogtak fenyegetően. A hold fölött kicsi, fényes csillag állt. A feketeség először a holdat, aztán a csillagot takarta el. Még nem volt hat óra. Lassan virradt.

Korai öröm

Öt óraker bekapcsolta a lemezjátszót. A kar a lemez fölé fordult, a gyémánttű ránehezedett az első barázdára, felcsendültek Vangelis Mask-jának első akkordjai.

Cserépkályha ontotta a meleget. Olajozott másodperc-koppanások, jóleső múlása az időnek.

Pohárka vilmoskörtét töltött, felhajtotta, összerázkódott. Tekintetét végigfuttatta a gondosan összeállított svédasztalon. Rövid tépelődés után egy kaviáros szendvicset emelt a szájához. Óvatosan beleharapott, hagyta szétáradni szájában az ízeket.

Elmerülten csipegetett a gusztusosan elrendezett ételekből, mindbe belekóstolt. Az italokat is sorra vette, szépen egymás után. A whisky mellett kötött ki. Kólával keverte. Szolidan: három deci üdítőital, pár cseppje gabonapálinka.

Lemezt cserélt.

Lágyan körbetáncolta az asztalt. megállt az állólámpa előtt, katonásan biccentett, elkapta az esztergált fa rudat, megemelte, kissé megdöntötte, hogy a szalmakalap-búra ne nyomja a fejét. Együtt lejtettek tovább. „Köszönöm”, mondta a szám végeztével. A lámpát visszaállította a sarokba, és behuppant a generációk óta nagyra becsült, ódon bőrfotelba. Apja (nagyapja, dédapja) kedvenc ülőalkalmatossága.

A sokadik ital után bevadult. A lemezjátszón forgó David Bowie korong mellett már szólt a tévé, a rádió, a magnó. Derrick határozott baritonja keveredett a Slágermúzeum Mистер Alkoholjával, és az egészet beborította, elnyomta a Motörhead énekesének rekedt üvöltése.

Nem volt álmos, részeg sem, de amikor Derrick egy középkorú, ám kifejezetten jó karban lévő nőt kért meg, hadd telefonálhasson tőle, mert a szomszéd lakásban gyilkosság történt, ösztönszerűen a franciaágyra pillantott.

A tévében pofozkodtak.

Rátérdelt az ágyat borító medvebőrre, a könyökére ereszkedett, hasra feküdt, lehunyta a szemét. Nem sokáig feketett így. A szalag a végéhez ért, az őrzőzene elhallgatott, s bár nem maradt utána süket csend, a váltás mégis hirtelen volt. Ijesztő és zavaró. Felpattant, dühösen megfordította a kazettát, visszazarohant az ágyhoz, rávetődött.

Szapura, gyorsuló szívverését figyelte. Mellkasa lüktetett, vállalai le- s föl emelkedtek, torka kiszáradt, nehezen nyelt. Fejét a kifújt, párás levegőtől felforrósodott prémbe nyomta. megvonaglott. Felnézett, a falat látta, a tévé szürkés fényének villózását. Elterült, mint egy hasmánt keresztre feszített Krisztus. Remegett. Ujjai ökölbe szorultak.

Lassan engedett görcsös tartásából. Ellazította izmait, kezét a nadrágja felé mozdította, babrált, nehezen találta a gombokat – az egyik lepattant, halkán, senkit nem zavart –, feltérdelt, kibújt az ingéből. Megborzongott. Izzadságtól gyöngyöző, felhevült teste érzékenyen reagált.

Visszafeküdt, lerángatta a nadrágját.

Szája széléről nyál csorrant, bal keze öntudatlan görcsösséggel markolta a nagy, szépen himzett díszpármát. Jobbját a nyakától indítva végighúzta a mellén. érintése nyomán feszes dudorokba alakult a bőr, a köldöke környéki finom, szőke pihék a combjába sugározták az ingert. Felnyögött. Agyában arcok és testek kergették egymást, össze-vissza bukkantak fel, tűntek el.

Kielégítetlenek voltak. Szétszakadni akaró pénisze kissé elemelte az ágytól. Sűrű, fojtogató pára lebegett teste és a prém között. Ujjai kínos pontossággal tapadtak megszokott helyükre.

Színésznők, énekesnők, ismerős és ismeretlen lányok, asszonyok, fiatalok, idősebbek, most kitaláltak-megálmodottak élvezhették erejét. Örült sebességgel cserélődtek, egymásba gabalyodtak. Jajgatása odaadóvá tette mindegyiküket... Beledől a szőrszalakat elsímító, összeszárító plazmakupacba, kézfejét végighúzta a homlokán. Elaludt.

Hajnalban ébredt. Lesütött szemmel, szégyenkezve kelt fel. Nem gyújtott villanyt, sötétben és csöndben botorkált ki a fürdőszobába. Felhajtotta a vécé fedelét, pisilt, elcsippentett egy makacsul ragaszkodó ondószálat, vizet zúdított az apró fehér szigetecskékkel tarkított sárga folyadékra. Letusolt.

Nem sok kedve volt hozzá, de eltakarította a buli maradványait. Tartott tőle, hogy szülei hamarabb érkeznek haza a lagziból, mint ígérték. Beleszagolt a levegőbe. „Pia- és »orosz-lánszag«.” Kinyitotta az ablakokat a nappaliban.

A gyerekszoba ajtaját halkán csukta be maga mögött. Pizsamába bújt. Érdeklődéssel lapozott bele az íróasztalára készített könyvbe: „Környezetismeret...” Arcán nyugalom áradt szét, vonásai kisimultak. Szeretett iskolába járni. A délutáni tanulás ugyan elmaradt, de holnap majd bepótolja. „Holnap?” Nem, dehogyan holnap. Ma. Délután.

Szujó Zoltán grafikája

Csikász István

Az idők együtt

Nem sejthetem, hogy létezik-e halál után a lélekvándorlás – de a halál előtt megidézhető. Én már annyi MINDENKI voltam.

Mint ahogyan most is: rendezhetetlen hajam a szemembe lóg, vastag szemüvegem: a hasonulás álarca! – segít.

Évtizedek óta faggatom a Nagy Párbeszédet, és mindenre ez a válasz, mindenhol ez a kérdés is egyben, mindig kétségek között is hagy engem:

„Állj, ki vagy ?! –

Az Egyedüli Jelen. –

A Tudat ? –”

Abbahagyom a további szöveg idézését. Vagy talán nem mindig. Ha VALAKI tőlem kérdez, akkor végigmondom, ha én kérdezek magamtól, nem válaszolok.

Itt van egyszerre minden az Idők Kezdetétől.

Médium vagyok, elindulok egy pókháló fonalán, visszapörgetem az éveket, hónapot, napot és órát egészen a percig, a sugallatok fuvallatába helyezve önmagam: ellen-párka. Minden áthelyeződik, látni kezdek.

Nekem megszólal, akit kérdezek. Azonnal ott vagyok annál, aki hívott. Hallgatom, amit mond, a jelentéktelenül hétköznapit, a tömören fontosat. A lényegest együtt kell átélni újra – nem én döntök, nem én választok.

Teljes testi-lelki-szellemi szervátültetés részese vagyok, alanya tulajdonképpen.

Aztán van, ami van.

Végül is szenvedek, mert nem tudhatom, hogy az *üzenetekben* a MINDEN van-e?

A történet nem fontos.

Aki még nem volt *valahol*, utazom és költözöm helyette.

Aki elmegy *valahonnan*, ott úr támad – mennem kell tehát: *valahová*.

„CSAK AZ VAN, AMI VOLT.”

Száz éve született Szabó Lőrinc, aki gyermekkorának meghatározó időszakát Balassagyarmaton töltötte. (Vö.: Tücsökgzene) Csikász István írásával emlékezünk a halhatatlan költőre. (– a szerk.)

AZ EGYEDÜLI JELEN

Most, 21 évesen is pontosan ugyanaz vagyok. Amiben mindig is hittem. azt a szám-misztika megerősíti. Az abszolútnak minősíthető matematikát, annak műveleteit képtelenség megcáfolni, megkérdőjelezni egyelőre kár. A műfordítás is lehetetlen nélküle, tehát most, 21 évesen vagyok leginkább, és sokkal inkább 12. Már akkor is, 12-ben alapvetően 21 voltam: mindent tudtam, nem értem: nekem nem kellett soha semmit sem tanítani, csak bólintottam mindenre. Akkor is, és mindig olyanokat tudtam, amit másoknak iskola- és osztálytársaimnak hiába tanítottak, vertek a fejébe, képtelenek voltak felfogni.

21 és 12 ugyanaz.

AMI VOLT

A kombinékról, szoknyákról, melltartókról, a bugyik tájáról fűtött és forró fantáziálásaim, élményeim vannak még a miskolci Nagyhid időszakából, abból a korszakból, amikor még alig különböztem a lányoktól.

:(– INTERMEZZO –):

Igen, a lány mind, ha vad, ha szelíd,
szégyellős volt. Szégyelltek valamit,
amiről nem tehetek! Valahogy
rágalmazott faj voltak, mártírok ---

.....
nőnek lenni, úgy látszik, nagy kereszt,
gondoltam, bár az egésznek csak a –
az egésznek ... a ruha az oka!

.....
Ez sokáig izgatott, a ruha.
Térdig ér talán a nők dereka?
Ha nem, mire jó ez a furcsa és
fölösleges megkülönböztetés?
S nem lehetnék lány én is? -----

Nagyon tudtam, hogy különbözöm. A *hidak*: egész gyerekkoromtól! Nagyhid: Miskolc. A Fahíd: Balassagyarmat, a *leskelődések* ideje! A Kilenclyukú: Hortobágy, de tulajdonképp Debrecen. A hidak Pestről Budára, és hidak, hidak embertől emberig. És a fontos városok mind, amiket elmondtam itt.

Debrecenben, Krautzer Karcsiéknál az egyik ősszel, a félhomályos szobában egy kis poros marokkönyv akadt a kezembe. Nem használta senki, én pedig kikönyörögtem a barátomtól, hogy adja nekem egy csúziért cserébe. Angol-magyar és magyar-angol szótár volt. Én azonnal a legtitkosabb szavakat böngésztem ki – minden a lányokról szólt, illetve az *alkatrészekről*. Azonnal megtanultam őket kívülről angol-magyarban, de közben rengeteget kellett röhögni, mert a szavak tulajdonképp csak ómódi körülírások voltak, a dolognak nem vettem semmi igazi hasznát.

Nagy tél tombolt 11-12-ben. Debrecenben decemberben -31 fokot is mértek, a piacon terjedtek a hírek: farkasok kószáltak a város szélén, éjjel mindenki borzongással hallgatózott, de csak azok észlelhették a vonítást-üvöltést, akik hajnalig is ébren bírtak maradni. A Hortobágyon puskások őrizték a marhákat, birkákat, lovakat. Hallottuk, hogy Miskolcon a medvék bemerészkedtek a lillafüredi tóig, meg a szélső házak istállóihoz. Vasvillákkal, fejszékkel, kutyákkal kergették el őket.

Iszonyatosan néztem ki abban az időben. Korcsolyáztam a befagyott nagyerdei tavon. Magasszárú bakancs. Dupla patentharisnya. A térd alatt gombolható, passzent ördög bőr nadrág, oldalt fölfele három gombbal. Szálkás télikabát, félcombig. A kötelező bársony diáksapka, fülvédő, kötött kesztyű. Állandóan fáztam. Lila bőr, láthatatlan félhomályban az arc, arctalanul a szemek.

AMI VAN

Gondolom magamban vissza ezt a képet, ahogy ülök itt a zöld lámpaernyő alatt, december 28-án a Széchenyi Könyvtár olvasótermében 3-4 könyvvel: egy Villon, egy Shakespeare, egy Verlaine, satöbbi. Olvasok-e vagy tanulok, írok-e netán, vagy fordítani akarok – nem tudom.

:(– INTERMEZZO –):

Rút volt, pokol, Kettő az Egy Világ.

Én meg ő: harctér. Ellenség s barát.

Égen és földön összetört a rend.----

.....

Csak a dac

tartotta bennem a lelket, meg a

vers és a nők reménye-iszonya,

a nők az utcán, a mozik előtt,

az egyetemen, a vers és a nők:

őket csodálva, bennük, rajtuk át

szép volt, Isten volt, Egy Volt a Világ.

Borostásan, piszkos katonaköpenyben, hónapos szobában, könyvtárban. Nem tudok szabadulni: szájbavert ország vagyok. Itt ül törzsem kezetlen, lábatlanul, alvadt és véres rongyokban. Rámszáradt ruhafoszlányok. Nincs fogam, kilazította a skorbut, szemüvegem kifolyt szememet idézi fel, pofonvert, földagadt arcom Trianont keresi a térképeken. Elhallgatott ez a volt Magyarország, legfeljebb csak magyar, hogyha van, a paraszt nem beszél vissza, nem lamentál az értelmiségi, kastélyában dühöng az arisztokrácia. Maradék létünk csak ennyi. Zavarban ül Babits, Juhász Gyula. Debrecen hirtelen olyan messze lett. Gondolatok a könyvtárban sem szállnak, megülnek itt velem, körbeforognak engem. Szemben velem két gyönyörű kollegina, ki a fene tanul, nem tudom, olvasok-e, vagy csak bámészkodom. Csak az egyetem, csak a nők. Tudják-e kicsoda Babits? Talán dicsekedhetnek azzal, hogy nála jártam, hogy szerda délutánra magához hívott. Debrecen igen messzire van.

:(-INTERMEZZO -):

Anyám dalolt.-----

.....
...háromszor csapott

évig a hang, a szent oltár előtt,
a térdrehullásnál, s amikor Öt,
Istent kértük: „Szabad hazánkat, óh,
add vissza nekünk:...” S hogy a zokogó
ima elnémult, csend lett, nagy szünet.
Ez után csak hallgatni lehetett.

Kolleginák, ki a fene tanul. Nem tudom levenni rólok a szememet.

Manet, Monet, Renoir-arcok, – mért épp ide ültek? Szírmok. Hamvasak, virágzók. Szemben velem ez a Fekete Tulipán zsidólány lehet, vagy egy gazdag szerb kereskedő lánya. Csupa vonzó nőiség. A haja szinte kék, loboncos, látszólag fésületlen, nagyon is raffináltan elkészített. Remekbe szabottak a domborulatai, kihívóan, mégis rejtekezve látszanak. Délies barna bőre sima, és látom, forró. Látni tudni kell, és akkor a hő is elszínezi a kisugárzást: az ő sugarai körülrajzolnak engem, fénnyel és meleggel. Leta-pogató szerkezet az ő szeme, köldökében biztosan zöld gyémánt fénylik – ó, jaj, olyan ő, mint egy bibliai zsoldár. Kiemelkedő fodrozatban fut végig nyakán a vasalt, hófehér gallér, kacskaringózva a sötét bársonyruhán. Az édes kis pihék – de eszméletvesztve jajdulna fel egy hosszú, csupán az érintés borzongatásával a nyakán tapadó csókra, erőtlenséggel és ölbe hullva, tudom, látom, ránézek, tükrös üveg mögül sárgán és tigrisesen érinti vastag, húsos, piros száját a szemem. Megérzi, tudja, szándékosan, tudatosan, tudományosan elpirul.

„Gazember” – gondolja magában. – „örült” – gondolja magában. „Hát ne – gondolja magában. Igen halkán latin anatómiát sug a medikának.

Őt így nevezem: Piros Dália. Fordít, hajt a könyvben, észrevett valamit, ez a nők olyan érzéke, amellyel mi férfiak soha nem fogunk rendelkezni –, észrevett valamit, ami vibrál a levegőben – fordít egy lapot a könyvben, mert a nyüzött idomember férfiteste éppen a pillanathoz volt való: deréktól térdig – most a vállak, a mellkas, a karok. Piros Dália pirulása alapvető állapot, tüzes lányarca van, nem kell, hogy kicsípje a Kálvin téri szél, fehér bőr, egyfolytában elpirulásban – láttatok ilyen lányarcokat. Haja hosszabb, mint Fekete Tulipáné: színjátészó vörös-angol-vörös-sziénabarna, úgy hullik le róla, mint egy vasoxidos zuhatag, vízesés. Nyaka hosszú, nyúlánk, fehér, de ahogy észleli, hogy figyelem, az is elpirul. Igen finom, arisztokratikus orrocskája minden levegővételnél egy parányit mozdul. Homloka fénylik, finoman zöld cica-szemét sötét pillák árnyékolják, pici és mindig nedves szája van, ha beszél, suttog, nem láthatók a fogai, de élesek, én tudom. Ő az, akit legfeljebb csak megcsókolni lehet, ő nem csókol vissza. Éles körömmel mar bele a combodba, megrándul. Válladtól a térdedig áramutással szájon, tarkón, gerincen ver. Tárgy vagy, azt gondolja: „csak egy férfi” – primitív vagy brutális erő, azt gondolja: „sohase halok meg veled, érte még úgysem”. Hihetetlen finom liláskék pamutruha, nyakig sűrű gombolással. Lassú bővöléssel is hiába cirógnám haját, ruháját, gombjait.

KÉPZELEM, TEHÁT LEHET

Fekete Tulipánnal egy sziklás-szeles-forró fennsíkron, egy félig nyitott sátorban fetrengtem-forogtam-örjögtem-szeretkeztem. A Karsztokon, Kánaánban, vagy épp az Édenben? Szenvedett, csupa alázat volt. Sírt a gyönyörben, zokogott, becézte a bőrömet, féltett engem, tíz körmét végighúzta a hátgerincemen, kiperdített önmagamból, megfürdetett önmagában, szorított és simogatott, úgy tudott cirógatni, hogy a lapockáimból külön Énjeim bújtak ki, énjeim: én voltam mind-mind, Fekete Tulipán alázat és eszméletvesztés. Fekete Tulipán sötétkek könnyei szavakat égettek a mellkasomba. Fekete Tulipán hajának libbenése rézkarokat improvizált a bőrömon, Fekete Tulipán rátetoválta önmagát testem rajzlapjára. Nem feledhetem soha Fekete Tulipánt.

Piros Dália a csipkefüggönyök mögött. Az üvegajtók mögött. Frissen mosott, keményített, vasalt ruhák és cukrászdák illata. Szobalány, ernyő, kalap. Egyedül az előszobában. Összecsókolt csokrom. Szárnyas fehér ajtó. Ezt a szalont, ahová beléptem, Munkácsy festette valahol Párizsban. A nyikorgó parkettán, süppedő perzsaszőnyegen Piros Dália. Olajfestmények, lóversenyek. Súlyos, sötét függönyök, apró rejtkehelyek, zugok, kiszögellések. Világító zöld szempár, lélegzetek. Ő ott áll egy biedermeyer fotel támlája mögött. Hűvös tenyér, forró és hosszú kézcsók. Kecsesen behajítja mozgékony nyakát a virágcsokorba, csókom szájlényomatában elidőz. Megrebbenek: felfelé emelt zöld szeme, mint egy ragadozóé, engem bűvöl, az áldozatot. Pompás fehérműire gondolok, átlátszanak a selymek alól.

Ujjaim belegabalyodnak a hajzuhatagba, nincs légtér közöttünk, felforrósodnak a kezek, ők négyen keresik, megtalálják, szorítják egymást, nekik jó, szinte irigylem őket. Forog a vöröslő vizesés, paripa dobálja kacér fejét, meg nem állunk, egy-egy tizedmásodpercre bevillan a *világi világ* is, vágtnak a festmények, kábultan szájra találunk – hosszú-hosszú csend, zuhanó virágok, örökkévalóság. Kimelegedett selyem. Megtört fények a szembogár mélyén. Ébredve és ernyedten tartom és nézem őt, kissé eltávolodva, a de görcsös ölelésben, gondolatlanul. Hirtelen, mint egy gepárd, magához szorított, kis sikoly, inkább a kilehelt levegő pici halála, érintés a tarkómon, körmök, egy villám áramütése, illatok – törötten hullottam a szőnyegre, alabástromszobor, én. Összerakott darabjaimban ott állok azóta is a márványkandalló szélén, kicsorbult váza fatörzséhez támaszkodva, hidegen, anyagként kimerevedve. Csak ... mert szeretem Piros Dáliát.

Talán nem volna szabad hagyni, hogy elfelejtsem őket.

:(-INTERMEZZO -):

A virágokból először a kék
nefelejcs tetszett: azt a szép nevét
külön is megszerettem, hogy olyan
beszélgetős és hogy értelme van:
szinte rászól az emberre vele,
úgy kér (s nyilván fontos neki, ugye,
ha kéri?), hogy ne felejts!-----

.....

De még ha csalog is,
nyugtattam meg magamat, az a kis
segítség semmi, hisz úgy szeretem;
s dehogy felejttem, nem én, sohasem!

A Fekete Tulipánt, Piros Dáliát / le kell préselni vad szívemben / nem szabad, hogy ez az édes / kettőt én egyszer elfelejtsem. / Kettős csokorba kell kötnöm őket: / a két virágot – mert gyűjtöm a nőket /.

Ez villant belém, de csak egy másodpercre, aztán szétszakítottam a papírgondolatot. Én most itt. Szétszagattott füzetlap: tépetten, elszórva, levegősuhanásoktól meg-meglibbentve az olvasóterem parkettáján.

A fenébe. Ez a csavargó Villon, ripacs, szélhámos Shakespeare, istenverte másik francia, Verlaine, parázna, dög, Baudelaire, tenger czókját elherdáló Edgar Poe...!

Képzetem? Tehát lehetett?

:(– INTERMEZZO –):

életem beszél, s ahogy hallgatom,
mondom, amit mond. Holnap folytatom.

EGYSZERVOLT

Szénszünet. Sztrájkolnak a bányászok. Kicsit sokat köhögök. Édesanyám azt mondja, nem tesz jót nekem ez az alföld. Január 25-ig nincs tanítás.

Apám egy postajáráttal január 3-án hajnalban elvitt magával Miskolcra.

Diósgyőrben, az iskola mellett lakott egy gyerektelen tanító házaspár, régi barátaink, távoli rokonok.

– A hegyek közé kell menni neked, kisfiam, magaslati levegőre, elmégy Miklós bácsiékhoz három hétre.

Másnap, késő délelőtt látogatóba érkezett egy hölgy a lányával.

– Mutatkozz be, kisfiam – ő most a mi fiunk, egy kis vendég mondta Ilonka néni.

– TÜCSÖK – engedelmeskedtem.

– Így hívják a fiút? – döbrent meg az úrinő. Rókabunda volt rajta. A lánya egy úrilány. Végigmért. Nem nyújtott kezét.

– Carmen – pihegett és elpirult, aztán egész idő alatt úgy is maradt. Ez soha nem látott fiút, mondtam magamban. Carmen – Carmen. Ilyen név van. Ilyen lány nincs. Carmen. Az ablak alatti pamlagra ült, a támlákon csipkék. A felnőttek a kávézó asztalhoz telepedtek – játsszatok! – szólt oda Ilonka néni: légy udvarias! – tette még hozzá.

A felnőttek susorogtak. Ültünk. Néztem a cipóm orrát, Carmen zavartan maga elé bámult. Azt gondoltam magamban: nézed a szívedet, mi? – vagy a cicidet! Carmen minden lélegzetvételnél hullámozott, mint szélben a nagyerdei tó szokott. Liláskékes pamutruha, matrőzgallér. Csinos. Forró kezdett lenni, láttam. Nem akarta, nem, nem: a combocskáit nézte. És piros volt. Szép. Játsszatok! – Mit játsszak vele, jó vicc!

– Maga hány éves? – szóltam rekedtesen, hosszú szünet után.

– Tizenhárom. A Sacré Coeur-be járok – affektálta.

– Én meg az önképzőkörbe. A coeur-t nem kell hosszú övel mondani. Hogy nézne ki: önképzőkör-be...? – Védekezően megmoccant.

Mi volna, ha markomban venném az ő hideg kis halacska-kezeit, bennem is mocorgott valami – finom, puha, hosszúkás ujjait? Húsos és érzékeny, érintésre megremegő, alig rajzos, belső érzelmeit kifejező és szemérmes lányka-tenyerét?

:(– INTERMEZZO –):

A Sacré Coeur intézetbe jár.

Szép, fehér lány. Vakációkor

kis kocsin érkezik.....-----

Így kellene, hogy hívják: Victoire d'Étremont – Francis Jammes így írta meg.

Tehát: mi volna, ha markomba...

– Megfoghatom a kezét? – előre hajoltam. Felém rúgott a kifényesített cipőjével.

– Szólok a maminak – majdnem sírt – én vallásos vagyok, nem beszélek fiúval!

Az az igazság, megijedtem annak ellenére, hogy a felnőttek közben kimentek, nem akartam Ilonka néninél felsülni a viselkedésemmel. Hosszú szünet.

– Milyen tanuló? – mint elterelő kérdés, csak ez jutott az eszembe. Piros Carmen.

– Mi köze hozzá. Jó.

– Én tiszta kitűnő.

Sértődötten oldalra nézett. Ez jó, mondtam magamnak.

A TUDAT

Azonnal tisztában voltam vele: ne mondj meg semmit a nőnek. Főleg az igazat ne, azt soha. Mégse titkolj előre semmit – sőt, mindent-de-mindent hozz a tudomására, de ne szóban, szövegben. Tehát úgy, hogy magának kelljen rájönnie mindarra a sok titokra, amelyre olyan-de-olyan rettenetesen kíváncsi, hogy majd kitöri a nyavalya érte, hogy hadd fúrja az oldalát a dolog. Mert minden csak úgy tetszik majd neki, ha azt hiszi, hogy ő sillabizálta ki a SORS könyvéből azt, hogy mit akarsz. Viselkedj ellentétesen, ejtsd kétségbe, ne lásson tisztán – de éreztetned kell, hogy...ő aztánés főleg azt, hogy mennyivel különb a *többinél*. Mert addig örjög, ameddig fogcsikorgatva, de beléd nem lát, mert mindenáron GYÖZNI ÉS GYÖZNI akar...! Hogy a lendülete megmaradjon, kicsit néha mutasd magadat.

NŐNEK LENNI

– Maga tanul franciát abban a Coeur-ben?

– Csak németet. – Én azt éreztem, hogy most kell:

– Akkor, ha olyan jó tanuló, mondja meg, mi az, hogy „erster schnee”

Segítségért villant a mennyezetre a szeme: most láttam, milyen csodálatosan zöld. Kinyílt a szája, édes, pici, nedves. Kis pontocska van az állán, egy puszi helye. Elismételtem, előre az arcába, hozzá közel:

– Erster schnee!

– Erster...első...– mint egy fegyelmezett diáklány. Ez jó.

– Schnee ... – nézzen ki a szabadba! Mire visszafordult, ott volt az arcom. Hátradólt. Fehéren.

– Hó – mondta hidegen, ahogy a havat mondani kell.

– Az egész mondat helyesen? – tanárkodtam egy kicsit.

– Első hó. – És már megint piros volt. Születetten édespiros. Mondtam magamban: az a gyönyörű sötétvörös hajad...! Kezdtém tudni már, hogy hogyan is tovább. Az *első hóról* sem véletlenül kezdtem el a beszélgetést – mindenhogyan azt tudtam csak, hogy valamilyen megoldásban be kell bizonyítanom *szellemi fölényemet*.

:(– INTERMEZZO –):

„Ezüstszurke háttérből karcsu őz
jön, téli fák alatt,
az erdön, és puhán
lépegetve, míg itt-ott elidőz,
óvatosan vizsgálja a havat.

S te jutsz eszembe, gyönyörű leány.”

Ha még láttatok csodálkozást! Gondolattalanul, nyílt szájjal, a fehér télben nagy, tavaszi, zöld szemmel bámult rám. Csönd, csönd.

– Morgenstern. Én fordítottam.

Lassan mondtam neki, férfiasan, mély hangon, monoton szigorral. Verset mondtam, tudta. Nem élt, kivívtam a bámulatot. Csak hosszú idő múlva rebbent meg a szempillája. Tudtam, hogy önmagára és a vers utolsó sorára gondol. Ő még ilyen soha. Fiú neki még nem mondott verset, láttam, hogy akaratlanul került egy olyan hangulatba, amilyennel még nem találkozott, ettől teljesen zavarban volt. Az őz. S te jutsz eszembe, gyönyörű leány. Most titokban és ebben a révületben az otthoni fürdőszoba, látomás. A tükörben nézi magát. Ott áll meztelenül: a pelyhek. Pihék. Ezt látja Carmen. Most látta meg önmagát. Miattam.

– Carmen... maga nő. Már igen.

Könnyezett, valószínű azért, mert erősen összpontosítva, tág pupillákkal nézett engem. De lehet, hogy most jött rá valami vissza már soha nem fordítható, életbevágó *változásra*, és eltűnő kislánykorát siratta.

– Kér málnaszörpöt? – Álltam fel a helyemről.

Győztem.

Ez a Diógyőr igazán gyönyörű.

A meredek hegyoldalak sűrű erdőségeinek fain a kivilágosodott, a hótól fehér tél ellenére is megmaradt a vöröslő lombkorona, a száraz, ugyan kissé már fakuló levelek látványa. Olyan ez nekem, mint egy üzenet, egy diszelvegő hajnak az üzenete, az erdő őszi üzenete: majd ha tél jön, majd ha tél lesz, menjek el Debrecenből decemberből, vagy januárban – nem a hónap számít, hanem az évszak – találkoznom kell valakivel, aki életre szólóan emléket hagy bennem, aki biztosan többször gondol majd rám is, mint ahányszor talán én szeretném. *Bársony Carmen...!*

Arca selymes jégvirág, ablakszememre fagyott.

VÁROSOK

Minden város nő. Asszony, leány. És annyiféle is.

Egyik szolid, szemérmes, nyaktól bokáig öltözött, komoly, szintelen és konzervatív, mint Debrecen – puritán és református. Középkorú polgárosszony, nem pletykál, példászerű házaseletet él, elmegy a piacra, ellenőrzi fia bizonyítványát és lánya erkölcsseit. Vasárnapi istentisztelet, utána pudíng egy cukrászdában, nem az utcára kitelepült kerthelyiségben, hanem feltűnősködés nélkül, bent a belső teremben.

A másik titkokkal teli, mint Balassagyarmat, örvénylik, mint egy rakoncátlan, tizenhatéves lány, hangulatai gyorsan változnak – szerető, szerelem, hempergés, hajcihő, tánc – keserű valósággal küzd, szegénységgel, cifra nyomorúsággal. Tarka és kiismerhetetlen: édes és aranyos, kacagó, majd durcás, könnyes és kötekedő.

Miskolc becsületes vasutasné, mosott-vasalt kék kötényben, erős, munkabíró. Sűrű szemöldökét összehúzza, gyanakszik állandóan, emellett csupa erélyesség. Lekever egyet-egyét civakodó gyerekeinek. Férfítáncoltató, kocsmagyűlölő, ha kell házsártos, tud nagyokat veszekedni, de ha valaki akár az urát, vagy bárkit is az övéi közül bántani akarná, olyan lesz, mint egy anyatigris. Rendet tart, színházba nem jár, vasárnap délután elkíséri az urát a futballmeccsre, és vele együtt megiszik néha egy-egy fröccsöt.

LEGSZEBB ITT VOLT

Nyöszörögtek a sárban a szekerek végig a Templom utcán, ha lezúdult egy-egy nyári zivatar. Az utca két oldalán vízmóságok, kavicsos-köves-agyagos-homokos bevágásokban ömlött a víz. Napos időben, szárazságban szállt a por, fénnytörések villogtatták a söröslovak rezes szerszámain. Akár Mikszáth idejében, amikor még itt dolgozott. Huncutságait még mindig beszélik a Balassa Étteremben.

Aztán útépítők jöttek, hasított bazalttal kikövezték az utcát a templomtól egészen az Ipolypartig.

157 járdaköszegélyt számoltam meg az iskola kapujától a mi házunkig. A száz kerek szám, rendben. Ez az *ötvenhét* furcsa borzongással töltött el mindig, nem szerettem ezt a számot. Vajon jelent-e valamit nekem ez a szám? Az *ötvenhét*? Mi a 10-ben laktunk. Nyolc éves lehettem. Májusi délelőtt, vasárnap. Az utcára néző szobában nyitott ablakok, csipkefüggöny.

:(– INTERMEZZO –):

Csipkefüggöny az ablakunk előtt,
 fehér zuhatag. Hogyha délelőtt
 besütött a nap, arany szédület
 imbolygott rajta, s még légiesebb
 lett a libegő lepke-szövedék.
 Elnéztem a figuráit, a két
 szögletes vadászt, meg a lányokat,
 s szerettem volna, hogy mozduljanak
 végre, és hogy legyen történetük.

Átláttam az utca szembelevő házának ablakaira. Róka Józsi bácsiékhoz, ahová nyíratkozni küldött mindig az apám. Náluk is nyitva voltak az ablakok, náluk is egy lenge függöny libegett, de ezen át lehetett látni. Mariann 11 éves, hosszú szőke haját befonva, copfosan viselte. Rozika néni Mariannt öltöztette a függöny mögött a vasárnapi misére.

Házak, egymással szemben, ablakok, nyitottak, függönyök, itt egy fiú, ott egy lány a függönyök mögött. Mariann egy igazi mesében a sápadt és jó kislány. Nekem a Piroska barna, ő nem lehet a Mariann, én meg nem lehetek a farkas. A vadász talán a függönyünkön? – Mariann

kifinomult, én meg nem lehetek a farkas. A vadász talán a függönyünkön? – Mariann kifinomult lány, keveset beszél. Most – meglesem. Iskolába is egy helyre járunk. Bugyiban, selyem kombinében áll, felemelt kezekkel, balettes mozdulatban, kinyújtózva. Várja, hogy anyukája ráadja a gyönyörű vasárnapi ruháját: nagyon halvány drapp, könnyű vászon, apró fehér pöttyökkel, sok fehérrel, gallér, öv, mandzsetták. A selyem kombinén átüt a sötétedő kis kerek cici növekedő foltja, forrósdó, édes lány – tavaszi rügyek. Moccanatlan álltam, mint egy ragadozó, összehúzott szemmel. Most akkor a farkas vagyok, vagy a vadász...?

Mariann nem sejtette, hogy figyelem, ártatlanul, tisztán nézett a mi házunk felé: mint *az őz – a gyönyörű leány*. Láthatatlan voltam.

Mariannak édes beszédhibája volt: csillogtak a csék, az essek a fénylő felső és alsó ajak között – a zé, a zsé is marcipánosan susorgott a fogai között. A hanggá vált betűk, a betűk, mint hangok beszéd közben cukrászdásan, mázzal bevonva hullottak a szájából, a levegőben szerettem volna elkapni őket, vagy finoman kiharapni a szájából, nyelvemben feldúsult a nyál, azt képzeltem, hogy a száját érintem, cicomázom fent, lent, belül.

Mariann egyszer majd egy csodás, színjátészó sötétbordó amerikai taft-estélyiben spanyol tangót fog táncolni zongora- és gitárzenére, egy rólam elnevezendő irodalmi-zenei együttesben – de akkor 17 éves lesz.

Megint visszatért / hozzám, belép a kép: / gyermeki gyarmati évek / libegnek, hogyha visszanezék. / – Igaz ami igaz: arany idézőjelekben minden ottani.

Mariann. Sokszor találkoztunk az iskolában is, bár a „nagyiskolások”, az ötödikesek és hatodikosok termei az emeleten voltak. Mariann legszebb osztálytársa a Laczkó Kata. Fekete, nevetős, nagyon huncut és olyan gyorsan tud szaladni, hogy minden fiút utólér. Annak aztán jaj! Egy hajcibálás nélkül meg nem ússza – nesze neked, haját hajért – rikolt Kata. A Zichy utcában lakik, az anyukája szakácsnő.

– Szerbusz, Mariann.

– Tücsök, neked már végetért a tanítás, menj haza, mert megmondalak.

– Megvárlak. Majd viszem a táskádat. – Nekem tarisznyám volt, azon lógott egy madzagon a palatábla, meg a szivacs.

– Kopaszra nyíratlak az édesanyukámmal! – és kinevettek, ő, meg a Kata. Megsértődtem: ezek kisfiúnak néznek. Bosszút forraltam. Majd meglesek én is benneteket a Fahídnál, mint a nagy fiúk szokták! Tudom, láttam, a lányok Rókáék előtt szoktak találkozni, aztán – rendszerint vasárnap délután, karonfogva sétálnak a Templom utcán le az Ipoly felé. Általában minden arra járó átballag a Fahídon. A parti homokon, kétoldalt, lent csibészek leskelődtek.

:(– INTERMEZZO –):

..... Borzalom,

Miket játszottak! Gonosz szavakat

bömböltek, valahányszor elhaladt

felettük egy nő, hogy a résen át

mit láttak – mondták, milyen micsodát –

a szoknya alatt, a lába között ...

A kertek alatt futottam lélekszakadva, hogy észrevétlenül megelőzzem őket. Aztán elbújtam, vártam. Aztán hiába vártam, csak nem akartak odaérni. Kilestem a meredek part-

szegélynél, de nem és nem jöttek. Forgalom persze volt, a kamaszok röhögcséltek, de engem más nem érdekelt. Ezek most a főutcára mentek. Micsoda bosszúja ez a sorsnak! Elkedvetlenedtem. Valami helytelent akartam csinálni, de a véletlenek nem engedték. Én csak azt akartam csinálni, *amit mindenki más* – de úgy látszik, *én nem vagyok se mindenki, se más*. Ennek azért örültem, ez azért megkülönböztetés, amely az önérzetemet erősíti, de mindig éreztem azt is, hogy szerencsém nincsen, talán soha nem is lesz. Csalódott is voltam ezért, szomorú. Ahogy kókadtan hazafelé ballagtam, katángkórót csapkodva egy bodzaággal, elmúlt belőlem a bosszú kíváncsisága, és:

:(– INTERMEZZO –):

..... és sajnáltam szegényeket,
 hogy oly idegenek, törékenyek,
 s csattanjon bár belőlük az öröm,
 titkos ítélet van a fejükön.

EGYSZERVOLT MÉG EGYSZER

Carmen haja csillogó sötétvörös. Hátközépig ér. Masni nélkül, csak jobb oldalt egy csattal. Teljes béke közöttünk, bár, látom, hogy ő még mindig izgatott. Férfias magatartást igyekeztem eljátszani, közelebb hajoltam és komolyan mondtam:

– Az arca és a szeme tavasz. A haja ősz a Bükkben. Maga a két évszak között van – maga nyár – hűvös nyár.

Nem értette. Mire hazaérek, már tudni fogja.

Több nap múlva szánkózni mentünk újdonsült tanítógyerek ismerőseimmel. A Diós-domb tetejéről indultunk le a meredeken, a ritka, fiatal fák között cikáztak a szánkók. Sokan voltunk, új lányokat, fiúkat is megismertem, többek között egy pesti lányt, akit a Vöröske-reszt hozatott ide egy gyerektelen házaspárhoz. Egyszer megláttam Carment, kissé oldalt, hosszú irhabundában – nevetett, hancúrozott, vidám volt, rám nézett, és szinte évődve oda kiáltott:

– És maga hány éves? – Feltűnően bátor és magabiztos volt, ebből arra következtettem, hogy mire hazaért a múltkor, megértette, amit mondtam neki.

– Tizennégy! – kiáltottam vissza.

– Nem igaz! Ilona néni azt mondta: tizenkettő! 900-ban született, ugye?

– De tizennégynek látszom! – csak így hetykén, mert megszállt valami erdei kobold – aha: érdeklődött utánam! Ezek nem gondolják, hogy milyen icipici információval is elárulják magukat.

Carmen készülődött, végre egyedül. Miklós bácsi vasszánkója nehéz és irgalmatlanul gyors. Kiszámítottam az irányokat, a lejtő fokát, a lehetséges sebességeket, és hogy hol kell találkozunk. Rajta. Veszedelmesen közeledem, utólérem, fékezek, borítom magam, vetődök – ütköztünk, oldalról, súrolva, sikolt, elkapom. Egymásba gombolyodtunk, lerántom – a két szánkó két külön irányba, mint a lovatlan szekerek –, mi együtt a porzó hóban ködben-fellegekben átölelkezve gurulunk, vigyázok rá, puha, nagy hópárnák, hópaplanok, röppenő hólepedők, téli nász a hóban, Diós-domb-nászág. Egyszerre zsuppsz. Édes vörös haja vizes és havas markomban, kis kucsmája elröppent, átnedvesedett irhabundájának szaga összevegyült

valami finom arckrém illatával, előttem az ő szemöldöke, liheg, levegőért kapkod, szája kissé nyitva. Hosszan odapuszítottam. Alsó ajkát egy másodpercre a magamé közé vettem. Tovább és még egyszer. Pofonvágott, ledobott magáról, bukdácsolva, a hóba belebelehuppanva, botladozva, elsüllyedve néha elrohant. Piros volt, a fehér hó és a vörös hajlobonc ellentéte ráképeződött a szívárványhártyámra, szemem bomlott, szaladt utána.

Hideg volt ez a csók, hóhideg, nedves. Csak valami méz-cukorka íz maradt utána, még a szám szélein is, újra és újra kellett a nyelvemmel érezni: egyetlen langyos, illatos lehellet. Maradtam. Forrósodott a pofonos felem. tudom. Hempergésünk helyére, a hóba csókoztam. Boldog lehettem: arca még ott volt a hóban, előttem, kezemben.

A MÁSIK JELEN

Kint kezdett sötétedni, pedig még alig múlt háromnegyed három. A nagy olvasóteremben külön kis magánszférák vettek körül egy-egy asztalt. Oldódtak a kontúrok, festőibbek lettek a lányok, titokzatosabbak a suttogások, rejtelmesebbek a mosolygások. Böngésztek az embertérképeket, jegyzeteltek és ebben az egymás melletti némaságban már nagyon közeli ismerősök lettünk, majdhogynem barátok, különösebb zavar nélkül és természetesen szemléltük egymást, illetve én őket. Persze találgattam, tipizáltam, vagy inkább megterveztem a nevüket. A Piros Dália talán és leginkább Stella lehet. Mássalhangzótorlódással a kiejtés rajtjára kész az ess a tével, ahogy egy felfokozott adrenalinszinttel induló atléta, aztán lazán kienged és dallamosan lendületbe jön – STELLA.

A Fekete Tulipán biztosan Ágnes. Bágyadt erotikával, majdnem észrevétlenül kezdődik, aztán forró lesz, latinos, mégis puha, mindenütt csupa meleg forma, domborúság, füledt és csókszagú – a gé-en fontos találkozás a déli nyelvekben, a franciában lányit. Elömlik ez a szó, ez a név, ez az alaktani forma, elömlik ez a lány.

MÉG EGYSZER VOLT

Igen lassan kászálódtam ki a föltúrt, megbuckásodott hókupacból. Itt valami számomra szokatlan, rettenetesen titkos és fontos dolog történt. És először történt az, ami milliószor és százezerszer történni fog, ami mindig, mindig felejthetetlen lesz, ami lehet keserű, ami lehet csalódottságot keltő, megbánást érlelő, gyönyörként bizsergető, szoros, zárt, fájdalmas, fogcsikorgató, meleg és csupa édes nektár, az anyaméh örök boldogságát felidéző. Lesz olyan, amely csak illatozva áradó, csak kóstolható, amely torkos és falánk, amelyik ragadozó, tép és mar, harap a húsba, őrzöngő és vad, mint a szibériai tigris, amelyben csak áldozat lehetsz, amely a tetszhalál eszméletvesztésével okoz amnéziás rohamot netán – jön majd valaki, akinek a csókja, ha belefagyta a szerelemtelenségbe: felolvaszt, kiold és felold és meleg áramlással a kihidegedett áramköröket, véráramokat lassan melengeti fel, forrosítja trópusi-sivatagi-esőerdei hőfokra, lesz viharral, villámokkal érkező, karmolósos, kisebesítő, hátgerinceden körmökkel nyomokat hagyó és megbélyegző, aki ott hagyja névjegyét, szájlennyomatát, fogai helyét, aki szívet vés beléd, mintha margitszigeti gesztenyefa volna, mintha parki pad lennél a nagyerdőben, mintha a Palóc Múzeum mögötti kis parasztház évszázados olajütőjének volna a gerendája, ahová kiszorítottak a lányok monogramokkal téged valakivel, vagy lennél a királyasszony bástyafalán kő – az vgy Diósgyőrben, évszázadok

óta neved kezdőbetűit viselik elcsókolt és el-nem-csókolt, majdan elcsattanó csókok, puszik, érintések és illatok. Megbánt csókok jönnek, szomorúak, könnyesek, sírdogálók és zokogók, visszakért csókok, alázatosak, bocsánatkérők, reszketők és félelemmel izesek, jönnek ügyetlenek, félszegek, kéredezkedők, kéretlenek, lesznek kikérem-magamnak-csókok, de váratlanok és véletlenek is, adottak és visszavontak, évek múlva is egymás tekintetébe bámulók, kihívók és megalázkodók, cselédeskedők, hercegnői csók-ajándék-zuhatagok, nevetők és kacagók-kuncogók, becsapósak és csalók, álnok és hazug és gonosz és júdásian áruló csókok is hullanak reád – abba kell hagynom, mert befejezhetetlen, mert olyan rejtett, annyi mindent hordozó és kiszámíthatatlan, útjai, elágazásai, ösvényei meghatározhatatlanok, mert ugyanolyan, mint az élet.

Diósgyőr egy vidékies, kedves kis molett, mosolygós királyasszonyka. Csomaghordozóival járja a városkát, mézes cukorkát osztogat, vasszánkót a fiúknak. Megcirógatja a macskót: jó kis bundád van – a farkasok illendően köszönnek neki. Az a sok kis kobold bújócskázva integet. Én kezet csókolok. Majd ha felnőtt leszek, ezt versbe írom. Milyen jó cím lenne: „A FÉRFI ÖSSZEGEZ”. Meggondolandó.

Carmen se itt, se ott. Én lihegve a dombtetőn. Szívdobogva. A sikoltásokat, a gyerekzsi-vajt nagyon messziről éreztem, a szánkózókat csak láttam talán, hang se itt, se ott. Édesapám téli vasutasruhájából rámszabott, bokában gombolt vastag nadrágomon a jeges hócsimbókok. Lassan eszméltem. Körülöttem forgatag.

– Láttam. – Szólt a fekete lány.

Elmélyedtem – szól valaki – nekem szól?

– Én láttam az egészet.

Balra fordultam. Az új lány, a pesti. Fekete haja van, a kötött lánysapka alól hosszan, gyűrűsen. Tincsek a homlokában. Feje kicsit oldalt fordul, felé, nagy, sötét pupillái a szemek sarkában. Szép mély hangja van.

– Már ismerlek, emlékszel – mondta tegezve, mert ő pesti lány – tudod, Aranka vagyok. Láttam az előbb, hogy ti ott lent...!

– Én nem... – most ocsúdtam –, ütköztünk és gabalyodtunk...

Nem szólt, csak nevetett egy kuncogóst, nézett-nézett, kacéran, tudtam, de engem ez most nem érdekelt – én még sokáig-sokáig Carmen arcában libegtem, Carmen lehunyt szemében voltam kocsonyásan, színesen, havasan, láttam magamat, ahogyan akarva-akaratlan visz magával, akárhol is van – CARMEN.

– Leviszel? Nekem nincs szánkóm, csak három gyereket ismerek. Meg két lányt. Olyan szépen kért. Az a fajta vagyok, tudtam magamról, akinek parancsolni nem nagyon lehetett. Azonnal ellenakarat volt benne, minden parancsra – de ha kértek, akkor nem tudtam ellenállni. Le tudom vinni? Balek leszek, ha leviszem? Vigyem? Utóvégre, egyedül használok a szánkót. Én, mondjuk, nem kértem volna senkitől, de ő egy lány.

– Nna... gyere. Úlj a hátam mögé. Én vezetek. Aztán ne sikoltozz, mert megyünk ám! – micsoda délután! – Aztán együtt mentünk haza. Húztam a szánkón egy darabig, később már nem, mert nem akartam, hogy lássák. Keztem rájönni, mikor Carmen eszembe jutott, hogy rám mindig az a valóság érvényes, amely közvetlenül körülvesz. Carment elröpítette egy csavartvonalú, felfelé emelkedő, szinte látható szélroham, irhabundája libegett a fehéren áttetsző spirálison, ő hunyorgó szemmel forgott a forgószelemben, vitt engem magával, mentem vele én, a tekintetében – és már nem volt ott, már nem volt ott. Csak egy része maradt

az összes lánynak, akit eddig ismertem, egymaga nem lehetett a MINDEN lány, de szükségem volt rá, azt a hatalmas és betölthetetlen, mindeddig érintetlen és szűzi tájat, amely bennem *valamire, valakire* várt, elsőnek és elsőként és élőlényként és lányként ő érintette, behavazott fenyőfám ágának szélén az ő finom pici ujjának a mozdulata volt a leges-legelső.

Aranka a nem túl széles kis főutcán lakott egy négyablakos házban, ahol egy pékség működött.

– Holnap gyere el értem, mert veled akarok szánkózni. Fél kettő felé. Jó?

– Jó.

Hütlén szolgálélek, az vagyok. Micsoda délután! Carmen. Aranka. Azt hiszem, ez így fog maradni egész életemben, azt érzem, valami nehéz sugallat jósolja a jövőmet, talán hütlén leszek, talán nem lesz igaz, hogy az voltam-vagyok-leszek, mert nem hütlenség ez, mindig tiszta marad maga az érzés, a *pillanatnyi, percig, órákig, napokig, évtizedekig tartó, akár huszonöt éven át is elkísérő*. Én úgy leszek hütlén, hogy soha. Egyedül és hazafelé tisztán, mint a téli alkonyat égboltozata, és biztosan, mint a lépteim zaja, láttam, érzékeltem, tudtam. Tudtam, mert nekem soha nem egy *valaki*, vagy *VALAKI* kell majd, hanem az *ÖSSZES, a MINDEN*, – és tudtam, hogy ez a minden nem lehet egyetlenegy – olyan egyetlen nincsen. Ez eltöltötte teljes testemet-szemléiségemet-lelkemet szomorú rezignációval, ugyanakkor felszökkenő vérnyomásomban majdhogynem izomláz járt át, izgalom és várandó izgatottság – hát jöjjön már a jövő. „**Csak a versek, a versek és a nők**”.

Éjjel enyhe, langyos déli szelek jöttek. Megzúdult az eresz, letöppedt a hó, mocskos lett, mint a cigány lepedője, ahogy Gyarmaton Mamika mondani szokta. Vízfolyásokat kerülgettünk. Négy nap alatt elolvadt a hó, tengernyi sár maradt a nyomában. Állandósultak a cipőpucolások. Kis kabátban álltam a szeles, napsütötte verandán. Néztem a kék égbe nyúló, *valamibe kapaszkodó* faágakat. És Carmen.

– Visszaautaztak Szombathelyre – mondta Ilonka néni. – Apáca lesz. Az apja katonatiszt. Svájcba küldik a kislányt.

– Szombathelyen is van villamos?

– Meg Szegeden, Nagyváradon is. Meg Svájcban. Kassán. Mert messze az állomás, mint Miskolcon.

Carmen – fájdultam meg. Soha nem fog csókolózni. Csak én csókoltam őt. Carmen ruhái elszürkülnek, elfehérednek. Mit fog kezdeni magával majd 20 évesen. Nem nézheti a tükörben meztelenül fürdés után a biztosan gyönyörű testét. Szent Terézke jutott az eszembe. Sanyargatások, önkorbácsolás, amelyeknek fájdalmai megszüntetik és elkergetik a vágyat. Carmen egyetlen emléke a havas-hamvas csók marad. Én. Rám gondol majd, térdrehullva a kápolnában, a hajnali misén.

A PÁRHUZAMOS JELEN 1

Dühöngő, viharos szelekben szárítkoztak a csupasz, a fagyott, a törékeny nyírfák, ezek az orosz lányok, a talpas kőrisek, szláv menyecskék, a gyökeres tölgyek: a Bükk-fennsík falvainak erős és izmos asszonyai. A vár mellett bozótos, elhanyagolt park, patak, rohanó jeges víz, szélröppentette tavalyi avar, penészesen száraz. Hidegen világít a nap, világít csak, nem süt, melege nincs. Eltűnt a sár is: tavaszi szél vizet szárazít. Kezem a kesztyűbe dermed. Miklós bácsi íróasztalán meg kell írnom haza, Debrecenbe a heti kötelező levelet.

Drága Édesanyám, kedves Apám!

Jól érzem magamat, már keveset köhögök, sokat vagyok a levegőn. Itt is mindig fúj a szél, mint Debrecenben. Ma krumplis tészta volt ebédre, az Ilonka néni igen jól csinálja, a tegnapi paprikáskrumpli maradékából készítette. Így volt benne kolbász is, majd ezt megtanuljuk tőle. Én sokat eszem, érzem, hogy meg vagyok erősödvé. Itt több jó barátom lett, a Varga Bence, a Kovács Bandi, meg az öccse, a Barnabás. Ezt a nevet eddig nem hallottam. Vagyunk kilencen, ez a mi bandánk, engem is bevettek, elneveztek indiánul „Télitárs”-nak. Nagy lányok is vannak. Társasjátékozunk is együtt. A Carmen szombathelyi lány, az Aranka meg pesti, a Lónyay utcában lakik. Ez egy árva lány, az édesapja nemrég megégett a vejszmanfrédnál a vasöntődében. Miklós bácsi sok viccet mesél és ebéd után mindig alszik egyet, én ilyenkor jártam szánkózni. Az Ilonka néni jókat főz, én azt gondolom, hogy jól viselkedem.

Anyuka tetszik nekem hiányozni, de az Édesapa azt ígérte, hogy 23-án, szombaton hazavisz. De itt is jó nekem. Addig is kezüket csókolja

Tücsi

Diósgyőr, 1912. január 16.

– Van hibád, kisfiam! Akár mérnöknek készülsz, akár újságírónak vagy költőnek – aki németből már ennyi idős korában verset fordít, annak örködni kell az anyanyelve felett, az nem követhet el hibát – mondta Miklós bácsi. A „vejszmanfrédod” borzasztó. Dupla nagy W, utána e, i, és két ess, és külön: Manfréd. Nagybetű, ez keresztnév, így hívják a gyárost. Egy-kettő, kijavítani!

Csattant egy barack a kobakomon.

Közben az otthoni konyha jutott az eszembe. Kicsit elszontyolodtam. A fehér nagy konyhaszekrény. A sárgarézbabverő üst. A hatodik konyhaszék, az én meleg helyem, külön nekem, a tűzhely mellett. Ahogy édesanyám megborzolja a hajamat ébredés után – én ásítózom, reggelizem a forró teát, ropogtatom a piritóst.

:(– INTERMEZZO –):

Apámtól féltem (Anyám szeretett.)

Nehéz erről beszélni, rengeteg

Fájdalom lökné s fogja a szavam.

Sokat szenvedett ő is biztosan.

Másnapra lecsendesedett a szél. Ki lehetett menni az udvarra, csak úgy, szvetterben, annyira enyhe lett az idő.

– Plusz tízenégy fok van, ilyen januárt! Meglásd – szolt Miklós bácsi mikor hazajött a városból – a város mindig Miskolcot jelentette –, meglásd, még földrengés lesz az idén.

A hirtelen kitavasodástól a banda is fölvidult. Kergetőztünk, bújócskázunk a várban, a vár körüli bozótosban. A lányok is valahogy mindig a közelünkben voltak, hallottuk a nagy nevetéseket, kis sikoltásokat. Nem szerettem, mikor a fiúk, és elsősorban Kovács Bandi,

azon törték a fejüket, hogyan tudnak valamilyen módon bosszúságot okozni nekik. Állandóan gazemberkedtek, meg verekedősek is voltak. Én ebből már láttam, hogy micsoda éretlenek és rosszcsont kölykök még csupán, és nem *lányoknak, kis nőknek* nézik őket. Hülyeség. Jobban szerettem a lányok közelében lenni, igaz, én soha nem voltam verekedős. A lányok sem voltak mindig békében egymással, mert különböző korúak voltak, és a nagyobbak lepisesítették a kicsiket. Lehetek hatan-nyolcan. Három testvér: a Duci, az Irénke, a Gabriella – ők is tanító szülők lányai. Marika, egy igazgatóné unokahúga, aztán egy igazi nagy lány, a Náni, ő talán már tizenennyolc éves is lehetett, volt a vöröskeresztes Aranka, akit jóteknőságból küldtek ide, meg egy csomó kisebb.

Nem találtak meg a bujócskában a fiúk, én meg azon vettem magam észre, egyszerre csak ott vagyok a hintánál, ahol a lányok játszottak. Hirtelen elhallgattak, amikor kiléptem a fák mögül. Aranka akkor szállt le a hintáról. Hosszú szoknyája meglíbbent, villant gyönyörű, nagy barna pupillája. Titokzatos januári villám volt ez a kora délutánban: öt-hat méterről is egyenesen rám pattanó sugár. Hajtincsei a homlokában. Koromfekete, már-már kék haja természetes hullámokban. Kis félkabát. Testhez simuló. Kiemelte teljesen fejlett, domborodó, nagylányos két mellét. Aranka bőbeszédű volt, hangos, más, mint a többi, a titokban kuncogók és kifinomult úrilányok. Azt hiszem, pesti utcagyerek lehetett, rosszalkodós, de szókimondó, és nem hagyta magát. Visszaszájalt a nagyobbaknak is. A fiúk társaságát is jobban elviselte, talán kedvelte is. A *többi* lány *más* volt. Jólneveltek, illetudók, ellenszenvvel, gúnyval és fölény-tudattal bántak a fiúkkal. Duci vezéralak. Őt utánozza, követi a többi. Irénke kacagós, Gabriellát már nem nevelték annyira agyon, ő természetesebb volt. Csak a félig felnőtt Náni volt oda a férfiakért. Egy délutáni, kapucines meghíváskor láttuk, amikor térdét-combját odanyomkodta az abrosz alatt a Farkas Aladár mezőgazdasági tanár csizmanadrágjához, amelyben persze, Aladár benne volt. Úgy röhögünk.

Fenyőtobozokat, csörgő, száraz avart, letörött, korhadt faágakat hordtam egy kupacba. Fojtó füstje laposan tekergett, mintha Káin oltáráról szállt volna. Gyufa volt nálam, mert titokban tanultunk cigarettázni. Miklós bácsinak állandóan töltöttem a hüvelyeket, zsebredugtam öt-hat készlet, lássák, hogy milyen nagy fiú vagyok. A tüzecke begyulladt, addig fújtam. Felszállt a füst. Mégis Ábel vagyok.

– Rossz gyerek – hallottam Duci szigorú hangját. Sarkonfordult, a többiek utána. Aranka nem mozdult.

– Akarsz cigarettázni? – kérdeztem. Nemet intett, nekem is elment a kedvem. Raktuk a tüzet. Ő is hordta a gallyakat. Mosolygott, titokzatosan. Fekete hajában úgy csillant két szeme, mintha az éjszakai égbolton csak két csillag lángolna. Üstökös volt a szembogarában, elkapta a tekintetét, csóva úszott utána a sötétedő parkban. Fölugrottam, megfogom, ezt kérték a szemei. Futott, nevetett, a legváratlanabb helyeken eltűnt, előbukkant. Nekem a csodaszarvas legendájának látomása lett, volt. Aranka is Dúl király lánya. Megfogom. Egy vastag tölgy körül kergetőztünk. Tudtam, mögötte van, nem mozdult, nem mozdultam. A nyakamat nyújtogattam, hol vagy? Megláttam húsos kis kézfejét, rövid ujjacskáit. Váratlanul elkaptam a csuklóját. Húzott, húzta magát, átöleltük a fát, balkezemmel elértem ott a másik kezét. Karmolt, de nevetett. Én Ludas Matyi – csak ott van egy édes lány, szerencsém van. Ezt a lányt! Háromszor! Nem tudunk moccanni. Feszültünk. Köztünk az az ostoba tölgyfa.

A TUDAT 2.

Ha ő nem, akkor én mégjobban nem. Ha én mégjobban nem, akkor ő igen. Most nekem kell megsértődni, megbántódni, el kell szomorodnom. Csillapodik a lihegésünk. Na figyelj...! Hadd legyen neked lelki-furdalásod. Szeretnek szenvedni a nők, de nem bírják a szenvedőt. Akkor én most szenvedő leszek. Működésbe lép benned az anyai ösztön...

A PÁRHUZAMOS JELEN 2.

Nagyon finoman, szinte észrevétlenül el kezdtem engedni a szorítást. Érezte, de a kezecke maradt, picit vissza is cirógatott. Karjaim lehullottak, ernyedve roskadtam magamba, arcom oldalt a fakéregre simult, kontraposztban és lehangoltan odatámasztottam magamat a törzshöz.

– Most mi van? – ott állt előttem, nagyon közel. Lassan megigazítottam arcába hulló fekete, göndör hajbodorcskáit. Csak néztem őt hosszan, nem szóltam, működött a tudat, és a taktika.

– Mért vagy olyan szomorú...? – odaborult, rám borult, gondolhatjátok, odabújt a mellkasomra. Valami kimondhatatlan tisztaság-illat csapott rám, bénító, soha nem érzett tavaszi-as lány-felhő illata. Már napok óta éreztem ezt az egész parkban és általában Diósgyőrben mindenütt, csak azt nem tudtam, hogy ennek mind-mind a forrása, kis istennője ő.

Azóta minden tavasszal érzem, amikor elolvad a hó. A görnyesztő szelekben éreztem, a nedves fatörzseken, a felkavart avarban, a száraz bokrok szemszűrő ágbogai között, a fenyőotobozok tüskés üszkeiből is ez áramlik, a Diósdombról is ez zúdul reám, áramlik a bejárati ajtó tábláiról, megcsap az előszobában ha betoppanok. Érezni fogom 21 évesen is talán valami könyvtár olvasótermében is, előkúszik tuják, ezüstfenyők alól ez az illat, akár valahol Budán, mert érezni akarom, mindenhogy emlékezni akarok rá örökké. Minden tavaszban eljön hozzám, megkísért: él-e, vagy meghalt-e Aranka – az illat örök.

Sokáig így maradtunk. Nem láttam arcát, szemét, száját, csak a haja csiklandozta az államot, nyakamat, arcom bőrét, szám szélét.

– Meghalt az apukám.

Kicsit sírni kezdtem. Remegő kézzel, hogy ő ne is tudja, megcirógattam a legcsodálatosabb díszkoronát, azt a mélyen feketét, azt az izgatót. Az ILLATOT gereblyéztem róla ujjaim fésűjével magamra, magamra.

Felemelte a fejét, szeme szélén könny-könnycsókkaal érintettem a sós-édes kristályt. Megrándult. Hozzám tapadt. Fájást éreztem a derékszíjamtól délre.

– Aranka, Aranka – Aranka – cserepesedett, szélkifújtt, kiszáradt szájjal -----

– Nem kell beszélni – suttogetta lassan és szaggatottan.

Meddig?

Meddig voltunk így? A MINDEN volt EGYÜTT.

Azóta is így vagyok. Én így. Ezredéve, és ezredévre.

Háromszor, hosszan és igazán megcsókolóztunk.

Január 18-án reggel ragyogó napsütés.

– Ma Piroska névnap van – szólta Ilonka néni, mintegy magának.

Negyed tíz körül még pizsamában ücsörögtem a tűzhely mellett, rajtam a ház három aranyos cicája. Tejeskávé.

Piroska névnap. Nem a névről, hanem a *szórol* Carmen áll előttem. Melegem lett. Arca el nem árult semmit. Eszméletvesztő vörös haja. Az icipici nedves, kissé nyitott szája. A hó porfelhője, a hempergés. Szívritmusom zavarban. Aranka drága gyöngyös könnyecskéje. Az illat. A lassuló lendüléssel üresen himbálódzó hinta. Erster schnee – az első hó. Az avar. A fatörzs. Az ablak előtt a fehér gallér a megvilágított kék pamutruha – Morgenstern. A Sacré Coeur. A kolostor Svájcban. Aranka rövid ujjai, puha keze. Lehetetlen, teljesen az. Milyen szépen, és békésen vannak bennem, nem veszekednek, még barátnok is. Más helyen vannak, mások a szívbenlélekben bejárt útjaik, mégis egyszerre vannak mindenemben. Csaló vagyok? Nem vagyok csaló. Mindkettőt megcsalod – mondaná nagylányos szigorral végső szentenciaként, mint egy ítélet nekem Duci. Nem-nem, válaszolom, mert őszintén és szívből, és mindkettőt igazán és egyszerre.

A TUDAT ÉS A SZÍV

Egész életemben így lesz. Mindig így, ketten és egyszerre. Többen is. Nem érthetik, csak én. A sokból: – mert mindegyik más – így áll össze a kerek egész. Várnak rám valahol – messze, közel, Debrecenben, Miskolcon, Szombathelyen, Veneziában, Zürichben, Marosvásárhelyen, Pesten és Budán a szoknyák, a csipkés fehéreneműk, a bodros szélű kombinék, a cérnagombos melltartók, a hosszú selymek, a szecessziós blúzok, a türelmetlenné idegesítő reverendagombolásos egész ruhák, kis bársonykabátok, ledobott kesztyűk, síkos és hulló szaténok, gyűrődő vásznak, kis karton cselédkötények, úriasszonyos prémes boák – az arcok elmosódnak, a hajak lesznek a felejthetetlenek, a remegő kis kezek, a felsuttogásban felszívódó szavak, az erőtlenné omló karok. Ketten, sokan, együtt. Akkora hatalmas kivilágított termék, félhomályos ablakmélyedések, függönyös zugok és meleg oltalmazóhelyek várják őket bennem, plüssstakarók, hajnalok, szürkületek, kandallók, cserépkályhák, örökké láthatatlan éjszakák, pici mécssek, gyertyák fényei – minden-minden nagyobb, mint egy teljes élet. Közelítenek rám kék lányok, szőke szüzek, barna kacérok, fekete és özvegy asszonypárducok, szeretetlen és hálaadó, titoktartó feleségek, matrózruhás diák-kisasszonyok, és fásultságukból hirtelenül a nárcisz színeire élénkülő, kalandukat a gyóntatószékben se megbánók. Hozzám tapadók, szemekkel engem párnákba, paplanokba szegezők, haldokló sikolyaikat behúzott függönyök vastag és hangnyelő redőibe rejtők, könnyes áhítózó, ijedten sápadtak, felhevült pirosodók, céljaikat beteljesítők, véletlenül elalélta, vásárnapi magányosok, didergően reszketők, hőhullámosan szenvedélyesek, fölhördülő, őrjöngők, szalonokban pezsgőt koccintó kacsintók, hallgatagok és szenvedők, zokogók, engedelmes szobalányok, kiszolgáltatót áldozatok, izmos ellenállók, lélegzetemet elszorítók, elkábult önfeladók, velem dicsekvők, engem elhallgatók, vacsorával vendéglők, ajándékozó és parázló, – / a *bűnbánóak*, *rettegők* / a *titkolózva vetkezők* / *sírók és gyalázkodók* / az *átkozódo szeretők* / – és én felszívódom bennük, élek és meghalok bennük. A hétfő - szerda - péntek asszonyai – a kedd - csütörtök - szombat lányai, a vasárnap délelőtti matiné-diákok, a vasárnap délutáni margitszigeti táncoslányok, a feleségek barátnői, a barátok feleségei, anyagok suhogása éles napsugaras délelőtt, fáradt délutánokon, a csendesedő alkonyatok, puhaléptű és elomló szürkületetek, mélykék, füledt nyári éjszakák, a barna ősz, csikorgó havak, színekelemző ápriliskok – és felszálllok és elszálllok, elpárologom magamat, pazarolom a lelkemet-testemet. Tikktakkolnak a lecsillapodott szenvedély után a nagy faliorák. Szobák titkaiba szívódnak a szerelmeskedések illatai, a lemérhetetlen és örök IDŐ percei megsemmisülnek örökké megmaradva, mert CSAK AZ VAN, AMI VOLT.

A VOLT ÉS A VAN KÖZÖTT

Mikor a VOLT a jelenben élt még, hímesnek láttam a JÖVŐT, mely csak addig az, ameddig JELEN nem lesz belőle. A jelen megfoghatatlan, kiszámíthatatlan, mert a szükség-szerűséget cselekszed, mozgása-mozgásod benne mindig arra a napra, órára, percre vonatkozik, ezért esetleges. A percekből nem marad más, mint egy-két nyom a lábtörlődön: az aktualitás diktatúrája költöietlen. Csak a gondolat gondolája libeg – agyvized hullámmáza veri belülről koponyád partjait.

A VAN alaktalanilag és hangzásban is olyan szépen kínai, japán: WAN, uan!

Ez a te, az én, a mi hatalmas sárga folyamunk, amelybe nem léphetünk kétszer, amelyben nem evezhetünk, amelyben dzsunkáinkkal nem vitorlázhatunk, mert ha egy helyben horgonyozunk, akkor is elfut mellettünk a VAN, mint a hullám. A víz.

Mélységbe csobbant a VAN, és már csak VOLT. Számunk szárítja a csontokat fehérre. Kavicsos meder és csend és szikkadt kövek és por és vörösré égetett homok. Mérhetetlen és hallható, igen, hallható a csend, szellő se libben, ez az, ez az, hogy néma minden. Kiüresedett vázak a MŰLT hangjai, mint láthatatlan csövek, úgy meredeznek a kikalapált égboltozaton. Üreges papírmassé-érzelmeink kulisszái. Fölszáradt ujjlenyomataink, a magunk létezését is megkérdőjelező eltűnéseink. Az ANYAG azért csak emlékezik? Én, mint individuum, én, mint anyag? Én, mint szerelem? Én, mint test? Anyag-e a szerelem?

Aranka, Carmen, édes-édes – hol vagytok a VAN-ban, vagy csak voltatok talán a VOLT-ban? Édesek, édesek.

A VOLT zúgó folyama sivatag a VAN medre mélyén.

CARMEN. Carmen talán egy sötét és sziklás és sűrke kolostor kápolnájának félhomályos mellékoltárán most mozdulatlan márványszobor, Kis Szent Teréz. Carmen nem érez, faragott oltárrá dermedt, nyáron is hidegen, érzéketlenül is áhítatosan. Carmen. Hát legyen. Egy szánkó emlékével felvonszoló magamat a sziklakápolnához. Majd hóhideg márvány szájad szoborcsókját add vissza nekem. Megérintelek: tűz és láng gyullad ki a hajadon. Fehér és sűrű köd: a tömjén füstje a Diósdombon maradt csókomat titkolja el. Palástod szégye ujjaimon. Nézem magamat: megaranyosodom. Porzó hógörgetegbe rántasz, édes. Felmelengetlek. A márvány nem olvad meg, mint a jég. Karácsonyfád: állok melletted. Kis bokrod: előtted térdelek. Susorgom a kápolnai huzatban:

ANNYIRA SZERETEM CARMENT,

HOGY NEM FELEDHETEM ARANKÁT.

ARANKA. Dalol egy gangos bérház harmadik emeletén. Nyitott ablakok, ajtók, körbe-körbe visszhangok. A lépcsőházban ottmaradt februári hűvös, hó szaga májusban is. A késő délelőtti nap az előszobába pattan a szembelevő lakás ablaküvegéről – Aranka fölveszi a fényt. Szája szélére csókolja: érett barackot. Körüléneкли, lehelletéből hangjával sugarassá varázsolja. Illatosak lesznek a hatalmas szobák. Sötétkék brokátszoknya libben, libben a lány. Szárnya lesz a dalnak. Kiszáll, kirepül az ének: feketerígó a hajából, úgy repül, Aranka utána néz, kíséri szemmel, – a rigó repül, át a Duna felett, megkerüli a budai várat, Pasarétre egyenest – ezüsfényőre száll. Majd egyszer, majd valamikor megkeresem azt a kristályhangú feketerígót. – Már zárt ablakok. Alkony. Fények sehol. A felejthetetlen illat – az ILLAT.

ÉN ANNYIRA SZERETEM ARANKÁT,

HOGY NEM FELEDHETEM CARMENT.

A FIÚ

Arca gyermekesen kerek, sörtehaja barna, bőre napsütött, szeme kék. Az átélt halálfélelmek, éhezés, hidegek, a sok rettegés orra mellé mindkét oldalon mély barázdát vontak. Most szomorú, izgatott, nem jők az előérzetei. Készül Tokodyékhoz, onnan jár majd a gimnáziumba. Harmadikba, mert 44-45-ben minden elmaradt, és a másodikból decemberben fog vizsgázni engedéllyel. Körülményes, 310 kilométeres utazás után, Búcsuszentlászlón és Nagykánizsán keresztül jutottak el a Délibe. A villamosról a Budagyöngye megállónál kellett leszállni, jobbra befordulni: Volkmann utca 10.

Gizi néni nem hasonlított az Anyura, hiába voltak testvérek – csak a keze. A keze teljesen olyan volt, teljesen.

Tokody humortalan, könyörtelen, poroszosan szabályos, önző és geológus, az Ásványtár igazgatója a Nemzeti Múzeumban. Stockholmban, Helsinkiben, Bernben volt egyetemi tanár, most Pesten. Gizi néni néha megkísérelte ellensúlyozni szadizmusát, de azért ha úgy „anyásan” hozzá akart bújni a Fiú – ellökte ő is magától. Laci bácsi mindig fáradt. Haza jár ebédelni, délután rendszeren megágyaznak, lefekszenek, alszanak, csendben kell lenni. A Fiú a Haranghy-rajzokat, Rippl-Rónai pasztelljeit, Vaszary akvarelljeit nézegette. Tokodyéknak nincs gyerekekük.

Otthonról zsákbán küldték Apuék a szabályosan fölágott tűzifát vasúton, hetenkint. Megalkudtak a Fiúért: havi 5 kiló zsír, 10 kiló liszt, öt kiló cukor, 2 kiló lekvár, 2 kiló vaj, egyebek, – és az inflációnak megfelelő pénz. Ez 45 szeptemberében 800 pengő volt. A Széll Kálmán téren novemberben egy kiló szőlő háromszáz pengőbe került.

A Szent János Kórházzal szemben egyszer reggel a deres pázsiton haldoklott egy ló. A tanítás csak 11-ig tartott. Visszafelé, negyed 12 körül vājlingokkal álltak a ló körül – nagy késekkel vágták ki belőle a hatalmas húsokat.

Gizi néninek alig volt valami szókincse. A négy polgárijja, ha megvolt, rosszul tanult. Anyu mindig mondta a Fiúnak. Nagynénje nyökögve beszélt, a ritkás agyi szótárban a nem levő szavakat keresgélte, mondatai nem is voltak, szavai dőcögtek és dödörögtek, mint göröngyös úton a szekér. Mindent a professzoréktól lesett el, mesterkél volt, és mérhetetlenül sznob, tehát tanulatlan és műveletlen.

De voltak japán vázák, japán rajzok, ékszerek, nipppek, negyedóránként zenélő falióra Svájcból, csupa perzsa- és torontáli szőnyeg parkettán, falon, súlyos és fényes vitrinek, szekreterek, bronzok, kis márványszobrok, mahagóni bútorok, herendi és meissenai porcelánkészletek, rokokó szalon, cseresznyefa hálószoba, plafonig érő fekete üveges könyvszekrény, vagy négy méter hosszú. Szakkönyvek, tanulmányok, melyeket a Fiú nagybátyja írt: angol, német, francia nyelven. Voltak fényképek finn szaunázásokról, svájci kőbányákról, a Dolomitok tájáról, svéd kikötőkről, a Nemzeti Múzeum íróasztalainál, az egyetemi katedránál, és a többi, satöbbi, stb. Ha vendégek jöttek, a Fiúnak ki kellett menni, bemutatkozni sem volt szabad, pedig a gimnáziumban kitűnő tanuló volt. Nna, ilyenkor lehetett a kulcslyukon át Gizi nénin jókat röhögni. Teljes zárkózottsággal ült, méginkább dödörögve keresgélte a szavakat. Karszék, félkörívben. Könyöke a karfán, vállai felhúzódva, nyaka beleroggyant a mellkasába, térdei zárva, egyik lába a másikon átszavarodva, ahogy csak a nők tudnak ülni. Magassarkú cipőjének orra érintette a talajt, itták kínai porcelánészékből a szagos melegvizet, a teát – jaj, istenem, az „ötörai teát”.

A Fiú nem szerette a teát. A vendégek mind híres emberek voltak. Deformált, randa nők, szeplősek, májfoltosak, öregek, a férfiak elhízottak, vagy raccsolók, ellenszenvesek. A Fiú eleve nem szerette a ronda embereket, megmagyarázhatatlan volt, hogy miért. Óvakodj a hallgatóktól és tartsd távol magadat a pengeszájúaktól – találta ki magának –, ennyi tapasztalata már volt. Kémiai átvitelrel két csoportra osztotta a körülötte levőket: savas és lúgos emberekre. A savasokat nem bírta elviselni. Tanáraival kapcsolatosan ez tökéletesen bevált, az ő életkorában pedig ők voltak az abszolút fennsőbbrendűség. De vissza Gizi nénire. Az öregot csakis és kizárólag, de főleg a vendégek előtt LÁSZLO-nak mondta, de nem normálisan, magyarul, emberül, hanem következetesen igen rövid á-val (a-val), és vagy három essz-el. Így LASSZSSZLO. És rövid o-val. Ez mindig frenetikus röhögésre ingerelte.

Egyetlen elismerést kapott: jól rajzolt, nagyon jól és rengeteget, állandóan. Ezt számontartották, néha dicsekedtek is vele – majd jó építésmérnök leszel.

– Átjössz velem a Haranghy Jenő bácsihoz, tudod, ő is egy professzor az Ákkadémián, és megmutatjuk neki a sok rajzaidat! De neked nem szabad szólni, csak megállsz, nem csipőre tett kézzel, mert úgy csak egy kéményseprőseggéd szok, hanem szépen hátratett kezekkel, köszönsz, és meghallgatod, amit fog mondani neked! – Gizi néni aléltan ejtette Haranghy nevét, meg az ákkadémiát – Ne mondd az anyádnak, hogy mi nem törődünk a tehetségeddel, fiam! És nem szabad mondani neki, hogy Jenő bácsi, mert ő neked egy professzor úr, érted, ugye drágám...?

A Fiú nagyon érzékeny volt, rettegve maradt egyedül, arcát a két szomorú ránc meghosszabbította, sokszor ébredt arra, hogy csikorgatja a fogát. Egyáltalán nem akart építésmérnök lenni. Osztálytársa, akit igen jó barátjának tekintett. Vadász Gyuri az akart lenni. Elmélyült kapcsolatai voltak a komoly fiúkkal: Dolesch Feri, Sherf, aki mellette ült, Benkő Feri és Borsodi közel állt hozzá. Seitz Emil volt a latin tanára, Szentgyörgyi az angol. Az igazgató helyettes Piroska Dezső tanár úr volt – ez utóbbi kettő a fiú apját is tanította: Szentgyörgyi Temesváron, Piroska Dezső pedig az 1919-es menekülés után Gödöllőn.

Dehát Pasarét...! Az maga volt a csoda. Soha nem látott, fantasztikus villák, fenyők, díszbokrok, tuják, sövények, ciprusok, vérbükkök, pázsitok, hortenziák, dália, öszirózsák, ezüsfenyők – és a rengeteg fekete rigó.

Haranghyék, Volkmann utca 8. Betonozott gyalogbejáró. Tulipánfa, fehérre festett, díszes vasrácsos terasz, mellette madárberkenye fa, amelyet a Fiú sohase látott, és egyéb mediterrán jellegű bámulnivalók.

– Tudod-e, itt a Költő lakik Klárikával, Lóciával, a feleségével, meg a nagymamával – majd bemutatkozol, de csak ha mondom. Apád is nagyon tiszteli őket – Gizi néni mondja. – Nem szabad mondanod majd, mert mindig keresik őket a kómenisták, de többször nincsen itthon négy napig se, ezt se szabad mondani, főleg a feleségének ne, de eszt neked nem kell tudni.

A Fiú szíve nagyot dobbant: egy igazi költő. Igen, titokban ő is ír verseket. Azt apja megtanította neki, hogy mi a szonett: két négysoros és két háromsoros versszak. Szonetteket akart írni, de mindig csak a két négysorosra futotta. Egyébként azt érezte, hogy nagyon nehéz belezsúfolni a verset ebbe a kényszerzubbonyba.

Írt a fekete rigóról.

1. A Pasaréten élni jó,
Fütyt a feketerigó.
A sok fenyő, a park, a csend
Valahonnan érte üzent. | 2. Azért van itt, mert jó neki,
Mert itt mindenki szereti,
A házmesterek, professzorok,
Csicseregte a kis torok. |
|--|---|

És Ő itt, egy igazi Költő. Utálni kezdte ezt a 8 sort a Fiú, szégyellte nagyon – irtó rossz, csak meg ne tudja a Bácsi. Csak felmondhatná a Bácsinak! Igaz, úgyse szólna rá semmit. Aztán egy nagyon hosszú, magas felnőtt fiatalember jött a kert felől.

- Na ő az, a Lóci. Bemutatom a rokont magának, üdvözlöm, kedves, ő a Fiú.
- Szevasz – és kezet nyújtott.
- Szerbusz – mondta a Fiú tétován.
- Hányadikos vagy? Harmadikos? Én már hetedikbe járok, négy év van közöttünk, szevasz, én Lóci vagyok. Téged hogy hívnak?
- Szerbusz. Fiú vagyok. Tied a bicikli?
- Aha.
- Egyszer ideadod?
- Oda hát. Hová tetszenek készülni méltóságos asszonyék?
- Haranghyékhoz, kérem. A Fiú rajzait hoztuk megmutatni.
- Add csak ide nekem is. Én mérnök leszek, én is állandóan rajzolok.

Ácsorgás, szünet, zizegnek a rajzlapok, Lóci dünnyög.

– Vannak köztük nagyon jók, különösen az arcok, egészen iskolázottan csinálod. És Szent László király, amint vizet fakaszt a sziklából, igaz? Tintával rajzolsz? – sok volt a kérdés, a Fiú mindre válaszolni akart.

– Igen, Szent László. De Árpád fejedelemtől megrajzoltam az összes uralkodókat egészen IV. Károlyig. Meg Horthy Miklóst is sokszor. Azért rajzolok tintával, mert akitől tanultam, azt mondta, hogy csak így szokom le a rádiózásról.

- Nocsak. És kitől tanultál?
- Wittich-Eperjessy Zoltán festőművésztől, de csak hét hónapig. Áprilisban agyonlőtték az oroszok, mert azt hitték, hogy a festőállvány valami géppuska.
- Nna, rajzolj valamit ide a homokba egy ágacskával.
- Jó. Mondjuk, így: az arckoponya-agykoponya befoglalást, a szemek, az orr és a fül arányrendszerét bármily nézetből, és a száj vonalának elhelyezését. Most kicifrázom, nézd. Rajzolok neki szemüveget is.

– Jó ég! Ez teljesen az apám! Ismered? Szét ne maszatold! Majd megmutatom neki, ha hazajön. Hagyd ott! – Gizi néni zavartan vihogott, rázkódtak a vállai, nem tudta, örülnie kell-e, komoly legyen-e, vagy elejtsen netán valami szakmai blödlit.

– Nézegeti nálunk a rajzokat, festményeket, Lasszsszlo hiába mondja neki, hogy másolgasson, nem akar szót fogadni. Makkacs egy kölyökk!

– Jól is teszi, ha nem másol, azt nem kell, majdhogynem nem is szabad. Azt rajzolja, amit belülről lát, így a helyes. Vagy a világot, de mint elsődleges élményt – monda Lóci, aztán elköszönt.

Csak a Haranghy professzor húga volt otthon. Édes és kedves volt, nagyok sok rajzát mutatta meg, színes ceruzákkal rajzolt virágokat, faágakat, csendéleteket. Legszebb egy tulipánfa ága volt. A Fiú a végén már unta őket, mindent egyformának látott.

- A bátyám illusztrálta a Dzsungel könyvét, a Kiplinget, tudod!
- Igen, megvan nekem – mondta a Fiú.

A Költőt csak ritkán látta. Lóciival járt a dolgozószobájában, ahol soha nem látott rengeteg könyv volt. Világos és nagyon nagy szoba, rongyszőnyegek, csergék az ülőgarnitúrákon. Fehér ablakok, ajtók.

Beköszöntött a fűtési szezon. A Költőnek nem volt téli tüzelője. A Fiú a jövőre gondolt, nagyon-nagyon messzire, arra az időre, amikor egyidős lesz a Költővel.

:(– INTERMEZZO –): KÖLTŐ FÁSKOSÁRRAL

pasaréti feketeerigók
pázsit és harangvirágok –
ahogy az időben visszafelé
eszméletemben utat vágok

ezüsfenyőkön
átsüt a MÚLT HA VOLT
a JELEN HA VAN:
s a régi illatokban kergetem
kisgyerekkori egyszerűlt magam

most óra ébreszt és rámfeszül
a lejtős TEMPLOM UTCA TÍZ:
ötven esztendő
egymásra hullván
átcsap a TUDATON
mint a KIÖNTÉSBEN
a fuldoklón a hullám –
hisz nem tudhattam
hogyan egyszer az elmúlt
jövőben idehoz a víz -----

homályos tükröt tart
a VOLKMANN UTCA 10:
csenget a múlt –

ajtót nyitok
egy arc: két mély
szigorú barázda:
„MAGA A ROKONFIÚ?”
kérdés magázva

kezicsókolom
i-igen én vagyok –
(„AZ IDŐK EGYÜTT”)
(még tudattalan)

Ő csak vetődik
mint az árnyék:
látszatra járva jár
mint a fénytelen felleg
az elborult sötét városon:
kezében fáskosár-
nagynéném oson-
suttognak: énnekem
még minden TITOK
mit tudni nem szabad:
„VIGYÁZZ – SENKINEK SE MONDD:
ÜLDÖZIK ŐT AZ OROSZOK:
SZABÓ LŐRINC – A KÖLTŐ...”)

ahogy keresem ködlő
borús tekintetét
rámfeszül homályos
rejtő szemüveg
s nem látom szemét
és megrettenek:
szeretnie kell engemet –
(titokban írok verseket)

KÖLTŐ FÁSKOSÁRRAL:
benne cserfalombok
égetni versek rímek ritmusok
lángos ágak: önző szerelmek
s akácillatú kis dalok

aztán sok délutánt
báméskodtam még odaát
szorongva leskelődtem
rezdültek hortenziák tuják –
A SZOMSZÉDBAN EGY ÓRIÁS LAKIK
ÚGY HÍVJÁK: LÓCI – BÜNTETÉSBLŐL
AZ ASZTAL ALATT TARTJÁK VALAKIK

magnóliák: „AZ IDŐK EGYÜTT:
TE VAGY? – ÉN VAGYOK...”

a sors hulláma elsodor:
s az én koponyám partjait
koptatja most a
SZESZÉLYES ZORD IPOLY

Csak szavak, csak foszlányok tapadtak meg valahol a mélységek mélységeiben, hogy lehetett volna gondolat a hétköznapi élményből, vagy összefoglalás, eszmény egyáltalában vers és sors, de főleg sors nem volt, a sors a jövőbe ágyazottan és rejtve készülődött megvalósítani önmagát.

November. Egy odatelepített ruszki örmagynak át kellett engedni a szalont. A marha idegenkedett, vagy talán félt is, de mindenképp gyanakodott a faragott afrikai álarcokra, melyek a falakról bámulták őt. Mögéjük nézett, összevont, sűrű szemöldök, kérdés-kérdés:

– Téléffón, nyet téléffón...? – Járt hozzá Mása, egy csupacsöcs, csupasegg ápolónőbárisnya. Mindig hozott valami ajándékot, és szájoncsókolt mindenkit. Tokody rohant a fürdőszobába köpködni, fogat mosni. Mása tizenkilenc éves volt. Mindig berúgtak az örmaggyal. Ilyenkor aztán a konyhában agyonszeretgette a Fiút, az ölébe vette, a lába közé kapta, csókolta ahol érte. Rosszul, de beszélt magyarul. Kárpátaljai volt.

– Ez egy kurva. – Mondta Tokody.

– A gyerek előtt, Lasszszslo...!

A Fiú már régesrégén tudta, mi az. Érezte is, deréktól lefelé a nagy csóki-móki-ban, hogy valami fáj. Azt is tudta, mi az, és mért van. És nagyon szégyellte magát.

A Költő gereblyezte a szomszédban az avart. Kinőtt, kopott, agyonmosott, lyukas sötét-kék mackóruhában volt.

– Kezicsókolom – ért haza a Fiú a gimnáziumból.

– Khm – a Költő bólintott. Megállt a munkával. – Jól megy a tanulás?

– Kaptam jelest nyelvtanból – toporgott a Fiú.

– És németet még tanulnak?

– Igen... és nagyon-de-nagyon örülök, hogy tetszik velem beszélgetni. A Lócival voltam a Bácsi dolgozószobájában, és láttam verseket.

– Nagy a rendetlenség fiam, tudja, keveset vagyok itthon – lassan és halkán beszélt, nagyon mély hangja volt, kicsit rekedtes. Cigaretázott-e, nem tudható.

– Tetszett látni, amit a Lócinak bemutatam, tetszett látni a homokrajzomat...?

A Bácsi rátámaszkodott a gereblyenyélre. Kézfejére tette borostás állát. A bőre barna. Lehet, hogy az üveg nagyította fel a szemét, de az kinyílt, még nagyobb lett, messze nézett. Messze, messzire. Szomorúan, igen lassan mondta:

:(– INTERMEZZO –):

„Homokba írtam kedvesem nevét,

de jött a hullám s rajzom elsöpörte:

leírtam újra minden betűjét,

de jött a dagály s munkám eltörölte.

Hiú ember, hiú vágy – szólt pörölve

a lány – megfogni a pillanatot,

hisz magam is így omlok egykor össze --- ---,„

– De maga csak rajzoljon, kisfiam. Akár a homokba is. Ez pedig Edmund Spenser volt, majd egyszer talán megismeri, tanuljon angolul. Én sóhajtottam át magyarra. A nyelvtant igen, a nyelvtant tudni kell. Talán jobban tenné, ha a matematikát tanulná erősebben, abból legalább haszna lehet. Látja, kisfiam, nem vittem semmire. Gereblyézek.

– Apukám is mondta, hogy a Bácsi ... az Örök Barátaink, olvastam! Én is írok...

– Maga most lép, sőt, talán az egész emberiség: a világirodalom korába. Ne írjon verset. Kovácsolja keményebbre magát, khm... hm. – nagy levegőt vett, és egy kosárban elvitte az összegyűjtött lehullott faleveleket. Még visszaszólt:

– Menjen ki valami igazán szabad rétre, mezőre, talán egy örvénnyel fenyegető kis folyó mellé, feküdjön a fűbe, édes fiam, hallgassa az időmérőt. *a viláig óráját*, a ciripelő és vidám tavaszi tücsök felgyorsult és párkereső dalát, a lehiggadt nyári hangok pontos időközökben megszólaló figyelmeztetését: múlik az élet – számolja, hallja meg az augusztusi, szeptemberi tücsök percegését, a ritkuló megszólalásokat, amikor: ...”szür...szür” csak ezt hajtogatja, mert jön a hideg, vedd fel a szűrődet, fázik a hátad, meghalsz egy deres reggelre, de már hangtalan. Nekem csak az VAN, ami VOLT. Magának legyen tűrhetőbb JELEN a JÖVŐ. És el ne felejtse, amit Freud üzem: „az alkotás kényszeréhez mérsékelt boldogtalanság szükségeltetik”. – Hát ez nekem megadott, lüktet és fáj bennem ma is. De maga menjen – bár keserűen látom: az én példámra megvannak az adottságai fiam, ott van az arcán: ha elég erőtlen, legyen így. Ezt csak erőtlenül lehet felvállalni, kisöreg – menjen. Legyen elégedetlen: a teljességet kell akarnia. A sok, a megszámlálhatatlan részlet egyszer majd talán összeadja az egészet. A többi semmi.

A Fiúban Gigi arca villant fel. Szemben laktak, Gizi néni barátnőjének a lánya. Szép. Határozott és magabiztos, a Fiú állandóan labilis volt mellette. Mert lenéző. Undok. Nagyon szép, de soha. A szerelem szellemi dolog, gondolta akkor a Fiú, és nem érdeklik a lányok. A szerelem nem fogja érdekelni, hitte akkor. Csak a blúzok, melltartók, a szoknyák, a bugyik, meg ami alattuk van.

Fázott.

A szomszéd ház csupaszra vált, lombtalan fának, bokrainak rácsain keresztül elmerülten figyelte a Költőt, aki már elfelejtette, amit az előbb mondott. Fáradtan odatámaszkodott egy kerti szoborhoz – valami szent apáca volt, talán régi romok közül ide kimentett. Mélyen a zsebébe nyúlt a Bácsi, kitárta öblös tenyerét. Utánozhatatlan pontos és halk zenei jellel füttyögött a kert felé. Főlemelt fejjel, hunyorogva figyelt. Visszajelzés. Pergő szárnyesapások hangja a levegőben. Egy borostyánnal befuttatott nyírfá elágazásának mélyéből egy édes feketerigó röppent a szent szobrának a vállára. Toporgott, forgott – a kitárt tenyérre szállt. Csipkedte az édeskés magot. Pici kis hangjai voltak, hála, szeretet. Csupa hízelkedés. földöntúli rigóboldogság. Valami régi-régi őse egyszer átrepült a Dunán, megkerülte a várhegyet, cikázott Pasarétre és megült egy ezüstoffenyőn. A délelőtti eső cseppjei honnan-honnanse, lassacskán szivárogtak az érzékeny szent szobor szeméből, meg-megállva, új lendülettel gurultak-gördültek szép kerek mellén a szíve felé.

A didergő Fiú lábujjhegyen lopakodott a JÖVŐBE.

ÁLLJ, KI VAGY?

A Költő aztán időközben lassacskán elfelejtette a kisdíákat. Abban, amit mondott neki, nem volt szándék, talán még sugallat sem. Inkább az lehet, hogy egy tizedmásodpercre feltűnt a Fiú arcán egy koravéniséget jelző jelenség, a szeméből kiáramló belső mélységet megsejtő Költő felfogta a sugárzást. Azonnyomban, ahogy kimondta: „bár keserűen látom ... fiam ott van az arcán” – ezt a pillanatnyi érzést a kijelentés elvitte a fák, bokrok közé, megsemmisítette, elszállt a térben és időben a *hang*, a bonyolult gondolat szikár szavakká kristályosodva tömörült, lerövidült – kimondása megszüntette önmagát.

A Fiú annyit érzett meg, vitt tovább és tartott meg belőle, hogy AZ ÉLŐK HALANDÓK, A HALANDÓK NEM TÖREKEDHETNEK HALHATATLANSÁGRA, HISZEN A KETTŐ ÚGY ELLENTÉTE EGYMÁSNAK, HOGY MINDÖRÖKRE FELOLDHATATLANOK. AZ ÉLŐK TALÁN CSAK A MARADANDÓSÁGOT KÍSÉRELHETIK MEG, NEM TESTILEG, MERT A TEST PORLANDÓ – HANEM A SZÜLETÉS ÉS HALÁL KÖZÖTTI LÉT ELLENÁLLHATATLAN EREJÉVEL. Nem abban és ebben az órában gondolta ezt a Fiú, hanem egy kicsit később, talán *elkészve* is. De a fontos az, hogy elérkezett eddig a gondolatig, az már majdnem mindegy, hogy mikor, hiszen úgyis csak a saját lelkiismeretének tartozik számadással. Hogy állandóan számadással kell élnie, arra egész fiatal korában rájött.

A mindenkori JELEN pedig perdült-gördült-gurult-görgött a JÖVŐ felé, melyet *jelenné* silányítva, tárgyiasítva, elvett az élet, a világ költőiségét, szellemét, érdes, szögletes valóságokká alacsonyította a rejtekező lelki érintéseket. A Fiú túl volt első verse megjelenésén, a szerkesztőségi előszobázásokon, az íróasztalok előtti kilegyintéseken, az unott, gyötrött és közömbös verslektorok ajtómutogatásain. Barázdái beették magukat, megszilárdultak arcán, amely nem volt szögletes, szabályosan szimmetrikus és kemény – legfeljebb az ifjúkori évekre állandósuló éhenkórász időben, amikor a Soroksári Rakodópályaudvarra zsákolni járt. Cingár, hosszú és kopott lett és volt, most már aztán végképp nem lett volna való Gígíék perzsaszőnyeges szalonjába. Quartier Latin-figura. Húsz-huszonhárom éves kora táján kezdett visszajárni hozzá a Volkmann utca – Swinburne, Keats, Yeats, Burns, Lermontov, Barrett-Browning, Hofmannsthal, Ovidius – és minek mondjam a többit. Nehezen, várandó férfiként hordta ki magából-magában a München, vagy York irányába tett sikerületlen kísérletet, az internálótábort, a rendőri felügyelet helyzetkötöttségének bilincselését. Öröm volt a véletlen találkozás egyszer Lóciával, akiből óriás lett, akinél a Fiú már egy fejjel volt magasabb, hiszen ő is ÓRIÁS akart lenni, hiába, mert ide-oda dobta őt a SZEMÉLYT figyelmen kívül hagyó *hatalom* zord adminisztrációja. Mediterrán emberként hideg dombok közé.

Mikor a kifakult, színtelen, napszitta kisvárosba került, az ottaniaknak határozottan ellenszenves volt. Dugonics tanár úr még gimnazista korában mondta neki: „kitűnni akarjon, ne feltűnni”. Ez aztán vezérelte azt a belső szellemiséget, amely teljes ellentmondásban állott a külső látszattal, megjelenésével. A kettő állandó ütközése tette könnyörtelen szigorral, már-már kegyetlenkedésekkel „mérsékeltlen boldogtalanná” – és egyre többet jutott eszébe a kerti szobor és a feketerigó. És emlékezett 57 októberére, a ravatalra. Kiszögellésein megbarnult arc, színtelen, szürke, szürke. Tartalmából, szellemiségéből kiüresedett, kiszáradt volt, lehetett volna ókori múmia is. Mint egy TŰCSÖK súlytalan, jégen heverő száraz váza. Nedvességei, szemének könnyei felpárologtak, az arc boldogtalan. Haja már nem lóg a szemébe. Furcsa így, így hihetetlen. De hát VAN, mert VOLT.

:(– INTERMEZZO –):

Ha sóhajod, többé nem hallik át,
 ha könnyed, soha nem hull már ide,
 ha emléked, szavak kísértete,
 ha vágyad, nem te szítod parazsát,
 ha mindig, a veled-halt ifjúság -----

.....

Nem csupa innen és nem csupa túl,
mihelyt megszövöm, szálaire hull,
s úgy fut a semmin keresztül-kasúl:

.....
és akárhogy fáj, vigasz, hogy te fájsz.

.....
Így semmisülsz meg. – Mohák, csillagok,
foszlik minden, oldódik, párolog.

Lehajtott fejfel botorkált a Férfi a néhai Templom utcán. Az iskolától a házig: a HÁZIG – megszámlolta a járdaszegély szabott köveit. A száz a MŰ, a hátrahagyott. Az 57 volt az élet. Az ötvenhét. Kimérte a VILÁG ÓRÁJA: a TŰCSÖK azt a megszabott időt. Mariann, Kata, emlékeztek-e? Stella, Ágnes, hol vagytok, édesek és ismeretlenül is enyéinek mindannyian?! Bársony Carmen. Arany Aranka! Jaj, könnyezik-e az esőáztatta szobor szeme? Röppen-e a feketerigó?! És az igaz-e, hogy már elmúlt a *huszonhatodik év is*!?

A Férfinek már deresedő szakállába lopakodik a századvégi december és a sok jubileumot, évfordulókat hozó kétezredik januárius ködös, zúzmarás hajnala, délutáni estéje, éjszakája. Kezdi ÉRTENI a megannyi ÉRTHETETLENT. Már lekopott róla a szélsőséges és reneszánsz mediterráneum bacchusi zománca, már kételkedő és bizonytalan, már nem tudja biztosan, hogy a Költő sugallata volt-e, hogy éppen most az Ő utcájában botorkál, mert már tudja, hogy egyre több az, amit nem tud megérteni a sok ÉRTHETETLEN sűrű erdejében. Azt tudja, hogy nincsenek véletlenek, azt gondolja, hogy valami valahol mindig törvényszerű. Akkor hát lehet, hogy mégis *küldés, hívás* vetette ide. De azt is tudja, hogy nem EZ a fontos, nem az, ami *látszatra* létezik, hanem a tartozás visszaszolgáltatása, a diákkori érintés visszajelzése: Mester, nézd, valahogy *sáfárokodtam, igyekeztem, akartam*.

Ez a szomorkás hangulat az átalakult kis utcán szinte felemelte őt és a levegőben libegve tartotta az EMLÉKTÁBLA előtt, meg amikor a KÖLTŐ nevét látta utcatáblaként a lejtős síkator első épületén. A FÉRFI befelé nézett, és hirtelen meglátta, hogy „CSAK AZ VAN, AMI VOLT.”

A!..kor rászólt a NÉV a tábláról:

„ÁLLJ, KI VAGY?”

„AZ EGYEDÜLI JELEN.–”, – Koppan a hang a köveken.

„A TUDAT...?”

„AZ IDŐK EGYÜTT. –” – A beféjező, végső válasz.

Tóth Anna

Anzix

Már órák óta megy velünk ez a közép-európai luxusbusz. Szép, csillogó külső, belül szűk. Körülöttünk az ország bokáig vízben áll. A Hortobágyon a vízszagú, szűrt reggeli fényben lovak várják megadóan a luxuszsokéjukat: német turisták pillognak ránk magabiztosan.

A határátlépés meglehetősen egyszerű, bár minket mindenre felkészítettek. A forgalom nulla, mégis jár a románoknak a baksis – kávé, cigaretta-, ez már egy új régió: a Balkánra érkezünk. A szemem issza a tájat, bár még nincs mit nézni rajta, a szokványos műút, két oldalt virul a gaz: robogunk Nagyvárad felé.

A kinyíló buszajtót két szervezett csoport rohamozza meg. Piszkos román kisgyerekek nyújtogatják a kezüket, s bármit is csinálunk nem mennek odébb, alig tudjuk átverekedni magunkat a püspöki székesegyházig. A másik csoport rohama a férfiak ellen irányul: váltssanak forintot! Az ár kevesebb, mint amit a Román Nemzeti Bank ajánl (mire jó az Internet!). A későbbi vásárlásoknál derül ki, régi, forgalomból kivont 5000 lejesek kerültek a „jó” pénzek közé, már ahogy ez itt elvárható a keleti társasjátékok szabályai szerint: ki nevet a végén.

A székesegyház magyar nyelvű feliratai, az emeleti kiállítás magyar nyelvű ismertetője, sőt, a magyar pénzben befizethető belépődíj azt az érzetet kelti, *Ady* óta a nyelvi közeg legalább is változatlan.

A székesegyház gyönyörű, ünnepélyes, barokk pompája megnyugtató. Örömmel fedezem föl *Szent Rita* oltárát. Szegény ártatlanul szenvedett Rita, most már mindörökre a reménytelen ügyekkel foglalkozhat! Bennem aztán jó kuncafra talál.

Az emeleten *Szent László*-kiállítás. Kellemes kis gyűjtemény, néhány – jórészt – ezüst áldozókehelyből, feszületből, a terem végén impozáns, gótikus, aranyozott herma.

A barokk palota összesen egy szobrászati kiállítást kínál, ezért inkább nekivágunk a parknak. Szobrai nevezetes román hősöket ábrázolnak. Egyetemi emlékeimből keresgéltem elő néhány hős nevét-tettét. *Karóbahúzó Vlad*, *Drakula gróf*, s nicsak (!), *Hunyadi János* (még „Jánykori” nevén szerepel – Szibinyányi (?) Janko –), *Mátyás* helye üres. Az úrt R. J. barátunk igyekszik pótolni, beáll, pózol, kattant a fényképezőgép. A képen majd föl sem tűnik Mátyás hiánya. Annak közepette a buszra, hogy az utolsó nap még megcsodálhatjuk Nagyvárad belvárosát.

Nekivágunk a Király-hágónak, de Körösfőn megállunk. A mosdó felkeresésétől még a legedzettebbek is visszariadnak (very-very Balkán), irány a domb (ez kb. még 157 embernek jutott eszébe). Kezünket a Körös forrásában mossuk meg. Íme a titok: a folyó a vízcsapból ered.

Tamás (férjem) Kolozsvárott született. A szülők aztán úgy döntöttek, nem várják meg a román világot, köszönik, eleget tudnak róla, s elindultak a csecsemővel Magyarország felé. A férj – majdani apósom – már nem érkezett meg. Tamás viszont, így, ötven év múlva, megkeresheti szülőházát. Lázasan érdeklődik.

De előbb még a kolduló gyerekek között vonulunk. Szent György templomáig. Nézem a *Kolozsvári testvérek* szobrának híres másolatát. Megható. Monumentalitáshoz szokott szemem mosolyogva nézi ezt az emberléptékű alkotást. Míg fel nem fedezem a szobor talapzatán a fekete festékszóró nyomait. Nem betűk, krixkraxok, nem gyalázzák a magyart – valahogy ezt vártam. Ecco homo: főnn az angyalarcú szabadító, itt lenn az arctalan pusztító. A templom hűvös csendjében harsányan szól az eligazítás: nincs belépődíj, de képeslapot illik venni. Egy megzöldült Szent Györggyel távozom a Házsongád felé.

Házsongád.

Szeretem a szép hangzású neveket. Méltóságteljes ritmus, mélyről feltörő magánhangzók, zengő mássalhangzók. Az idegenvezető botanikus kertet ígér, azt is kapunk: öles fák, elvadult természet. Az épített úton hatalmas benzinfoltok, a szétdobált cserép- és üvegdarabok biztosítják: itt csak lábujjhegyen, csendben vonulhatunk. *Kós Károly* sírja. Hozzá méltón hibátlan, méltóságteljes. A képet csak az zavarja, hogy felveri a gaz. Lám, abból a kétezer népviseletes székelyből, akik részt vettek a temetésen, egynek sem jutott eszébe, hogy máskor is felkeresse! Miközben hajdan volt tudósok, írók sírját nézem, megakad a szemem a két szénaboglyán. A tövében vígan legelésző lovacskák. Egy szamár is előkerül. Trágyadomb is van. Tanya a temetőben?

A város főterén már teljesen összezavarodom. A lakók Funárt szidják, de Mátyás híres szobrának talapzatán magyarul szól a festéssel felkent felirat: Nem, nem soha! Gödrök, vedlett nylon zacskódarabok mindenütt. A főtéren gigantikus harangláb, hirdetni hivatott a román nép dicsőségét. A bronzharang kötele csomózott, foszlányokban lóg, kergeti a szél, jobbra nem tellett.

A templom csendje után megint ránk csap a keleti hangzavar. Jönnek a bénák, nyomorékok. Mi lennének a gazdag nyugati rokonok?

Végre előttünk Mátyás szülőháza. Benne hangos zeneiskola működik. Homlokzatán falkult román zászló leng. Tamás vadul keresgél a hámló bőrű, ragyás házak között.

– Valami sarokház volt! Biztos lebontották.

– Valószínű – vigasztalom, pedig a vak is látja, magától pusztul itt minden.

Késő délután van. Alig lélegzünk ebben a sivatagi melegben, amikor visszanezék Kolozsvár hatalmas lakótelepére. Később szinte mindenütt látok ilyet. A betonházak lenyűzött, hámló oldalán vérként üt át a rozsda. A falatnyi erkélyek beüvegezve. Rondák, szánalmasak. A veranda utáni nosztalgia, a helyhiány, a hideg miatt van így? Találgatok. Állítólag 370 ezer ember él így kalitkába zárva, a lift, a meleg víz, a fűtés hiányát egykedvűen tudomásul véve. Nem csupán a magyarság agonizál itt, sajnálom én ezeket a gondozatlan román gyerekeket is.

Szelid, lágy táj. Szépnevű falvakon robogunk.

Csucsát keresem, s mire megtalálom a térképen, már csak egy pillanatra fogom meg a szememmel a Boncza-kastélyt. Nem ilyennek képzeltem, bár szinte alig láttam. Új falvak, s meglepetésül izléstelen, hivalkodó ortodox templomok, gigantománia szülte négy kupolás tornyú, vadonatúj ház. Mellettük cigányputrik, pusztuló, aprócska, kékre meszelt székely házak, büszke tartású faragott székelykapuk. Aztán szinte lépésben haladunk Tordaszentmihály felé: körülöttünk a hazatérő csorda...

Házigazdáink Nagyék. A lakás hatalmas, berendezése az ötvenes évekből való, nagyanyámnak volt ilyen üveges szekrénye. De itt a polcokon a magyar irodalom remekei. A Székelyföld leírása. Hm. Vacsoránál beszélgetünk az országról, a faluról.

A magyarok adventisták. Templomuk újjáépítését amerikaiak támogatták. Bezzeg a két román templom! Mert kettő is van belőle a faluban. Vegyesházasságokról esik szó, ahol a házasulandók már csak román neveket kapnak. Bezzeg a „Diktátor” idején! A magyar gyerekek Boglárkák, Tündék, Árpádok voltak. Ezt tessék románra fordítani, mert a Jekatyerina Szabót azt könnyű volt. Szól a televízió, Duna tv: futballmeccs. Júlia néni panaszkodik, egyetlen fia Szekszárdon él. Az unokájukat ritkán látják, drága a benzin, az élet.

A reggelinél a vajaskenyérhalom mögül ígérjük, visszajövünk. Míg a buszra várunk, szemlét tartunk a baromfiudvarban, Júlia kiszemeli jövőendő vacsoránkat – a kis, fehér, kopasz nyakút. Elfordulok mégis. Személyes ismerőst nem eszünk!

Újabb szép nevű települések, majd Marosvásárhely. A kultúrpalota üveglakait csodálom. Vékony arcú, szomorú szemű, tragikus sorsú népballadai hősnők. A zeneterem néma. Báméskodunk. Az ortodox templomok legszebbikét is itt láttam. Aprócska öregasszonyok hajoltak a földig, csókolták a szentképet, felénk kíváncsi, gyanakvó pillantásokat vetve. A derengő homályt éles fény váltotta föl. Szikrázó lámpák, mint egy varázslat. Hát mégis szeretik a vendéget! Később sajnos megtudtam, hogy némi kávé, csokoládé felajánlása többet nyomott a latba. A *Teleki könyvtár*: először látok példányt az *Enciklopédiából*. Ennek körbecsodálásával aztán el is megy az összes időm. A többi épületet csak kívülről, a Rózsák teréről nézem. A forradalom nyomait persze már kár keresni, inkább boltba megyek. A kirakatok, a választék, az árak, akár otthon. Az újságosnál magyar nyelvű lapok. Én is veszek egyet – *Brassói Lapok* a címe –, amit kolléganőim azonnal kölcsön vesznek – néha visszakapom.

Irány a Gyilkos-tó! Örülök, hogy nem autópályán utazunk, hanem árkon-bokron keresztül. Körülöttünk egyre magasabbak a sziklák, mélyülnek a szakadékok. Végeláthatatlan mezők, kaszálók. Az utak mentén modern Piroskák árulják a málnát, áfonyát. Bár magamat urbánus léleknek vallom, a magánytól betegesen irtózom, mégis megfordul a fejemben némi giccses gondolat – látván az apró kaszálóházakat – a természetbe való kivonulásról. Mert ilyen gondolatokra csábít a táj, a lassú kapaszkodás a hegyre, ahol tán medvékkel is találkozunk.

Medvék ugyan nincsenek, de hasonlóan civilizált nép igen. A tó komor. A fák csonkjai valóban baljósan meredeznek. A part csupa szemét: műanyag palackok, zsíros papír, csikkek mindenütt. Próbálok inkább felfelé nézni. A fenyők fekete csúcsán túl sötétlik az ég.

Innen már csak egy ugrás a Békás-szoros. Talán az az egyik legszebb táj, amit valaha láttam. Sziklák zuhognak a semmibe, zúg, dörög, dörmög a patak, nem halljuk egymás szavát. Ülünk a korlát szélén, bámuljuk a Prédikátorok sziklájának hatalmas keresztjét. Semmik vagyunk.

Aztán lármás csoport érkezik. Kollégáim kissé ízléstelen javaslatokat tesznek, mit is kéne felírni a leomló sziklafalra. Nekem is van ötletem. Már csak a férfi hiányzik, aki piros festékkel, a karoling minuszkula betűivel felírja a falra: Szeretlek, Anna!

A szoros alján jártam már, mikor megpillantottam a lovat. Keresztben állt az úton, fejét a falnak támasztotta. Némán állt: szomorú szoborként. Mikor percek múlva visszaneéztem, míg mindig ott volt. Találgattam a történetét. Egy szelíd ló, aki megszökött a nyihaháktól, mert megundorodott a lovaktól. Lehet, hogy Gullivert várta?

Zeteváralja. Tititáti. *Gábor atya*: az élő legenda. A székely góbék méltó utóda, népmesék szülője. Gazdag asztalt terített! A szalvéta piros fehér zöld, a poharak: világmárka, benne sör, bor, pálinka. A tányéron borjúhús, körülöttünk jókedv, adoma a katolikus papról, akitől gyorshajtás miatt elveszik a jogosítványát, de ő repeszt tovább, csupán sűrűbben imádkozik. Később megtudom, miféle furfanggal csalja ide a magyar turistát. Parókia címén panziót építtetett, ahol magyar kulturális egyesületeknek, csoportoknak hirdet szállást. Miután én nem értek a „keleti filozófiához”, csak feltételezem, hogy jó oka van rá. Mi például a *Liszt Ferenc* énekkar vagyunk. Ennek a feladatunknak aztán igyekszünk is megfelelni, közepes szinten abszolváljuk a székely és magyar népdalokat.

Reggeli. Szolid összetartás a felvágottak mellett. Aztán indulás Parajdra. Sok látivaló nincs. Egy sóbányába érkezünk. Belseje gigantikus játszótér beteg gyermekeknek, kis kápolna, más semmi. A bátrabbak nyalogatják a vasszínű falakat. Sós. Maga a falu a bomlás jeleit mutatja. Félmeztelen nyaralók – apró, falusias strandja van – tapiskolnak a porban, a mosdók elképesztő állapota is sürgeti, menjünk. Szovátára fürödni! Itt ér aztán a meglepetés! Délben érkezünk, a strand 12-től 3-ig zárva van. Szinte hihetetlen, de ebédidő miatt 3 órát zárva tart egy tó! Hát sétálunk a partján. Nézzük, hogy egy kis pocsolyából hogyan kenik magukat fekete iszappal bűdösre a vállalkozó kedvű „idegeknek”. Várunk.

Korond: egy szünni nem akaró kirakodó vásár. Az őrjítő hőségben egy macska laposra nyomott hullája bűzösíti a levegőt. Nincs ember, aki lapátot ragadjon és eltüntesse? Mindenki bódultan kézimunkákat, cserepeket vásárol, issza a rossz román söröket.

Illés mester kerámiaműhelyébe telepszem be, ahol kiképzést kapok az igazi korondi fazekak mibenlétéről. A kiskorsóm, amit itt vettem, otthon aztán kedvencemmé válik. Iszom belőle tejet, tehát, kávét, joghurtot, ami jön. Jól kézre áll. Buszbéli szomszédom hatalmas vázát vesz, egyelőre nevetem, nem sejtven, a hazafelé vezető úton hányszor akarom majd megfojtani miatta.

Este Gábor atyánál. Meséli, az elmúlt évben a faluban öt keresztelő volt és tizenegy temetés. A lányok Magyarországra, Amerikába mennek férjhez. Nem kell már erőszakkal széttelépíteni a székelyeket, mennek maguktól is. Aztán szállhat a székely himnusz: „Ne hagyd elveszni Erdélyt, Istenem!”

A következő nap család nélkül utazom. Gyuri fiam a göröngyös utak és az ellenőrizhetetlen minőségű üdítő italok áldozata lett.

Csíkсомlyóra igyekszünk. Csodákat várok, körmeneteket, de csak a templomot látjuk (ha az éppen most utunkba kerülő cigány kéregetőkön keresztültörünk). Jelen sorok írója minden vallási jellegű bolondériát jól tolerál, de a szentképek előtti eksztatikus látványos sírás kívül esik ezen. Hát inkább ülök a hűvösben és gondolkozom a csodáról. A piacon viszont fillérekért házi juhsajt kapható, ennek aztán nem tudok ellenállni. Még is lett az eredménye: másnap én is végigrókázom az összes kisvárost Segesvártól Zeteváraljáig.

Kézdivásárhely megint alulmúlja várakozásomat. Poros, elhanyagolt. A cukrászdában, ahová betérek, a kávé cukrozva adják, az üdítőt üvegben, pohár nincs. Mosdó, WC nincs (a szomszédos étteremben sem).

A múzeum a cégek rekvizitumait mutatja be – elég vérszegény.

Az ország képviselőit viszont babákra aggatva nézhetjük meg. Egymás hegyén-hátán, rendező elv nélkül. Néhány évtizede pályázatot hirdettek gyerekek részére: küldjék be falujuk képviselőt babaruhaként. Aki küldött, megkapta az itt kiállított babák egyikét, amely akkor hihetetlenül magas – 19 lejes – árával a gyermekálmok netovábbja volt. Szegénykéim! Van itt platinaszőke, bárgyú arcú, késsel körbemázolt szemű kis kokott. Hogy néztek ki ezekben a jobbára puritán képviselőekben!? Különbem sem hiszem, hogy ezek a fényes brokát anyagok eredetiek lennének. Bár nem igen értek hozzá.

Menjünk már a Szent Anna-tóhoz!

Az erdei utak, az áfonyát áruló gyerekek ismerősnek tűnnek.

Lassan telik az idő.

A tó közelében már parkolni sem lehet, hát végre gyalogolhatunk. A látvány megéri! Sötétzöld erdő közepén fekete tó. Az alja fekete lávahamu. Felrémlik az iszonyú legenda. Különbem meg két nap múlva Anna napja lesz. Amikor körbesétálok a vizet, s látom a fürdőzéshez szükséges legelemibb komfort hiányát, a parton kihívóan, meztelenül napozó férfiakat, itt is megrettenek. Gyémánt a mocsokban. Mert a tó körül papír, bűz, a vízen műanyagpalack lebeg. Szégyellem, de bevallom: közép-európai létemre irtózom az itteni léttől. Meg attól, hogy nekem már megint semmi nem jó, hogy elkényeztetett liba vagyok.

Pedig én is a béketábor úttörői közt nevelkedtem, de ott volt körletrend meg tisztasági verseny. Rovom a köröket az erdei utakon, sehol egy pad, egy vízcsap, egy bolt. Kicsit unatkozom.

Innen aztán végigaggodom az utat hazáig. Még *Orbán Viktor* mellettünk elrobogó autója, s az újabb csevice forrás vize sem érdekel. (Gyermekemet jó egészségben találok. Voltak ám falujáráson, misén, kocsmában. Ettek, mostak, takarította)

Az ötödik nap mi is *Petőfit* keressük. Megnézünk minden utunkba eső kukoricást, ahol elesett, Fehérhegyházát, ahol hamarosan emlékművet avat *Göncz Árpád*. Ennek okából óriási takarítás, be sem mehetünk a múzeumba. Székelykeresztúron, ahol a költő utolsó éjszakáján megszállt, a kúriát lakatlanul, az elgazosodott udvart gondozatlanul találjuk. A kis körtefáról, amely talán unokája lehet annak, amit *Petőfi* még látott, hozok egy kiskörtét, amit aztán jól elrejtve aszalok majd itthon. Emlékszem, mikor legutóbbi „gyűjtőutamon” Görögországban Leonidász sírjáról babérlevelet téptem, édesanyám betette az otthon vásároltak közé (az Olümpiából csórtakkal együtt). Vajon bablevessé vagy tojáslevessé lényegültek?

Segesvár gyönyörű meglepetés. A kis szász város éppen egy reneszánsz várjátéknak (vagy minek?) ad otthont. Szól a zene, olasz madrigálok, korhű jelmezek, nyüzsgés, végre itt is gyönyörű az élet. Az óratoronyból nézem a rendezett utcákat, örülök a kedves embereknek, ennek a budai hangulatnak.

A továbbiakra – Dámos, Medgyes, Balázsfalva, Tövis – nem emlékszem. Gyulaféheváron mintha lábadoznék. A csupabeton főtéren már várnak a román kéregető gyerekek, s már azon sem lepődöm meg, hogy maradék kólámat kikapva a kezemből kárörvendő nevetéssel elszaladnak.

Gyulafehérvár nem emlékszik már fejedelmére. S Bethlen Gábor ráismerne-e hajdani székvárosára? Mit szólna a töredezett betonkalickákhoz? Elámulna-e az udvarán álló hatalmas ortodox templom látványán? Fájna-e neki, hogy a püspöki székesegyházban koszos gyerekek rugdalják egymást? Talán a szökőkút tetszene neki. Giccses, színes lámpák világítják meg, ahogy a régi vásártérít, otthon, a városomban, azt a lebontottat, ami úgy tetszett nekem gyermekkoromban, hogy a nagyszülői pofonokat is bátran kiállva sűrűn leszöktem megnézni. De ez a rozsdás beton, ez a szétmálló park, ahol éppen a menyasszony völgegyét karolja egy szép esküvői képhez, ez marad meg végső látványként.

Aztán megint jött a rosszullet, melynek következtében vad kétségbe esésbe kergettem Júliát. Grízgaluskák úsztak a húslevesen, a kis kopasznyakúból pörkölt lett, én meg kértem egy pohár szódát.

Másnap aztán négy órát túráztam – hősiezen – a Tordai hasadékban. A szétnyílt szikla-hasadékban életveszélyes, vizes sziklákon kapaszkodunk egyik körül a másikra. Jó óra múlva jutott eszembe, mi lenne, ha szétnéznék? Ültem, bámultam, hallgattam. Kő, víz, fák, morajló patak. Ezt még nem tette tönkre ember. Hadd vigyem magammal ezt a képet. Zöld, fehér, kék.

Hazafelé még megállunk Nagyváradon. A vasárnapi néptelen város izzik. Templomtól templomig menekülünk. Sétálunk az üres belső udvarokon, a Maros partján. Nincs idő az Ady-múzeumra. Isten tudja, hol járt itt *Juhász Gyula, Sárvári Anna*.

Hazavágyom.

P.S.: Nem útikönyvnek készült.

A szerző – bár érez magában annyi erőt – nem akarta történelmi ismereteit felvonultatni.

Hát mit akart volna szegényke? Nem akart mítoszt rombolni, inkább mítoszeremtő képességet érez magában. De mindenütt szembe kellett néznie a pusztulással. Elkésérítő volt az (a néha) orwelli táj: Egy-egy város határában félig romba dőlt cementművek, gyárak. Tíz éve ölték meg a diktátort.

Ennyire jutottak? és miért.

Balatonalmádi – Salgótarján, 1999 nyara

KRONOSZ ÁRNYÉKA

Egy lokálpatrióta emlékezete

KOJNOK NÁNDOR

(1935–2000)

A februári havaseső gyászszerű lobogót áztatott a középső árbocon Nógrád megyeszékhelyének könyvtára előtt. A közművelődésnek szentelt épületekre és a közhivatalokra is kitűzték a fekete zászlót. Szülőföldje gyászolta ragaszkodó fiát. Megint kevesebbek lettünk valakivel, aki számított, aki jelen volt, aki alakította, tevékenyen formálta azt, amit Palóccországnak nevezünk magunkban, ekképpen dédelgetvén a hitet egy lehetséges táj hazáról, amely bizony-bizony olykor mostoha is tud hozzánk lenni.

Kojnok Nándor méltán megérdemelte azt a köztiszteletet, amit ezekben a napokban Salgótarján középületei mutattak. Azonban a barátok, ismerősök, munkatársak megrendültségének fokát a váratlan halál miatt semmilyen külsőség nem tudta érzékelteni.

A magas, nagytestű emberek alig észrevehető, kissé görnyedt járásával talpalta végig az életét. Úgy tűnhetett – futó pillantásra –, mintha mindez csupán a cigarettázás gesztusa miatt lenne. A sietve szívott cigaretta egyidőben folyamatosan ott parázslott gömbölyded ujjai között. Jellegzetes testtartásához nyugdíjba menetele előtt nem sokkal még egy értelmezési kényszert is kiváltó furcsa, mondhatni titokzatos félmosoly is társult. Más lett a szájartása és a szeme. Ez a makacs és akaratos ember az arc közlendőket továbbító két legfontosabb eszközében teljesen átalakult. Más lett a tekintete, más lett arcizmáinak közlése. Gyakran elmerengtem ezen a változáson. A megfejtés lehetne az is, hogy mindezt az évek és a tapasztalat elvégzi mindannyiunkon. De nem így van. Látjuk magunk körül, hogy ez az általánosítás nem állja meg a helyét. Sokak mimikája torzulásról árulkodik. Az övé szelídülésről és elmélyülésről. Valami nagy belső átalakuláson kellett átesnie. Évtizedek történéseit értékelhette. Átfuthatott az emlékezetén millió apróság, és nagy történelmi fordulatok egyaránt. Az utóbbiakból olyanok mint a gyermekfejjel megélt háborús évek, vagy egyetemistaként 1956 megrendítő élménye és érett fejjel a rendszerváltás pillanata.

Megbocsátás és önvád, szegény és örömrzés, a siker édességének íze és a kudarcok keserősége váltogathatta egymást magányos töprengései során. Mert alapvetően irodalmár ember volt. Művész, aki nem alkot. De belül olyan érzékennyé teszi magát, hogy ezer sebből vérzik, miközben mások a testsúlyával példálózhatnak, mint hatékony védőburokkal. Ellensúlynak vélvén a külsőt a legbensőbbekkel. Nyomorult kor, korcsszemlélet. Mert vetődhetett volna bárhová, lelkületének alapjellege sehol sem lett volna más. A BEAC foci-tájaként tudta, hogy a támadót szerelni kell, a lasztit meg a hálóba kell juttatni. Harag

nincs. Végeredmény van. És jó szó, kézfogás. Ennyi. A foci ugyanis filozófia. Mint minden jó sport. Ha másként lenne, a perzsák miért rettentek volna vissza a pusztá babérkoszorúért versengő görögöktől? Se ezüst, se arany.

Kojnok Nándor is sokrétű munkája során a legnagyobbnak ezt a babérkoszorút tartotta. Vagyis igazából az elvégzendőt magát. Életrajzírójának feladata lesz, hogy ennek a munkának minden részletét feltárja.

Nekünk, a lapunknak, a Palócföldnek, alapítója, felelős szerkesztője, rovatvezetője, hívünk és barátunk volt. Mégsem könyvtárosnak vagy szerkesztőnek látom a gyász múltán. Sokkal többnek. Egy szerep kitöltőjének: a helyi kultúra mindenésének, mértéktelenül sokat bíró ígáslovának. Istenem! Hányszor terítette ki előttem a létesítendő megyei könyvtár tervrajzait, amelyek maguk is műrecek voltak, s végső megformáltságukban magukon viselték az ő szakmai javaslatait is!? A megnyitón ott álltunk a könyvtár névadójának, Balassi Bálintnak szentelt izgalmas pannóval szemben, amikor sem Pozsgay Imre, sem Kojnok Nándor nem azt bizonygatta, hogy amit megígértek, íme itt van, hanem az eredménytől maguk is meghatódva, szavakat keresve, a pénzszüke miatt elmaradt légkondicionálás hiányában izzadva, együtt örvendeztünk az európainak vélt intézmény közösségi szolgálatba állításának.

A létesítmény, ha csonkoltan is, de ma is áll. A férfi halott, a butikok és irodák szaporodnak, a könyvtár meghúzza magát. Ezt már nem élte meg. Kétkedő mosolya, miként a cigarettafüst áporodott, zárt helyen, itt lebeg fölöttünk.

Egyesek szerint a Balassi verset ő választotta a pannó közepére és nem a kitűnő művész házaspár. Valahogy elmulasztottam erről megkérdezni. Valamit mindig elmulasztunk, jóvátehetetlenül, ahogy költő barátja Baranyi Ferenc írta. Arra azonban biztattam, hogy gazdag kapcsolatrendszerének emlékeit, kezdeményezéseinek történetét feltétlenül írja meg. Éreztem a készülődését: találkozásaink alkalmával élményforgácsokat adott át. Már örökre adósunk marad. Egy okkal több, hogy emlékét ápoljuk.

Mi is áll a Balassi versben, szakaszról szakaszra fájdalmasan visszatérően? Az Idő. Aból mérték nekünk a legkevesebbet. Gyászra és szeretetre magunk lettünk képesek.

Amit végeztél, kedves Nándi, az már a helyi művelődéstörténet része. Lényed emléke a miénk, amíg élünk.

Laczkó Pál

Baráthi Ottó

A mérnök, aki képességeket és térséget is fejleszt Paróczai Péter

Közel harminc évvel ezelőtt a megyeházán találkoztunk először, majd éveken keresztül dolgoztunk egymás közelében. Jó két évtizeddel később a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Salgótarjáni Intézetének ugyanazon tanszékén adtunk elő. Nem kellett tehát bemutatkoznunk egymásnak. Májig élénken emlékszem, hogy a fiatal mérnök miként korbácsolta fel az egykori megyei tanács állóvizét: ötleteivel, újító gondolataival hogyan kergette szinte örületbe meglehetősen maradi mentalitású vezetőit. Csoda-e, ha nem támogatták, inkább gáncsolták, megbuktatták. Több munkahelyen is megfordult. Sikeres volt. Később mégis visszatért régi munkahelyére, a Nógrád Szénbányák Vállalathoz, 1993-tól csupán csak a tudományos munkának él. Lehiggadt, de bőréből nem bújt ki: újító elméje, korszerű szemlélete megmaradt.

Nem győzi hangsúlyozni a menedzsment és az információ fontosságát. Tudományos munkássága több könyvben és számos tanulmányban öltött testet.

– *Vágjunk a közepébe: beszélj nekünk arról a fiatal, dinamikus, vehemens mérnökről, aki a '60-as évek végén, '70-es évek elején „forradalmi tetteket” hajtott végre a Nógrád megyei tanácson: Hogyan kerültél oda?*

– 1966-ban a Nógrádi Szénbányák Vállalatnál kezdtem el dolgozni, gépészmérnök-ként. Hatalmas energiával és ambícióval vetettem bele magam a munkába, meg akartam váltani a világot, meg akartam mutatni magamat a világnak. Közel két év alatt mintegy száz újítást adtam be munkatársaimmal együtt, amelyek többsége bevezetésre is került. Ennek is volt köszönhető, hogy amikor a bányászat visszafejlesztése végső szakaszába került, akkor az én nevem is felmerült a lépítést kompenzáló ipartelepítési koncepció és program kidolgozásánál. Egyszerre hívtak Pothornik Józsi bácsi, a bányavállalat akkori vezérigazgatója, és azt mondta, te a mi kutyánk kölyke vagy, neked kell képviselni a bánya érdekeit a megyei tanács ipari osztályáról. Így kerültem a Nógrád Megyei Tanács VB Ipari Osztályának főmérnöki beosztásába, 1968 februárjában.

Előzmény: Interjúk: Czinke Ferencsel, Réti Zoltánnal, Orosz Istvánnal, Mészáros Erzsébettel, Erdei Sándorral, Antal Andrással, Csemenczy Zoltánnal, Cene gál Istvánnal, Gerencsér Jánossal, (Palócföld, 1999/3. szám. Sorozatunkat folytatjuk (□ a szerk))

Elsődleges feladatomban a megyei iparfejlesztés irányítása, menedzselése volt. Egyben titkára lettem a megyei iparfejlesztési bizottságnak is, amely a fejlesztéseket kézben tartotta. Lehetőséget kaptam arra is, hogy a munkatársaimat magam válasszam meg – ez igen nagy dolognak számított azokban az időkben –, s én éltem is a lehetőséggel. Így került az osztályra Zsélyi Gyula, fiatal mérnök – matematikus, akivel az iparfejlesztés matematikai modellésének alapjait raktuk le.

– *Mivel „csak” főmérnök voltál, a megyei tanácsi szervezetrendszerben, ahol osztályok működtek, volt egy főnököd is, az osztályvezető. Vele hogy’ jöttél ki? És másokkal?*

– Gombár János volt akkor az ipari osztály vezetője, ő volt a főnököm. Okos, értelmes közgazdász, de igazi tanácsi dolgozó, feletteseitől pánikszerűen féltő ember. Nem vele volt a legtöbb problémám, hanem másokkal és mással. Hihetetlen sok gáncoskodással, napról-napra újra meg újra tomyosuló akadályokkal találtam szembe magam, így a tanácsi bürokráciával, a hivatal packázásaival. De volt egy nagy előnyünk: a megye gazdasági vezetőit, szakembereinek legjobbjait magunk mögött tudhattuk, ők a valós életben mozogtak, értékelték az elképzeléseinket. Érdekes módon a megye pártvezetői is támogatták munkánkat, törekvéseinket, megemlíthetem, Trizna Jánosnak, a megyei pártbizottság gazdaságpolitikai osztályvezetőjének és helyettesének Huszák Artúrnak a nevét. De maga az első titkár, Jedlicska Gyula is biztosított bennünket szimpátiájáról.

– *Ez nagyon szépen hangzik, de mire mentetek vele?*

– Elért eredményeinkben, a nagyvállalatok ipari üzemeinek, gyáregységeinek – például FÜTÖBER nagybányai gyára, a GANZ-MÁVAG mátranováki gyáregysége, a Budapesti Harisnyagyár nagybányai Gyára stb., összesen 14 üzem – megyébe történő telepítésében jelentős részük volt a felsorolt gazdasági vezetőknek, pártmunkásoknak. Azt azonban nem sikerült végigvinni, hogy a helyi bázison lévő ipart dinamikus fejlődési pályára állítsuk. Mert mi azt tartottuk központi kérdésnek, hogy a helyben lévő gazdasági szektorra építsünk, és csak ezután támogassuk a betelepülő üzemeket. Ez volt az oka a kiéleződő ellentéteknek, a konfliktusoknak a megyei tanácson – a terv és az ipari osztály vezetőjével, a vállalatokat felügyelő megyei tanácselnökhelyetessel –, s végül annak is, hogy fel kellett adnom pozícióimat.

– *Ekkor kerültél a RIOLEX nevű, tanácsi építőanyagipari vállalat élére igazgatónak, ahol semmivel sem voltál kevésbé fekete bárány, itt is összerúgtad a port az említett tanácselnökhelyetessel.*

– Pedig szokásomhoz híven teljes mellszélességgel láttam neki a feladatoknak, mert hogy úgy mondjam, a bányai adottságok miatt saját akaratomból lettem itt igazgató, 1970-ben neveztek ki. Igen, mert itt is eredetinek látszó volt a koncepcióm. Míserint a bányai adottságokat – a salak, riolit és bazalt vagyont – jól ki lehetne használni. Az elképzelés arra épült – egy szisztematikus modellre alapozva –, hogy Pásztón felépítünk egy perlit alapú szigetelő gyártást, amelynek a nyeresége fedezetet biztosított volna – a RIOLEX veszteségének leírása után, amire jogszabályi lehetőség volt – a vállalat fejlesztésére, valóban nagy kibontakozásra. 1971 márciusában kimentünk Münchenbe, a KNAUF céghez, a világ legnagyobb gipszgyártó- és forgalmazó vállalatához, és aláírtunk egy tíz évre szóló fejlesztési szerződést, amely a gipsz, perlit és a perlit adalék anyagú hőszigetelő termékek gyártására vonatkozott, Kelet-Európában. Gyularakodón akartunk egy nagyvállalatot létrehozni, amelyet az ÉVM akkori minisztere, Bondor József személyesen is támogott.

– *És mégsem lett az egészből semmi. Nem gondolod, hogy a konfliktusokért te magad is felelős vagy? Gondolkodó, okos ember lévén folytattál valamiféle önvizsgálatot?*

– Hogy az egész koncepcióból nem lett semmi, annak kizárólag a belső torzalkodás, az emberi rosszindulat, az irigység, a „betartás” volt az oka. Hiszen a program jó volt. Olyannyira, hogy azt – az ÉVM-en keresztül – átvették tőlünk a székesfehérváriak, s kialakították az ALBAFAL programot, amely napjainkban is sikeresen működik. Rettenetesen sajnáltam, fájlaltam. Harminc év előnyünk volt, azt dobtuk el. Visszatekintve úgy gondolom, hogy kudarcaimban, bukásaimban – a RIOLEX az volt, elismerem – 50 %-ban közrejátszik, hogy nem vagyok politikus alkat, aki türelmesen, kitartóan harcolna céljai megvalósulása érdekében. Ha politikusabb, taktikusabb, alkalmazkodóbb, vagy rafináltabb lettem volna, akár kijátszhattam volna egymás ellen a velem szemben állókat, hogy „kioltásák” egymást, én meg „világíthattam” volna, s talán megvalósul a koncepcióm. De én inkább otthagytam őket ...

– *... vagy inkább kirúgtak, és büntetésből a Nógrádmegyeri Szegkovács Ipari Szövetkezethez raktak ki, ne rontsd Tarján levegőjét – legalábbis ez a hír járta akkor a megyei tanácson.*

– Nem rúgtak ki, én álltam fel. *Devcsics Miklós* és *Palócz Imre* – az akkori jeles politikai potentátok – behívtak, két főosztályvezetői állást is felkínáltak. Erre mindmáig büszke vagyok, mert egyikük sem volt akárki ... Mellékesen megjegyzem, hogy mindkettőjükre mindmáig nagy tisztelettel gondolok. Nagyon sajnálom, hogy az aktuálpolitika számára valós értékeik nem érdemelnek figyelmet. Azonban én egyik felkínált állást sem fogadtam el, kimentem a világ legrosszabb és legszegényebb ipari szövetkezetéhez, a megyeri szegkovácsokhoz. Merjük kimondani: cigányok közé. Tehát – azt szeretném hangsúlyozni még egyszer – nem büntetésből mentem oda, hanem önként, mert szakmai kihívásnak tekintetem, meg akartam mutatni, hogy mindenütt megállom a helyen, és nem mindennapi teljesítményekre vagyok képes. Be is bizonyítottam: amikor kimentem Megyerbe csődben volt a cég, mindössze 10 milliós árbevétele és vesztesége volt, s három év múlva, amikor eljöttem, 120 millió árbevétellel bíró, nyereséges céget hagytam magam után.

Az akkori koncepcióm – amelynek alapján teljes belső átszervezést hajtottunk végre – ma is korszerű, konkrét marketing rendszert feltételez. Középpontjában az áll, hogy egy kis vállalat úgy hatékony, ha nagyvállalatok irányába fejtí ki aktivitását. Három nagyvállalati kapcsolatunk volt: a Tűzhelygyár, az Acélgvár és a Budapesti Kéziszerszámgyár. Olyan „meszszire” elmentünk a fejlődésben, hogy mi gyártottuk a Zsiguli szerelőkulcsokat. Sőt! Szó volt arról, hogy a hagyományos tűzhelyeket komplett gyártásba vesszük. Mái is büszke vagyok arra, hogy a korábbi száz fős üzemet, háromszáz főre fejlesztettük fel, tehát a foglalkoztatási gondokon is segítettünk. És arra is, hogy példás rendben, elismerésre méltóan dolgoztak azok a cigány emberek, akiket a társadalom olyan sokszor leír és demoralizáltan kezel.

– *Egyszer csak elegend lett a sok jóból és ott hagytál csapat-papot, visszamentél a kályhához, azaz a bányához.*

– Nem egészen így volt. Talán soha nem hagyom ott a céget – ahol dolgozhattam, ahol nem gáncoskodott senki, ahol eredményeket tudtam felmutatni, ahol sikeres voltam, ahol igazi kollektívát teremttem, ahol tiszteltek –, ha nem hal meg *Rác Béla*, a szövetkezet elnöke, aki ritka egy rendes cigányember volt, s akire szintén felnéztek és hallgattak az emberek, a dolgozók. Ráadásul *Klucska Lajos* bácsi, a főkönyvelő is lebetegedett. Egyedül

nem bírtam a munkát, nem tudtam három felé szakadni. Akkor már *Zsuffa Miklós* többször is hívott vissza a szénbányákhoz, a felkínált állás és feladat is izgatott, újabb kihívást sejtettem, 1975-ben aztán elköszöntem a szegkovácsoktól, visszatértem a bányához.

– *Te inkább fejleszteni szeretsz, és nem visszafejleszteni. 1975-ben a szénbányász-kodás legjobb úton haladt a leépülés felé. Vagy nem jól tudom?*

– Az igaz, hogy az egykori tizennégy aknából ekkor már csak négyben folyt a művelés, és tizennégy ezer főből már „csak” nyolc ezer fő dolgozott. A vállalat még mindig az ország jelentős nagyvállalatai közé tartozott. Én pedig egyenesen az újrafelállítás koncepcionális kérdéseivel foglalkozhattam, egy olyan team-ben, amely közvetlenül *Zsuffa Miklós* vezérigazgatóhoz tartozott. A '80-as évekig sikerült is viszonylag konszolidált állapotot létrehozni, mintegy egymillió tonnás széntermelés mellett. Néhány alapvető konstrukciós változtatást is el tudtam fogadtatni a vállalat jövőjére vonatkozóan. Többször is racionalizáltuk a szervezetet, a '80-as évek elején pedig elindítottuk a szervezet számítógépes irányítás rendszerét.

– *Azt hallottam, hogy részt vettél a KGST valamilyen bizottságának munkájában is. Pontosak az információim, vagy kacska volt a felröppent hír?*

– 1977-78-tól vettem részt a KGST Szénbányászati Állandó Bizottság tudományos kutatómunkájában, ahol a nagyvállalati rendszerek fejlesztése, a vállalatok nemzetközi együttműködésének fejlesztése területén négy bizottságban is koordinátorként, illetve szekcióvezetőként dolgoztam. Az itt szerzett információkra és tapasztalatokra is támaszkodva, azokat is felhasználva, számtalan fejlesztési projektet dolgoztam ki, amelynek a legnagyobb problémája az volt, hogy keresztülvihetetlennek bizonyultak.

– *Most bizony, mintha elszóltad volna magad. Azt mondtad, hogy a programok keresztülvihetetlennek bizonyultak. Erre én azt mondom, nem jó program az, amely kivitelezhetetlen.*

– Nem a programokban volt most sem a hiba. És nem azt mondtam, hogy kivitelezhetetlen, hanem azt, hogy keresztülvihetetlen. Hatalmas nemzetközi szellemi bázist mozgattunk meg a KGST-ben, mondhatom, még a nyugatiaknál is magasabb színvonalon, de hihetetlenül el voltunk maradva a számítógépes háttérrel, ugye, akkor még élt az embargó. Hihetetlen élmény volt együtt dolgozni mérhetetlenül komoly tudományos intézetekkel, nagy tudósokkal ... És néhány magyar név: *Kapolyi László, Halász Tibor, Kovács Ferenc* és *Bocsáczy János* professzorok, vagy különböző intézetek vezetői: *Asszonyi Csaba, Magyar György, Szirtes László* ... Ma is jól csengő nevek, azt hiszem, volt hová kapaszkodnom. Ezzel szemben merőben eltérő volt a vállalatunk, a Nógrádi Szénbányák helyzete. Ugyanis a racionalizálás, a modernizálás szellemi feltételei – ezt őszintén meg kell mondani – nem voltak meg. Annak ellenére, hogy a vezérigazgató is támogatta a választásokat. Óriási probléma volt, hogy látszólag jó emberi környezetben – jó barátságban is – dolgoztunk, de egy-két ember kivételével nem volt olyan munkatárs, aki tudatosan és következetesen akarta volna a megújulást. A többség nem értette meg a piacszerű, pénzalapú gazdaság lényegét, nem tudta követni a világgazdaságban végbemenő folyamatokat, tendenciákat. Az is probléma volt, hogy az ötleteim egyszerűen sokkolták az embereket, a vezetők egy részét is. Az igazat megmondva nem tudtak követni, így aztán a döntések elmaradtak. Ismét csak türelmetlen lettem, voltam. Azt mondtam, le vagytok ..., szóval le vagytok sajnálva. Ezt nem kellett volna, megint csak azt tudom mondani, hogy nem voltam elég higgadt, nem voltam elég politikus, nem taktikáztam eleget.

– *Hát, igen, az ember nem tud kibújni a bőréből. Most tulajdonképpen megint a kudarcélményedről adtál számot, hiszen a környezetet – mondtad – nem is érdekelte ez az egész megújulás, valószínűleg nem is hittek benne. Még ekkor sem adtad fel?*

– Igazán én soha nem adtam fel a harcot, legalábbis mindaddig nem, amíg 1988 januárjában – egy nagy projekt közepén, amikor a Nagybátonyi Gépzüem alufólia gyártósor kiépítésére az Alutröszttel együttműködve terveztünk egy modellt – rosszul lettem, kórházba kerültem, és közel egy éven keresztül nem tudtam dolgozni. Amikor visszajöttem, már a vállalat szétdarabolása folyt.

– *Ebben már biztos nem kívántál részt venni, ez már igazán nem a te világod? Jól gondolom?*

– Nem, nem jól gondold. Teljes erőbedobással vettem részt a kft-ék létrehozásában, hiszen ez volt a menekülés egyetlen útja. Magam is az egyik kft, a Tarjántransz kft-be kerültem, miközben egyre többször kerültem kórházba. 1992-ben a SOTE Belgyógyászati II. klinikáján azt javasolták, teljes életmódváltásra van szükség, ellenkező esetben még súlyosabb következményekkel számolhatok.

– *Ezt követően, 1993-ban a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Salgótarjáni Intézetében folytattad színes, ám meglehetősen viharos pályafutásodat. Honnan volt vénád a tanításhoz, mi inspirált, hogy főiskolai tanár, adjunktus legyél?*

– Hát, először is, soha egy percre sem szakadt meg bensőséges kapcsolatam a miskolci egyetemmel, ahol 1966-ban végeztem. Egyrészt tanítottam, másrészt az egyetem kutatómunkájában vettem részt. De tanítottam az Országos Vezető Képző Intézetben – te ezt jól ismered – és a Nehézipari Minisztérium vezetőképzőjében is. Közel húsz tantárgyat oktattam pályafutásom során. Ezek közé tartozott a bányagépek karbantartása, rendszerszervezés, informatika, operációkutatás, döntéselemzés, vállalati menedzsment. Hát a vénám innen eredeztethető, illetve onnan, hogy aki a tudományos tevékenységet műveli, az általában továbbadni is szereti a tudományt.

– *Szeretném, ha részletesen beszélnél a területfejlesztés problematikájáról – hiszen mostanában ezzel is intenzíven foglalkozol –, köztük saját koncepciódról.*

– A szűkebb értelemben vett területfejlesztéssel – mint már beszéltem róla – harminc évvel ezelőtt kezdtem foglalkozni, csak akkor azt iparfejlesztésnek neveztük, holott már akkor is inkább térségfejlesztésben gondolkodtunk. Az már a KGST-ben végzett munka során nyilvánvalóvá vált előttem, hogy a területi integrációs együttgondolkodás mérhetetlenül információigényes. Már az akkori kutatásaim is arra irányultak, hogy a gazdasági cselekvésre vonatkozó döntésekre jutó időlehetőségek intervalluma nagymértékben csökken, és ezen csökkenő idő alatt hihetetlen nagy információtömeg feldolgozásával kell számolni.

– *Bocsáss meg, én kértelek, hogy beszélj a tudományos kutatómunkádról, most már csak azt szeretném, ha meg is értenénk amit mondasz. Tehát, kérlek próbálj meg elszakadni, amennyire lehet, a szaknyelvtől, s fogalmazz egyszerűbben!*

– Természetesen, igyekszem. Tehát lényegében ez a gondolkodásmód határozta meg a globalizáció kiépülését a '80-as években Keleten éppúgy, mint Nyugaton. Óriási probléma, hogy az egyre növekvő erőforrás készletekkel, egyre növekvő cselekvési terekkel hogyan lehet bánni, boldogulni? Mivel vannak informatikai megoldások, adva van a számítástechnika, ezért a csúcsvállalatok méretei az utóbbi 10-15 évben exponenciálisan nőttek, és éppen az információfeldolgozás ilyen mértékű korszerűsödése mellett méreteikben átlépték

a nemzeti határokat. Úgy tűnik, hogy a közgazdasági értelemben vett egyensúlyi helyzetben – ismeretes Pareto elmélete az egyre szűkülő számú globalizált vállalatok tovább erősödnek, a gyengék – amelyek száma nő – egyre gyengébbek lesznek.

– *Ez nagyon világos és érthető, arról van szó, hogy globalizálódó világunkban – így van ez a társadalomban is – a gazdagok gazdagabbak, a szegények szegényebbek lesznek. De hát ez hatalmas probléma. Hogyan lehet ezt kezelni?*

– Ez sajnos, ma a közgazdaságtan egyik központi problémája. Korábban úgy volt kezelhető – az akkori közgazdasági körülmények között –, hogy a nyereséges vállalatoknál keletkezett jövedelmeket az állam megadóztatta, és a gyenge cégek javára átcsoportosította (dotációk, preferenciák, támogatások stb. címen). Így mindenkinek megvolt az esélye a fejlődésre. Ma az államnak a területén lévő vállalatok esetében ilyen átcsoportosításra vonatkozó törekvése nem valósulhat meg, mert globalizált vállalatok feletti uralma nem érvényesíthető.

– *Ez tehát magyarul azt jelenti, hogy a nagy többségi tulajdonnal rendelkező külföldi tőkés vállalatok, a multik felett nincs rendelkezési kompetenciája a magyar államnak.*

– Igen, és így a területfejlesztéssel kapcsolatos elvek – és korábbi gyakorlat – a hagyományos értelemben sérülnek. Tehát az állam által képviselt területre vonatkozó döntésekre és fejlődésre nézve új területfejlesztési elméleteket kell kidolgozni. Ennek középpontjában – meggyőződés, nem a pénz, hanem – az információ áll, és ez az információ nem a számítógépes szakemberek információja, hanem az információ-alkalmazás kvalifikációs, kvalitatív értelmezését jelenti.

– *Pontosabban ...*

– Megmagyarázom. A probléma abban áll, hogy a piacon a vállalatok primer szinten közvetlenül az áru-pénz csere folytán jutnak információkhoz. Az állam ezzel szemben ezekhez a piaci információkhoz csak közvetve jut hozzá és jóval lassabban. Ez az időkülönbség a piaci információ-feldolgozással kapcsolatban tovább nehezíti a területi elven működő gazdaság (nemzeti gazdaság) hatékony működését, azaz nem képes az igazságosságra való törekvését (kiegyenlítés) időben megvalósítani. Éppen ezért jönnek létre a nagyon gazdag és a nagyon szegény országok. Sőt, tovább menve, létrejönnek a nagyon gazdag térségek és a nagyon szegény területek. Ebből a levezetésből következik, hogy a nemzeti területfejlesztéshez képest, a térségi (megyei, kistérségi) területfejlesztésnek még nehezebb helyzete és dolga van, hiszen az információhoz való hozzáférése az államigazgatás rendjétől függ. Éppen ezért egy gyengén fejlett térségnek, például Nógrád megyének, hogy kijusson a világpiacon, illetve annak szekunder oldalára, világosan tisztában kell lenni saját adottságaival. Ez információ kérdése. A saját adottságok birtokában aztán olyan információkat kell képezni, amelyeket a világpiacon allokáció megért, és ezen információk révén befektetések válnak lehetővé, például Nógrádban. Ezáltal a térség egyre nagyobb részt vállalhat a világpiacon aktivitásokban, amivel egyenes arányban nő a megye társadalmának jóléte.

– *Ez nagyon világos és érthető koncepció. Remélem, aki „helyzetben” van ma nálunk Nógrád megyében – vezető politikai, gazdasági pozícióban –, az is tud követni.*

– Azt hiszem, ehhez közel állunk. A legfontosabb problémának én azt tartom – és ezen dolgozom már mintegy tíz éve –, hogy az információ miképpen képes a térségek közötti egyenlőtlenségek enyhítéséhez hozzájárulni. Még átfogóbban: az információ hogyan képes a térségek között az igazságos erőforrás eloszlást elősegíteni. Ez olyan globális probléma, melynek kutatása szinte minden tantárgyhoz hozzátartozik.

– *Ha nem „in medias res” kezdjük a beszélgetést, akkor azt kérdeztem volna először: milyen volt a gyermekkorod, és milyen hatással volt rád a későbbiekben?*

– Szerintem biztos, hogy a gyermekkori élmények predesztinálják az ember felnőttkori cselekvéseit. Nekem szerencsés helyzetem volt ilyen szempontból. Mivel szüleim igen korán elváltak, viszonylag kis koromtól két-két anyám és apám volt, és egy csodálatos, vak nagyapám.

– *Négy szülővel ritkán dicsekedhet valaki. Hogyan lehetett ez pozitív élmény számodra?*

– Úgy, hogy a két különböző családi kultúra bizonyos előnyökhöz juttatott gondolkodásmódban és az életvitelben egyaránt. Édesapám hajszálhíján katolikus pap lett, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem befejeztével váltott közgazdasági irányba. Mostoha apám pedig egy kereskedő vénájú ember, félig-meddig zsidó volt, aki kozmopolita szellem lévén, lendítette sorsomat. A családi köröm mellett kiváló iskolákba jártam, amelyek egész életemre hatással voltak. A Gépipari Technikum – 1956-1960 között jártam oda – akkoriban fogalom volt, ahol kiváló tanárok egyengették útjainkat. A miskolci egyetemen pedig a II. évtől kezdve bekerültem egy olyan alkotó műhelybe, amelyet dr. Szarka Zoltán, Cselényi József, Páczelt István professzorok neve fémjelzett, s én mellettük – és még más neves tanárok között – dolgozhattam korunk műszaki-gazdasági problémáin. Az akkor elkezdett kutatások folyamatosan mindmáig tartanak, például a logisztika terén. Egy percre sem szűnt meg a kapcsolatom az egyetemmel. Hogy csak egy konkrét példát említsek: a múlt év végén készült el *Nógrád megye virtuális logisztikai és technológiai transzfer központ létrehozásának és működtetésének előkészítő elemzése* című tanulmányunk, amelyet az egyetem gépészmérnöki karának anyagmozgatási és logisztikai tanszékével együttműködve dolgoztunk ki egy kft felkérésére és megbízása alapján.

– *És gyermekeid kellően „fertőzöttek” a szülők által?*

– Lényegében és szerencsére a gyermekeim is örökölték ezt a tudományok iránti szenvedélyes érdeklődést és valamiféle kutatói vénát is. Elmondhatatlan öröm számomra, hogy az utóbbi időkben több közös munkánk van és publikálunk is. A lányom most harminc éves, két diplomás, Budapesten a vámparancsnokságon közgazdasági vonalok dolgozik, osztályvezető beosztásban. A fiam huszonhét éves, Szombathelyen dolgozik a Philips Monitoripar logisztikai menedzsere. Feleségem közgazdász, az itteni főiskola pénzügyi tanszékének vezetője, nagyszámú könyv és szaktanulmány szerzője. Az, hogy a család minden tagja állandóan tanul és dolgozik, az nálunk természetes állapot. Nálunk nem a munkaidő okoz gondot, hanem inkább a szabadidő egyeztetése. Ha ez sikerül – és együtt a család –, az nagy boldogság mindannyiunk számára.

– *Nagyon sokat és eredményesen – talán többet is mint kellett volna – dolgoztál egész életedben. Hogyan, miként ismerték el a munkádat? Elégedett vagy az „elismertségeddel”?*

– Amint az az eddigiekből kiderülhetett, sok mindenbe „beleártottam” magam, sok mindenhez hozzászóltam, opponáltam. Néhány nagy kudarcélményem ellenére is úgy érzem, hogy minden fajta szintű és irányzatú politikai vezetés értékelte a munkámat. Talán arra vagyok a legbüszkébb – és ezt bizonyára magamnak köszönhetem –, bárhol dolgoztam és voltam, viszonylag független életet élhettem, szabadon fejtettem ki a véleményemet. Istennek nagy adománya, hogy emberileg csak intelligens főnökeim voltak. Külön el szeretném mondani, hogy az előbbieket következében, éppen a munkám révén, a politika árnyékában viszonylag semlegesén élhettem le az életem eddigi részét, soha nem voltam „politika-

függő”, és amit a politikában tettem, azt sohasem tenném másképpen. Azt most már rettenetesen sajnálom, hogy az előző negyven évvel kapcsolatban túlzottan egysíkúak a vélemények, az ítéletalkotások. Szerintem sokkal árnyaltabb volt a politika szerepe és hatása a gazdaságra éppúgy, mint a tudományra. Nyugodtan mondhatom – és jóleső érzéssel konstátálhatom –, tevékenységemet mindmáig megbecsülés övezi, és ha ez nem is a kitüntetések számában mutatkozik meg, én a kapcsolatrendszeremen keresztül való visszajelzések alapján mindig is jól éreztem és ma is jól érzem magam a bőrömben.

– *Azt mondják – magam is így ismerlek –, szinte munkamániás vagy, megszállottként vetted bele magad egy-egy új feladat megoldásába. Miért van ez így nálad, mivel magyarázható? Megéri ez neked egyáltalán? Végül milyen terveid vannak rövidebb és hosszabb távon?*

– Nem tudom igazán megmondani, hogyan működik nálam ez a feladatorientáltság, ez a munkaközpontúság. Így születtem talán, így vagyok kódolva. De őszintén meg kell mondanom, minden egyes feladat megoldása, szinte minden munka óriási kínlódás, talán azért is, mert mindig a legjobbat akarom nyújtani. Hogy miért így csinálom, azt magam sem tudom. Egyszerűen behajszolom magam a munkába. Ugyanakkor egész életemben kísért a „kivülálló” vagy akár a munkatársaim azon véleménye, miszerint azt mondják, „könnyű neked, mert csak fogod magad és megírod”. Pedig ez egyáltalán nem így van. Van úgy, hogy egy-egy oldalnyi szövegrészt többször is átírok. Ezt például (mutatja a kéziratot – *a szerző*) nem kevesebb, mint kilencszer (!) dolgoztam át, míg elégedett voltam vele. Terveimet, sajnos sokszor korlátozza egészségi állapotom. Legfájóbb, hogy az igazi izgalomtól, a vállalatoktól, a vállalkozásoktól távol kell tartanom magam. Marad tehát a tudomány, a tanítás. Végére ez is sok gyönyörűséget ad. Kutatásaim központi részében a területfejlesztés kérdései állnak. Jól lehet látni, hogy az elkövetkezendő tíz-húsz évben – hosszabb távon nem látni a világot – egy-egy terület jólétét az ott jellemző gazdasági növekedés fogja meghatározni. Nagy kérdés: ha ez így van, mi a teendő egy gyengén fejlett területtel kapcsolatban, vagy mit tegyünk, mi nógrádiak. S talán mindentől fontosabb kérdés: ki és hogyan „menedzselje le” ezt a fejlődési programot. A másik elképzelésem – tervem – általánosabb. Azzal foglalkozom, hogy az információ miképpen befolyásolja a piaci decentralizáción keresztül az igazságos erőforrás-elosztást. És van még egy nagyon fontos dolog számomra, az úgynevezett „virágmozgalom” amelyben a főiskolai hallgatók támogatnak szegény gyerekeket. Szeretném elérni, hogy ezt a karitatív tevékenységet, ezt a rendszert, salgótarján, vagy Nógrád megyei központtal kiterjesszük az egész országra.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Bedegi Győző

Szubjektív jelentés az ezredvégről Szabó Zoltánnak

Szabó Zoltán szociográfiáját újra olvasni, évtizedek múltával, megrázó élmény. A *cifra nyomorúság* mást jelent annak, aki Sopronban, Budapesten él, és megint mást annak, aki Salgótarjánban, Bátorfyerenyén vagy Nógrád valamelyik dombok között megbúvó falucskájában olvassa az újságot: nem lesz többé jövedelempótló támogatás, csak annak, aki eleget tesz a közmunka kötelezettségének.

A táj nem sokat változott Nógrádban a *Cifra nyomorúság* megírása óta. Tán csak az erdők lettek kevesebbek valamivel, az utak jobbabbak, a vasút gyorsabb, a városok nagyobbak, a természetben fel-felbukkanó ipari sebek gyakoribbak. De az utak most is rosszabbak, mint az átlag, a vasúti kocsik innen az ipari forradalom korabeli gyorsasággal döcögnek Budapest felé, a városok fejlődése megtorpant, a bezárt bányák megannyi csapdát jelentenek beomló járataikkal, ellopott vasrácsú, gyermekeket kalandra csábító, sötét bejárataikkal, a kőbányák és meddőhányók gazosodnak. A természet hódítja vissza, amit az ember vett el tőle.

Az alföldi faluk kicsiny, szalagházás parcellái helyett kétszintes családi házak fogadják az ide látogatót. Csak annak árulkodik a „*cifra nyomorúság*”, aki tudja, a gondos gazda már régen újrafestette volna. Legalább a homlokzatot, meg a kerítést, ha lenne miből, és a palackos italboltok, a falusi turkálók gyakoribbak, hívogató, olykor kézzel, papírra vetett „cégtábláikkal”, mint más vidékeken.

„A ruhája ennek a tájnak szép és pompás”, de továbbra is kétannyi vetőmag kellene bele, mint más vidéken, és a dombok oldalán kevesebb állat legel, mint a könyv születésének idején, mert a lakóknak volt egyszer egy álmuk, amibe nem tartozott bele a régmúlt, a régmúltból az állattenyésztés és sok más sem. Hittek a koruk jelenében, a jövőben, és a változásban. Szaporodtak a kémények, de csak az látja, hogy halott a gyár, aki közelebb megy és észreveszi, hogy a nagyreményű Síküveggyár, a Zagyva II. beruházás, a hazai üveggyártás büszkeségének üzemein betörve és sötétben árválkodnak az ablakok, a hazai ötvözetgyártás egyetlen valamikori fellegvárának sokat szidott kéményei nem okádják a füstöt, a zagyvarónai erőmű küszöbét felverte a gaz.

Minden más pompás. Salgó, Hollókő és a többi vár romjai büszkén állnak, némelyiket helyre is pofozták, néhány templomot renováltak is, Balassagyarmaton megszaporodtak a butikok, toronyház áll a büszke, szocialista, megyei jogú székhely közepén, hirdetve egy volt kor városépítészeti politikájának vadhajtásait. „Kétszintes városmag volt itt is, láttam

fényképeken, rendbe lehetett volna hozni. Ilyeneket járunk bámulni nyugatra” – mondta egy beszélgetésünk alkalmával *Ráday Mihály*, a „városvédő”. Szabó Zoltán még „jellegtelen városközépről” ír. Ugye mennyit változik az ember ízlése? Profécianak hangzik viszont a szociográfus másik megjegyzése: „Salgótarján, a város mellékes lesz a jövőben is a salgótarjáni üzemek mellett.” Így volt és így lett. A település képtelensége lassan megszűnik ugyan, haldoklik az egykor büszke Rima, a későbbi Acélgvár. Elszállt a semmibe fénykorának négyezer munkása, szétdarabolták, külpiaicait ingyen, a céggel együtt vette meg az esztelen privatizáció során a kapitalista törvényeken nevelkedett külföldi, hogy adókedvezményének lejártával azonnal „kiszálljon”, hátrahagyva a magyarnak, ami megmaradt: boldoguljatok bolondok! Ötvözetgyár, erőmű, bánya sincs többé, de épül a déli részen az „ipari park” és csak kevesen aggódnak, a pesszimistábbak, hogy csak park marad.

Egyetlen emberöltő és megakadt itt a kapitalizmus és a szocializmus fejlődése is. Az acélgváriak még mindig az „olvasóba”, a „kaszinóba” mennek, a gyárról elnevezett utca volt Sztahanov út, Malinovszkij út, most újra Acélgvári út. Házai között vegyesen áll a Rimamurány Rt. által a gyári dinasztiai családjai, a hű szak-, és előmunkások részére épített egyszintes, egyik homlokzatán még őrizve a fába vésett betűket, a Rima teljes nevének kezdőbetűit, és vannak a közelmúltban megtagadott korszakból való négyszintes bérházak is, a lakásépítési roham, a „legyünk többen magyarok, hiszen kihál az ország” négyemeletes következményei, hiszen ezekbe nem kellett, az érvényes előírások szerint, liftet építeni. Már nincs meg a sorompó az Acélgvári út végén, a város felőli oldalon, amely elhatárolta ezt a sajátosan kialakult, „dicsőség itt lakni és ebben a gyárban dolgozni” népet a többiektől. Már nem érvényes a „Megöltek egy lányt”, már háborítatlanul teheti be a lábát az idegen is erre a környékre. Itt van az új, rendszerváltó magyar kor vívmánya is: a férfi hajléktalan szálló. A „régiek” meg össze-összesúgnak, vetnek egy-egy pillantást az újabban mind nagyobb számban beköltöző romákra, sóhajtván emlegetik fel a Zagyva-rakodó, a gyári tanműhely múltját és nem értik az egészszet. Együtt van itt harag és megbocsátás, látni még néha-néha munkába indulókat munkásörgyakorlóban, és nyakendőben vonul civakodni sorstársaival az '56-os, ma már forradalmár. Nem kíséri megjegyzés. Korok, emberek, sorsok kerültek a nagy, kihűlt olvasztóba. Megállt itt az idő, de négyévenként lehet választani, és az emberek választanak is, szavaznak papra, párttitkára, jobb gazdákra, csinálnak belőlük képviselőt, polgármestert, önkormányzati képviselőt, közben meg ma is olyan messze vannak, olyan határtalanul messze vannak a történelem-csinálástól, mint régen. Ma is csak elszenvetői valaminek, ami a fejük fölött, valahol nagyon magasan történik.

Az ipari park épül, de az utolsó bölcsődét is bezárták a városatyák a megyei jogú városban. Minek is lenne? Menjen, akinek nem tetszik! Mobil munkaerőre van ma szüksége a társadalomnak. Az, hogy egy salgótarjáni lakás áráért egy kutyaólat lehet csak venni, mondjuk Szentendrén? Kit érdekel?! Kit érdekel hová megy a palóc? Kit érdekel, hogy újra kenyeretlen lett Tarján, vergődik a paraszt és mortalitási mutatóban, alkoholizmusban élővas lett ez a vidék. Balassagyarmat is felemeli időről időre a szavát: – Miért ott a megyeszékhely? Közben meg régiókban gondolkodnak a politikacsinálók, és csak azt nem tudják, hogy a kicsit jobban álló Heves megyét hogyan lehetne kihagyni Nógrád és Borsod egy kalap alá vételéből. Talán még azon is gondolkodnak, hogy Szabolcsot kellene valahogy begyömöszölni a helyére, és együtt lenne ezzel a „rendszerváltással” sújtott régió. Mielőtt

azt hinné valaki, hogy visszazokogom a régit, meg kell mondanom: nem bánom a múltat, de megvallom, nem ilyen lovat akartam, és hiszem, lehetett volna máshogyan.

Előkerülnek az ezerszínű népviseletek is néha-néha, indián rezervátum formátumú mutogatással silányítottan, az idegeneknek kiöltözve, akik elvetődnek Bujákra, Hollókőre. Előkerülnek a bányász díszgyenruhák is, jobbára már csak temetésekre. Néha még fűjják az acélgyári fúvosok a bús melódiákat: ismét elment valaki, közülünk.

Sokan és sokféle ember érkezett ide, erre a vidékre, a második világhégés előtt és után is, mégsem lett Ózd és Dunaújváros az itteni népességből. A palócság beolvasztotta őket, a „gyütt-menteket”, eleget téve most is, tudván-tudatlanul, történelmi hivatásának: végvidék-ként állni, összekötő kapocsként szerepelni, majd Trianon után az ország peremére szorulva létezni.

Salgótarján a második évezred fordulójára nem maradt más, mint iparral sújtott övezet. Hazai viszonylatban, helyzete tekintetében, talán csak Ózdhoz hasonlítható, azzal viszont egyedülálló az egész országban, hogy mind a szocializmus időszakában, mind a rendszerváltás első évtizedében olyan „pofonokat” kapott, amit kiheverni talán egy-egy évszázad is kevés lenne.

Az első, várost és iparmedencéjét megrázó csapás, a szénbányászat leépítésével érte a területet. A gazdaságilag máig vitatott döntés – jelentős szénkészletek maradtak ugyanis kiaknázatlanul, mindenféle híresztelések ellenére – több ezer bányamunkást, családjukat, városlakót és kétlaki életmódot folytatót kényszerített teljesen új területre, a korábbinál anyagilag sokkal mostohább körülmények közé. A második világháború utáni energiaintség miatt kikényszerített ún. szénecaták hőseinek egy részét kényszernyugdíjazták. Csak később derült ki, hogy ők jártak jobban. Másokat a tervgazdálkodás teremtette, újonnan (BRG salgótarjáni egysége, Vegyigépgyár stb.), sebtében létrehozott vagy a már meglévő régebbi (Ötvözetgyár, Acélgár, Öblösüveg- és Süküveggyár), mélyen gyökerező tradíciókkal bíró üzemekbe irányítottak. Az Alföldi falucsákából, Dunántúlról, a háború utáni újjáépítés idején ebbe az iparmedencébe letelepedő dolgozók, akik a biztos megélhetés reménye miatt adták fel évszázadokon át kialakult családi szokásaikat, életmódjukat, és a földművelés, a szabad ég alatti munka helyett a gyár fegyelmét, a bánya ablaktalanságát választották, többnyire az iparmedence falvaiban kerestek lakóhelyet. Valamivel közelebb maradtak így a gyökerekhez, hiszen kiülve, elkapirgálgatva pár négyzetméteres kertjeikben a mindennapi munka után, legalább nosztalgizháltak egy keveset, fősóhajtvá az égre: „azért könnyebben élünk”. A bányai fizetésből igen, a gyáriból már kevésbé, de telt, ha részletre is, a nagy, kétszintes kőházra, ahol megmaradt a tisztaszoba, a cifra kerítésre, a gyermeknek motorra a hűségjutalomból, bár saját szememmel láttam, hogy ezen motorok egyike békésen pihent egy morzsolt kukoricával teli fürdőkádban, az ifjú utódnak nem lévén jogosítványa, a háznak és a falunak meg vízvezetéke. Megvalósult az elérhetetlennek tűnő álom: a nagy ház. Ha most végigutazunk azokban a falvakban, amelyeknek lakossága önmagában valósította meg a munkás-paraszt szövetséget – amit valaki elnevezett egyszer kétlakiságnak, és ezzel a mindmáig élő kifejezéssel szinte végérvényesen százezreket bélyegzett meg –, akkor jól látjuk a megvalósult álom kézzelfogható eredményeit, a kétszintes családi házakat, mára kazánfűtésre átalakítottakat. Egyetlen sparhelttal fűtenek már benne, az egyetlen lakott helyiségben, ahol a dikón álmodja tovább a gazda az egykor volt világot. Teher a nagy ingatlan, áron alul lehet csak eladni, pedig el kellene, hiszen menne el innen a gyerek a világba, a

nagy Budapestre vagy nyugatabbra, és kellene a pénz, elég lenne a hajdani álmodozónak: „egy lyuk is, ahol megdőgölhetünk”.

A testet, lelket sanyargató munka békés sörözgetésekben, az állami ünnepek jutalomosztásában, a május elsejék parádézó, bányász egyenruhás felvonulásában, a majálisban, a bányásznapi „pénzhullásban” és bevásárlási rohamban, a november hetediké elismerő borítékátadásában enyhült. Az egykori alföldi parasztember is lassan-lassan elfelejtette, mit mikor kell vetni, már disznót sem tartott az ólban, hiszen ott volt, és már volt, mindennap hús a hentesüzletben is.

Jutott évente nyaralás, a szakszervezet osztogatta a beutalókat, szép nagy soproni üdülőbe, a debreceni nagyerdei kempingben bérelt faházba, Bükkszékre, Berekfürdőre, a szerencsésebbeknek Balatonra. Ezekre a helyekre volt, aki már kocsival érkezett, jól feltankolva rántott csirkével, oldalszalonnával, „hátha nem adnak eleget” jelszóval. Dagadt a pénztárca is, kellett felesre, az asszonynak konty alá valóra, a gyerekeknek csokira, fagyira, cukrászdára. Felejtődtek a fájó izületek, a szénporos tüdő megpihenhetett, a hőfürdő meleg vízében kiázhatott a bütykös ujjú kéz, a kérges tenyér, esténként meg az étteremben harsányan, ahogy a helyi hörpintőben munka előtt és után megszokott volt, lehetett rendelni, ha úgy tetszett a tizedik kört is, a haveroknak. Nem kellett kölcsönkérni a következő fizetésig, vagy ha igen, akkor bárki adott, volt miből visszafizetni. Néhány tyúk, pár nyúl emlékeztetett csak az otthoni portán a hajdani életmódra. Valahol mélyen azért ott lappangott, ha nem is egy koleralázadásnyi, de mégis valamiféle ősi gyanakvás, hogy úri huncutság és szemfényvesztés ez az egész, hiszen „igazi munkából” sohasem lehetett így megélni ebben az országban. Tanulni indította tehát a gyermekét az egykori földműves, „legalább tisztességes szakmája legyen” jelszóval. Az előbbre gondolkodók középkádert, technikust igyekezett faragni a „büdös kölyök”-ből, aki „nem lát tovább az orránál, pedig lehetne belőle még művezető is”. Az álmok lassan megvalósultak, a gyerekből kőműves, villanszerelő, szerszámkészítő lakatos, a jobbából gépésztechnikus, a még jobbából kohó- vagy bánya-, esetleg gépészmérnök lett. A szülők büszkélkedtek, elkezdődött a kuporgatás időszaka, a „városban lakást venni a gyerekeknek” korszak. Még ez az álom, „a ne túrja a földet” álom is teljesülhetett, hiszen szép sorjában nőttek ki a városszéli lakótelepek, elérhetővé vált az összkomfortos, negyvenkilenc négyzetméteres luxus. Valami mégis megbicsaklott. Az utód szégyellni kezdte a szülőt, aki diplomát dugott a zsebébe, és a feneké alá gürcölte a munkahelyi íróasztal székét. A lakótelepek péntekenként, esteledtével népesültek be batyus nénikékkal, cipekedő bácsikákkal. Szinte a fal mellett osontak a gondosan befont demizsonokkal, a csomagokkal, amiből kilógott a felpuolt liba feje. A helyijáratí buszon hátul utaztak, elől a fiuk, kibámulva az ablakon, „semmi közöm ezekhez a parasztokhoz” arckifejezéssel. „Legyen mit enni a gyerekeknek! Olyan kevés az az irodai fizetés...” – suttogetta el számtalanszor az ingerült férjnek a mamóka. Az ifjú ült közben a Tajga vendéglőben, az Urpin sörözőben és konyakot, vodkát, külföldi söröket fizetett a főnökeinek. Megvolt ugyanis az előrejutás sajátos útja, és ez volt, többek között, az egyik lépcsőfok. Hazatérve vetett egy pillantást a rogyásig pakolt konyhaasztalra, a teli hűtőre és „anyámék, anyádék itt voltak?” – odavetett kérdéssel elintézte arra a hétre az ősoket, akik fizették a lakásrészletét, befizették a kocsiját a várólistára, bebútorozták a szobáit. Persze, voltak azért kivételek is.

Aztán, beütött a mennykő. Bezárták a bányák. A negyvenöt és hatvan közöttiek sebtében végzett orvosi vizsgálatokon vettek részt, egyesek alig hitték, hogy nyugdíjasok lettek, mások

törekedtek rá. Híre szállt a mindenható főorvosnak, aki ötvenezerért intézte a dolgokat, és a felesége vette át a barna papírzacskóba simogatott pénzt a köztéri parkok padjain. Nem maradt más csak a csöppnyi kert, a fájó ízületek, az alkalmi munkák, a haragos gyerek, aki már nem kapott annyi segítséget, legalább is pénzben nem, és a társadalmi élet színtere a kocsmá, a csendesebbeknek pedig a gondolkodás a dikón: érdemes volt-e?

A városi munkások? Bizony ők nem kapirgálnak a kertjeikben. Nincs nekik. Beköltöztek a szép, másfél, kétszobás házigyári lakásaikba, a „CS” lakásokat összkomfortosra, gázfűtésre alakították. A szerencsésebbek a fal mellett oszonnak dolgozni, mert szégyen lett valahogyan a kétkezi munka. Nem mondják fennhangon: vajúr, villanyszerelő, lakatos vagyok. Azt mondják halkán: még van munkám. A szerencsétlenebbje otthon ül vagy feketén alkalmi munkákat vállal és utazik, utazik, mint egykor az alföldi parasztból lett kubikus. Alkalmi szállókon élnek, havonta egyszer-kétszer hazajutnak hétvégére. Lehet csodálni, hogy széthullanak a családok? A közmunkára kényszerítettek, bizony van közöttük olvasztár, villanyszerelő, műszerész is, elfordítják a fejüket amikor a város főterén virágot ültetnek, ne kelljen köszönni. Itt és most ne! És nem illik megismerni közöttük az ismerősöket. A munkásosztály elveszett valahol a kor, és Salgótarján süllyesztőjében. Szavazáskor kerülnek csak elő nagyobb tömegben. Számítanak a szavazatukra azok, akik bársonyszékre, országgyűlési képviselőségre, közhivatalra áhítoznak.

Az értelmiség? Mit is írt Szabó Zoltán? „A Salgótarjánban lakó értelmiség a szerint, hogy a három nagy hatalom (Rima, bányá, állam) közül melyiknek a kirendeletje, lényeges különbségeket mutat. Salgótarjánban a legszabadabb ember a köztisztviselő, kevésbé szabad ember a bányai tisztviselő és még kevésbé a rimai: a gyarmatosítók annál súlyosabb fegyelemben élnek, minél tökéletesebb a gyarmat.”

Bányá nincs, Rima sincs. Az értelmiség már nem gyarmatosító, hanem gyarmatosított. A gyarmatosítók nagyobb részét nem nevezném értelmiséginek. Ők valami mások. Az értelmiség fél és bizonygatja: volt ám itt egy polgárosodott réteg., talán több is mint Balassagyarmaton. Az értelmiség dolgozik, mint valamikor a munkás, csak nem azt nézi, hogy bezárt gyárkapu fogadja-e, hanem azt, megvan-e még az íróasztala. „A protekciótlanok csak ott túrhatnak, ahol a többiek engedik őket.” Hogy ez a haldán guberálókról szólt? Hát, igen. Ennyit változott a világ.

Végszóm mi lehetne?

Talán valami efféle: Kedves Szabó Zoltán, Te ott a mennyei vidéken! Néked én, egy kis firkász, innen és tisztelettel jelentem: A jó palócok megvannak még, mint a székelők a végeken, valahol a rengetegben.

Balás Róbert

Vállalkozás az élet megrontója?

„A vállalkozás az élet megrontója” – állítják sokan (Vörösmarty után szabadon) szűkebb hazánk honpolgárai közül is, akik az utóbbi évtizedben valamilyen okból – divatból, jobb híján, kényszerűségből, a munkanélküliségtől menekülve, vagy éppen tette készen, reményekkel telve – erre az ingoványos, ismeretlen területre merészkedtek. Nos, a vállalkozók világát – a korábbi rendszer sajátossága miatt – az aktív korosztály korábban csak hírből ismerhette. A rendszerváltás óta viszont hazánkban is drasztikusan átalakultak a foglalkoztatási arányok. A nagy társadalmi változásoknak pediglen – mint a történelem folyamán mindig – akadtak nyertesei és vesztesei. Nem lehet egyértelműen megítélni, hogy a vállalkozók melyik csoportba tartoznak. Talán: is-is. Embere válogatja...

A szocialista szektor széthullása, a magángazdaság térhódítása után hazánkban is az egyéni és a társas vállalkozások váltak a nemzetgazdaság motorjává. A vállalkozókat sokan tisztelik, sokan irigylik. A nép egyszerű fiát ma még gyakorta irritálja a magánkézben összpontosuló termelő- és pénzvagyon, ugyanis szemünk előtt zajlott le a korántsem patyolattiszta „eredeti tőkefelhalmozás”. A vállalkozót a honpolgárok jórésze afféle garabonciásnak tekinti, aki ügyesen lovagolta meg a változások szélviharát. Mások szemében viszont a „magánzó” valódi hétpróbás alak, aki gátlástalanság és kétes kapcsolatai útján osztozhatott az állami és szövetségi tulajdon felszámolása nyomán védtelenül ott heverő szabad prédákon.

Az általános előítéletet erősíti, hogy egyes becslések szerint a nemzeti vagyon kétharmada kézen-közön eltűnt, s a nemzetgazdaság teljesítményének egyharmada a rejtett gazdaságban képződik. Meglehet, ez az egyik oka annak is, hogy a vállalkozásokat a köz a gazdasági bűnözés melegágyának tekinti. A vállalkozók zöme viszont eközben arról panaszkodik, hogy a barátságtalan gazdasági környezetben, s a meglehetősen heterogén új társadalmi réteg ellen ható – mindenkori – kormánypolitika közepette szinte bármilyen üzleti kezdeményezés eleve bukásra ítéltetett. Vagyis, aki vállalkozásra adja fejét, az szinte megrögzött önsorsrontó mazochista. Mindazonáltal azután is élnie kell valamiből, hogy a „gondoskodó állam” a honpolgárok kezét oly hirtelen elengedte. Mindemellert az elemzők szerint a kommunizmus sirját azzal ásták meg, hogy a társadalmi és a gazdasági életből kiiktatták a versenyt, a törekvést, a vállalkozói szellemet, amely az egész történelem folyamán előretolta az emberiség szekerét.

Mi hát az igazság a vállalkozók körül? Megfellebbezhetetlen ítéletet nehéz lenne mondani róluk. Mindenesetre az évtizedekkel előttünk járó fejlett nyugati államok vezető gazdaságpolitikusai a gyengélkedő magyar gazdaság gyógszereként a minél gyorsabb

magánosítást írták fel. (A kockázatok és mellékhatások tekintetében viszont nem mindig hívták fel a figyelmet...) A privatizáció időközben lassacskán lezárul, s a jelek szerint az ország gazdasága – jól lehet, régióként eltérő mértékben – némiképp csakugyan izmosodik, s az új tulajdonosi rétegnek mindinkább az új viszonyok konszolidálása áll az érdekében. Az alábbiakban mindenesetre arra keressük a választ, hogyan léteznek a szép új világ letéteményeseiként emlegetett kis- és középvállalkozók Nógrád megyében.

A mikrovállalkozások ideje

Napjainkban a foglalkoztatási arányok drasztikus átalakulásának korszakát éljük. Nő a szolgáltatóban dolgozók aránya, és csökken a termelő ágazatokban, főleg a mezőgazdaságban. Az Európai Unió országaiban a dolgozók 64,5%-a a szolgáltatásban, 30,2 az iparban, 5,3 az agráriumban tevékenykedik. A gazdaság minden területén nő a mikrovállalkozások részaránya. A kisvállalatok munkahelyteremtő képességéhez fűzött remények azonban az utóbbi években megcsappantak. A gazdasági és együttműködési szervezet – OECD – az önfoglalkoztatás ösztönzését hangsúlyozza, érzékelve, hogy az egy-két fős vállalkozások gomba módra szaporodnak, de az emberek jobbára csak maguknak teremtenek munkahelyeket.

Hazánk vállalati szerkezeti hasonló az EU-éhoz: a mikrovállalkozások részaránya 97, a kisvállalkozásoké 2,4, a közepes vállalatoké 0,6 százalék. A rendszerváltás után a nagy állami cégek és szövetkezetek sorra hullottak szét a recesszió, a nagy arányú piacvesztés, a csődök és felszámolások, a társasággá alakulás, a privatizálás és más okok következtében. A nagy szervezetek romjain kis- és középvállalatok alakultak. A hazai vállalkozások zöme nem új tőkebefektetéssel, hanem a széthulló állami és szövetkezeti vagyonrészekből szerveződött. A törvény által előírt gazdasági társasággá alakulás után létrejött rt-k, kft-k egy része életképesnek bizonyult és vevőre talált, mások csődbe jutottak, felszámolásra ítéltettek, végül így találtak új gazdára. A vevők jobbára három körből kerültek ki: a jelentős és hosszú lejáratú, kedvezményes állami hitel igénybe vevő magyar állampolgárok, továbbá a külföldi befektetőkkel társult vállalkozások, valamint az önálló alapítású cégek közül. A magyarok főleg kisvállalkozásokat, a külföldi befektetők közepes méretű cégeket hoztak létre. A mikrovállalkozások tömege azonban olyan magas részarányt ért el, hogy hirtelen aránytalanul kevés lett a kis- és középvállalkozás.

Elemzők szerint ez a folyamat újfent arról tanúskodik, hogy Magyarország a kevésbé fejlett gazdaságú országok sorába tartozik. Hazánkban az egy főre jutó GDP még a legszegényebb EU-országokénak is csupán fele, harmada. A viszonylag szerény jövedelmét a lakosság többé-kevésbé fel is éli, csak keveset tud megtakarítani. Ebből legfeljebb mikrovállalkozások alapítására telik. Itthon is valótlannak bizonyultak azok a remények, hogy az ilyen alapsejtekből később megerősödve kis-, majd azokból középvállalatok jönnek létre.

Mikrovállalkozásnak a legfeljebb 10 főt, de általában mindössze 2-3 embert foglalkoztató vállalkozásokat tekintjük, melyek között a jogi személyiségű cégek mellett többségben vannak az önfoglalkoztatók, akiknél nem válik el egymástól a család és az üzlet vagyona, bevétele a családtagok üzleti-háztartási munkamegosztása.

Feltehetjük a kérdést: milyen késztetések, kényszerek viszik rá az önfoglalkoztatókat akárcsak arra, hogy cégszerűen működjenek, vagy hogy legalább egy-két főt alkalmazzanak, netán növekedésük eredményeként átlépjenek a kis-, esetleg a közepes vállalkozók világába? A válaszhoz – mint az előbbieken is – *Laki Teréz* szociológus *A kisvállalkozások növeke-*

désének korlátjai című tanulmányát is segítségül hívtuk. A kutató szerint a válság súlyos évei, majd az azóta is tartó lassú stabilizálódás után a némi gazdasági fellendülés sokaknak jelentene késztetést, ám a gazdasági helyzet általános javulása nélkül is lesznek ambíciózus kisvállalkozók, akik nagyobb forgalmat, több bevételt, nagyobb létszámú céget akarnak, s lesznek olyan szakmák, ahol ezt el is érhetik.

Nógrád a hátsó fertályban kullog

Evezzünk azonban hazai vizekre! Nógrád megyében – a KSH jelentése szerint – az addigi csökkenés után tavaly (1998!) növekedett a gazdasági szervezetek száma, így az év végén 13 ezer 167 cég működött. Meg kell azonban jegyezni, hogy a társas vállalkozások aránya országosan mintegy 10 százalékkal magasabb, mint megyénkben. Az idén ráadásul még a szerény növekedési folyamat is megfordult. A működő gazdasági szervezetek száma 1999. március 31-én már csak 12 ezer 044 volt. Ezen belül: jogi személyiségű társas vállalkozás 1478; jogi személyiség nélküli társas vállalkozás 1891; egyéni vállalkozás 6687; nonprofit szervezet 1345. Feltűnő, hogy a működő egyéni vállalkozások száma az 1998 végi 7707-ről 1999 elején 6465-re csökkent. Azóta szerény növekedést látunk.

Az adóalanyok száma és eredményei alapján Nógrád az ország legkisebb gazdasági teljesítményt nyújtó megyéi közé tartozik – közölték az APEH Nógrád Megyei Igazgatóságán. Szűkebb hazánkban az ország lélekszámának 2,2 százaléka lakik, ám az ország vállalkozásainak csupán 1,5 százaléka tevékenykedik a megyében. Az elmúlt öt év kedvező szerkezeti változásai nem jártak együtt a gazdálkodás nagy arányú fejlődésével. Az elmúlt években az egy főre jutó GDP megyénkben rendkívül alacsony – mi több: hazánkban a legkisebb –, az országos átlag 57 százaléka volt. A vállalkozások gazdálkodási eredményei Nógrádban lassú gazdasági növekedést jeleznek. Az egyéni vállalkozások száma szerényen újra emelkedik, s a társas vállalkozások több mint fele már nyereségesen működik. Ne kezdjünk azonban örömtüzeket gyújtani, ugyanis a vállalkozók között – a sorozatos kényszervállalkozások következtében – nagy a fluktuáció: évente mintegy kétezer magánvállalkozás alakul, illetve szűnik meg. A vállalkozás nehézségeit mutatja, hogy egy-egy évben a gazdasági társaságok 2 százalékát felszámolják. Az év végén is 180 folyamatban lévő ügyet tartottak számon.

Megegyésben – az eddig feldolgozott utolsó – 1997-es esztendő során a kiemelt adóemelés (társasági adó, áfa, szja) bruttó 10 milliárd forintot, az egy évvel korábbinál 20 százalékkal magasabb összeget fizettek be a gazdálkodók. A legnagyobb részarányt 46 százalékkal az szja teszi ki. A növekedés tömege viszont az áfánál a legmagasabb: 28%. A kiemelt adók visszaigénylésén túl a gazdaságpolitikai célok megvalósítását segítő jogos támogatások összege 1997-ben 1,5 milliárd forint volt, amely az előző évinél 23 százalékkal jelentett több forrást a megye gazdálkodóinak. A nettó adóbevétel 16 százaléka, egymilliárd forint az Adóhatóság intézkedései révén folyik be a költségvetésbe.

A társas és egyéni vállalkozások összteljesítménye 151 milliárd forint árbevételt jelent, amely 21 százalékkal magasabb az előző évinél. A társas gazdálkodók 129 milliárd forintos bevétele 19 százalékos növekedést takar. Ebben a körben a cégek 54 százaléka zár pozitív adózás előtti eredménnyel, s 10 százalékkal csökkent a veszteséges társaságok aránya. A 6,2 milliárd forint nyereség és a 3,9 milliárdos veszteség együttes hatásaként a megye gazdálkodói 2,3 milliárd forint pozitív egyenleggel zárták, amely közel négyszerese az előző évinek.

A társas vállalkozók jegyzett tőkéje 30 milliárd forint volt. A gazdálkodók mindössze 6 százaléka rendelkezik külföldi tulajdonnal, ezzel szemben a jegyzett tőke több mint 38 százaléka ebben a körben realizálódik.

Az egyéni vállalkozók kedvezményekkel csökkentett bevétele 22 milliárd (fejenként átlagosan 3,6 millió) forint, amely 31 százalékos növekedést takar. A bér és a nyereség együttes összegeként kimutatható 1,4 milliárd forint adóköteles jövedelem kétszerese az egy évvel korábbinak. A nógrádi vállalkozók fejenként átlagosan 341 ezer forint adóköteles jövedelmet vallottak be. A nyereséges gazdálkodók részaránya 57 százalék.

Nógrádban 10 millió forint feletti éves bruttó bevételt 10 fő vallott be. Az 1 millió forint feletti kategóriában a bevallók 8 százaléka tartozik. Az adózók 75 százaléka 500 ezer forint bevétel alatt marad. A jövedelem termelésből az ipar 50 százalék fölötti arányban veszi ki részét. Ezen belül a feldolgozó- és a gépipar fejlődik – az utóbbinál az értékesítés 65 százaléka exportra irányul –, a kohászat és a fémfeldolgozás aránya viszont csökkent, s az állami támogatással maradt talpon. A kereskedelmi értékesítés – főleg a nehezebb megélhetési körülmények miatti fogyasztás-visszaesés miatt – nem növekedett, részesedése 24 százalék alá esett vissza. A mezőgazdaság sem fejlődik. Az élénkülést jelzi viszont, hogy a beruházások 28 százalékkal növekedtek.

Tekintsünk szét a megye egyes régióiban.

Balassagyarmaton és környékén a szolgáltató ágazatok kerültek előtérbe. A vállalkozók fő befektetési területe a kereskedelem (34 százalék) és a feldolgozó ipar (25 százalék). A körzetben a megye vállalkozásainak 20 százaléka – 2600 egység – létezik. A kis tőkeerejű cégeket a mozgékony, a gyors piaci reagálás jellemzi. Az ipari park felfutást hozott.

A *rétsági térségben* 1350 gazdálkodó – a megyei vállalkozások 10 százaléka – tevékenykedik. A város legjelentősebb cége a zöldmezős beruházásban épült TDK üzem, melynek révén a feldolgozó ipar részesedése 49-ről 54 százalékra növekedett. A cég mintegy ezer ember számára teremtett munkalehetőséget. A rétsági ipari övezetben újabb termelőüzemek nyitották meg a kapukat.

A *szécsényi körzetben* jellemző a külföldi tőke megjelenése a feldolgozó iparban – amelynek részesedése a körzetben 43 százalékra nőtt –, s az építőipari vállalkozások magas aránya. A térség jelenlegi 1200 gazdálkodó egysége a megye gazdaságában 9 százalékkal vesz részt. A külföldi befektetések hatására a térségben érezhető a növekedés.

Salgótarjánban és környékén a hagyományos iparszerkezet válságba került, s a mezőgazdaságban nincs súlyos szerepe. A térség gazdaságában – csökkenése ellenére – 41 százalékos részarányal a feldolgozó ipar vezet, míg a némileg újra élénkülő kereskedelem 31, a stagnáló szolgáltatás 14 százalékkal veszi ki a részét. A körzetben 5200 vállalkozás működik, amely közel 40 százalékos részarányt tesz ki a megyében. Az ipari park és a vállalkozási övezet hatására nő a befektetők érdeklődése.

Bátonyterenyén és körzetében a jövedelmi helyzet a megyei átlagnál is rosszabb, s az infrastrukturális háttér is hiányos. Ezzel magyarázható, hogy a vállalkozási kedv nem kielégítő a térségben, ahol mindössze 1300 gazdasági egység tevékenykedik. Sok a kényszervállalkozás, s nagy a fluktuáció. Növekedett a szolgáltatás (8 százalék) és a feldolgozó ipar (51 százalék) aránya, de javulást a vállalkozási övezet hozhat.

Pásztó térsége viszont dinamikusan fejlődik. A körzetben 1900 vállalkozás működik, nagy részük kereskedelemmel, javító-szolgáltatással foglalkozik. A térség helyzetén sokat

segített a külföldi tőke, amely elsősorban az ipari vállalkozásokat – ezen belül az élelmiszeripart és a gépgyártást – serkentette. A feldolgozó ipar részaránya 34-ről 52 százalékra emelkedett. A körzetben jelentős a mezőgazdaság súlya is, amely a megyei átlaggal szemben itt 11 százalék. A kereskedelem részesedése viszont 38-ról 20 százalékra zuhant vissza.

A megyében a vállalkozók bevételeinek 52 százaléka a kereskedelemről származik. Százalékban fejenként 5,7 millió forint. Szélső értéket képvisel a ruházati szakcsoport, mindössze 2,1 milliós átlagbevétele, míg a „túlvégen” a nagykereskedők 16,7 millió forintot kasszíroztak. A vendéglátás átlag bevétele 3,2 millió, a szolgáltatásé 2,7 millió forint. A kisiparosok a vállalkozói bevétel 32 százalékát – átlagosan 3,4 millió forintot – termelték ki. Meghatározó a 18 sütőipari vállalkozó 17,1 milliós átlagbevétele, s a 23 központi fűtés-szerelő fejenkénti 10,9 millió forintja. Alacsony a közlekedési eszköz-ipari vállalkozók 532 ezer forintos átlaga. A mezőgazdaságban fejenként 2,8 millió forintot kasszíroztak. A szellemi szabadfoglalkozásúak egy főre jutó jövedeleme 1,6 millió forint volt. Mindent egybevetve: a megye lakossága az előző évinél 16 százalékkal magasabb jövedelemre tett szert. Az egyéni vállalkozók egy főre jutó jövedelme megkétszereződött.

Figyelemre méltó, hogy a Nógrádban évente több mint ezer adózó hátraléka, mintegy 2 milliárd forint kerül végrehajtás alá. A tavalyi év végére négyen halmoztak fel 50 millió forint fölötti tartozást. A tíz-ötven millió körüli hátralékkal rendelkezők száma évi tíz körüli. A tartozások zöme 100 ezer forint alatt marad. Az APEH a hátralék harmadát tudja beszélni. Évente mintegy 130 vállalkozás szűnik meg a megyében végelszámolással.

Megtudtuk, hogy megyénkben is felütötte fejét az olajszökítéshez kapcsolódó adó eltitkolás. Az egyéni vállalkozók körében a vagyonosodási vizsgálatok gyakorta végződnek elgondolkodtató eredménnyel. A társas gazdálkodók körében az értékpapírügyletek általi adóeltitkolás volt gyakori. A privatizációs ügyletek során is nagy összegű visszaéléseket fedtek fel. De így is főként az áfa-eltitkolások és -csalások jellemzőek. A „kishalaknál” a számlaadás elmulasztása, illetve a bevételek eltitkolása a gyakori.

Elgondolkodtató, hogy manapság a magyarországi vállalkozónál száz forint nyereségből jó, ha negyven forint megmarad. De az is csak akkor, ha jó a könyvelője. Ezek után talán nem is annyira érthetetlen, hogy egyes becslések szerint az országban megtermelt értékek harmada a rejtett gazdaságban képződik...

A vállalkozások túlnyomó többsége, mintegy 95 százaléka Nógrádban is mikro-vállalkozás. Az önfoglalkoztatást önként vagy kényszerűségből vállalók zömmel olyan tevékenységet végeznek, amelyhez nem kell tőke, vagy elég a minimális befektetés. Többnyire egyedül, legfeljebb családi segítséggel dolgoznak, és tradicionális életviteli mintákat követnek, amelyek elsősorban nem a fejlesztésre, hanem a megélhetésre, a fogyasztásra, a családi felhalmozásra töreksenek.

Az önfoglalkoztató státusz megváltoztatása ellen szól, hogy a vállalkozás és a háztartás egymásra épül és egymástól függ. A kisvállalkozók többsége jó növekedési esélyek esetén is csak annyiban fejleszti üzletét, amennyiben azzal a háztartás vagyonát gyarapítja, s kielégíti a család növekvő fogyasztási igényeit. A középpontban a háztartás áll, nem a vállalkozás. Hazánkban az adófizetési morál is ennek az alárendeltje, hiszen a háztartás és a vállalkozás adója sem válik el egymástól.

A főfoglalkozású kisvállalkozók háromnegyede egyedül dolgozik. Egy alkalmazottat foglalkoztat minden tizedikük, két vagy több főt a 9 százalékuk alkalmaz. A kutatók rámu-

tatnak: a helyi piacon működő kisvállalkozások a keresletből csak annyit kívánnak lefedni, amennyi a saját kapacitásukból telik. Ha jók a növekedés esélyei, akkor is lehetőleg családon belül keresnek segítséget, az idegenekkel bizalmatlanok. A kisiparosok attól tartanak, hogy alkalmazottjuk nem lesz eléggé megbízható, vagy hogy netán konkurenciát nevelnek maguknak. A kiskereskedők attól berzenkednek, hogy idegenre kell bízni a pénztárat, az árukészletet. Ez egyébként világlajosság egyben.

Tegyük azonban egy kis sétát a nógrádi vállalkozók között.

Patyo, a rendíthetetlen harcos

A salgótarjáni *Kakukk József*et az egész térség egyik legsikeresebb vállalkozójaként tartják számon. A magyar-osztrák tulajdonban lévő TOYOTA-KAKUKK KFT. vezetője a saját erejéből növesztette autószerelő-kisvállalkozását az ország legkisebb Toyota-szervizévé és -márkakereskedésévé. Az egyszerű sorból feltörekvő Patyo állami és helyi segítség nélkül szívós munkával küzdötte fel magát a nógrádi megyeszékhely tekintélyes üzletemberévé. A közismert vállalkozó sohasem csomagolta sztaniolpapírba a véleményét. Ezúttal sem teszi.

Mindenekelőtt arról faggattuk az üzletembert: mikor, milyen készítés hatására fogott vállalkozásba?

– Világ életemben vállalkozó szellemű ember voltam, a régi világban is autószerelő kisiparosként dolgoztam. A rendszerváltás után a megyében elsőként alapítottam kft-t. Életelvemhez híven, mindig a saját lábamon álltam, s a támogatásért sem pályáztam. A cégemet az adózott nyereségemből visszaforgatott pénzből fejlesztettem. Ma már 19 embernek nyújtok biztos megélhetést. Nem akarok dicsekedni, de a Nógrád megyei autókereskedők közül csak mi tudunk – az elárusítástól kezdve a szervizelésen át a fényezésig – teljes körű szolgáltatást nyújtani. A vállalkozásom rentábilis, a cégemnek nincs – és soha nem is volt – sem hitel-, sem köztartozása. Most is fejlesztünk, egy 27 méter hosszú új csarnokot építünk. Ezzel is növeljük a kapacitásunkat, munkahelyeket teremtünk, s még színvonalasabb munkára nyílik lehetőségünk. Büszkék vagyunk rá, hogy amióta a Toyota meghirdette a legjobb márkakereskedő címét, öt év alatt négyszer az első, egyszer a második helyet értük el.

– A vállalkozás kiteljesítését mennyiben segítették a hivatalos, állami és helyi szervek?

– Azon vállalkozók közé tartozom, akiknek nem csak a piaccal, hanem a mindenkori helyi hatalmasságokkal is meg kellett vívnia a maga kemény csatáját. Amikor 1989-ben hozzá akartam kezdeni a jelenlegi telephelyünk felépítéséhez, rá kellett döbennem, hogy a helyi önkormányzat nem kíván válaszolni az építési engedély kérelmemre. Ezért az 58. napon megkezdtem az építkezést. Erre – az akkori árfolyam! – 860 ezer forint bírságot szóltak a nyakamba. Aligha kell ecsetelnem, mekkora terhet jelentett a tetemes összeget ledolgoznom, kifizetnem. De ez az eset is csak egy adalék ahhoz, hogy a helyi hatalmasságok miként álltak hozzám és a vállalkozásomhoz. A szomorú jelenség ugyanis szinte mindmáig végigkísért. A most elkezdett legújabb csarnokomhoz is közel egy esztendő voltam az építési engedélyre. Tehát egyáltalán nem mondhatjuk el a mindenkori helyi vezetőkről, hogy példát mutatnak a vállalkozó-barátságból. Pedig a választott képviselőnek és a közalkalmazottnak az a kötelessége, hogy szem előtt tartsa a térség érdekeit és a lakosság boldogulását. Mindezt úgy sarkíthatnánk: az országban vannak eltartók és eltartottak. Nem kívánom,

hogy az eltartottak hunyázkodjanak meg, érezzék magukat alattvalónak. De igenis, legye- nek tekintettel arra, hogy az adózó állampolgárok pénzéből élnek – nem is rosszul –, ezért pedig szolgálniuk kell az állampolgárok és a térség boldogulását. Ez azonban – meglátásom szerint – Salgótarjánban nem megy. Itt a tettek helyett mindmáig az ideológia uralkodik. Főleg ez az oka, hogy Salgótarján a leszakadt régiók közé süllyedt. Félő, hogy itt 20-30 százalékkal már mindig alacsonyabb lesz az életszínvonal, mint az ország más részein.

– Önt a környék egyik legjelentősebb mecénásának is tekintik.

– A lehetőségeimhez mérten igyekszem megtenni a magamét. Aligha kell bizonygat- nom, s fokhagymaszagot sem akarok árasztani, de az elmúlt tíz évben összesen tíz és fél- millió forintot költöttem a városra. Támogattam az SBTC-t, segítettem néhány könyv meg- jelenését, nem beszélve a népszerű operett gálákról, a Toyota-focitornákról, és a rászorulókat támogatásáról sem zárkoztunk el. A Vidám Vásárt a vállalkozó társaimmal a saját pénzünk- ből és szívvel-lélekkel szerveztük, de amióta a sikeres rendezvényt a város kisajátította tőlem, évente sok millió forintot költenek rá az adófizetők pénzéből.

– A többi vállalkozó társa is hasonlóan panaszkodik?

– Szinte minden vállalkozó a saját bőrén tapasztalja azt, hogy befizeti a kötelezettségeit, ám cserébe a hivatal gyakran azt keresi, hol lehet az emberekbe belekötni. Ez a macska- egérharc azért visszatetsző, mert Salgótarján térségében fizetjük az egyik legmagasabb adót. Az elvtelen dolgokra nem kapható vállalkozókat igyekeznek perifériára szorítani. Jól szem- lélteti ezt a hozzáállást, hogy a környékbeli önkormányzatok tulajdonában lévő VÍZMŰ KFT-nek egyetlen olyan típusú autója sincs, amelyen a térség márkakereskedői forgalmaz- nak. A magasra srófolt vízdíjért befizetett pénzt kiviszik a megyéből. Említek egy másik esetet is. A tűzoltóság megrendelt nálam egy gépkocsit. Vállaltam azt is, hogy az autót, amíg használják, ingyen szervizeljük. Mégis egyszercsak váratlanul visszamondták a meg- rendelést, és ugyanazt a típusú Toyota terepjárót egy budapesti márkakereskedőtől vásárol- ták meg. Megtudtam, hogy valaki megparancsolta, hogy Kakukk Józseftől nem szabad gép- kocsit venni. Az sem számított, hogy az állandó anyagi gondokra panaszkodó tűzoltóság félmillió forintot kidobott az ablakon.

– Miért „packáznak” a helyi vállalkozókkal?

– Salgótarjánnak mindig is a nagy bűnei közé tartozott, hogy a helyi születésű és kötődé- sű emberek soha nem válhattak a városban első számú vezetővé. Emiatt a helyi hatalmassá- gokból mindig hiányzott a lokálpatrióta szellem. Rendszeresen olyan emberek kerültek pozícióba, akik csak pártokban és ideológiákban képesek gondolkodni. Ha valaki éveken át becsülettel szolgálja a pártját, kijár neki egy jó beosztás, akár ért hozzá, akár nem. Pedig leginkább azzal lehetne jól politizálni, ki mennyit tett a térség érdekében.

– Miben látná a kilábalás lehetőségét?

– A város vezetőinek fel kel ismerniük: csakis attól lesznek nagyok, hogy mit tettek le a közösség asztalára, s mit hagytak az utókornak. Meggyőződésem szerint itt sem élnek bu- tább emberek, mint máshol, csak éppen a rossz felfogásban zajló politizálás miatt kerültek nehéz helyzetbe. Fájlalom, hogy a vezetők – szerintem a szakmai hiányosságaik miatt – nem találják a kivezető utat a válságból.

– Az állam mennyire vállalkozásbarát?

– Az új kormány adóátcsoportosításait még nemigen érzékeljük. De látom, hogy új sze- lek fújdogálnak.

– Mi a véleménye a kamarákról?

– Nem helyeslem a kötelező tagságot, mert az eleve ellenérzést vált ki az emberekből. A városi kamara elnökségi tagjaként azt mondom: végezzünk olyan szintű munkát, hogy a vállalkozók csőstől akarjanak belépni. De hát ez sem ilyen egyszerű. Amikor felvettem, hogy hozzunk létre pénzalapot a gyengélkedő vállalkozók átmeneti segítésére, megvádoltak törvénytértéssel. Azóta alig telt el félévnel több, s kiderült, hogy az ötletem az ország számos más területén szépen bevált. Ebből is látszik: Salgótarjánban még ma is gyakran az dönti el mi a jó, hogy ki mondja... A kamarára szükség van, de csak akkor, ha képviseli a vállalkozók érdekeit.

Érdektelenek a vállalkozók?

Nos, a Nógrád Megyei Kereskedelmi és Iparkamara tagsági körébe a helyi gazdasági vállalkozások több mint fele tartozik – közölte *dr. Berenténé dr. Kurucz Erzsébet*, a kamara titkára, s hozzátette: az országban a hasonló kamarák közül a nógrádi kimagaslóan a legkisebb.

– Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma viszont meglepően magas a megyében – folytatta. – Ennek oka az lehet, hogy a magas munkanélküliségből sokan a vállalkozásba próbálnak menekülni. De emiatt rengeteg a kényszervállalkozás, amely képtelen megszilárdulni és fejlődni. Ezt a krónikus tökehiány mellett főleg az okozza, hogy a leépülő nagyiparból kikerült dolgozók többségéből hiányzik a vállalkozó szellem.

– Az elmúlt félévszázadban nem erre tanították. Sőt...

– Ez igaz, de a vállalkozni szándékozó emberek zöme tíz évvel a rendszerváltás után sem fogékony a tudnivalók elsajátítására. Pedig sokféle mód nyílik erre, s támogatást is kaphatnak a munkaügyi központtól és a kamarákból. Számtalan pályázati lehetőség is segíti őket. De gyakran azt sem tudják elmondani, mihez kérnek segítséget.

– Hogyan támogatják a vállalkozókat?

– A vállalkozói igazolványokat ma már a kamara adja ki, s ez az első alkalom arra, hogy a kezdőket ellássuk az induláshoz szükséges információkkal. Sokszor viszont az ügyfél úgy állít be hozzánk, hogy fogalma sincs, mivel akar vállalkozni, s kéri, adjunk neki tanácsot, mibe fogjon bele. Nos, ezt sajnos nem találhatjuk ki helyette. Arra is felhívom a figyelmet, hogy az EU-csatlakozás során leginkább a vállalkozók szenvedhetnek sérüléseket, ha nem tudnak idejében felkészülni a feladatokra. Fontos feladatunknak tartjuk a partnerközvetítést, s még a piackutatásban is segítünk. Igyekszünk felmérni a megyei befektetési lehetőségeket, s azokat az érdeklődő befektetők elé tárjuk. De évekig alig haladunk, mivel sem a vállalkozók, sem az önkormányzatok nem voltak rá fogékonyak. Klasszikus szolgáltatásunk a tanácsadás – adóügyekben, jogi kérdésekben –, amellyel irodánkban az ügyfelek rendelkezésére állunk. Igaz, ezt is kevesen veszik igénybe.

– A közömbösséget netán az is okozza, hogy sok vállalkozó megelégszik azzal, ha elvegetál, eltartja a családját, és nem is igazán akar ennél többet?

– Biztos, hogy ebben is van némi igazság. Sok vállalkozó viszont képtelen felmérni a saját érdekeit. Rengeteg gátló tényező van, a tökehiány, a kishitűség, bátortalanság...

– Slágertéma: a kamara védje meg az érdekeit, érdekeiket!

– A törvény kimondja, hogy a kamara nem érdekvédelmi szervezet. Ezt azonban nem lehet ilyen sarkosan kijelenteni. Munkánkkal a vállalkozókat segítjük, így hát – ha olykor közvetve is – az ő érdekeiket tartjuk szem előtt.

– Hazánkban a jelenlegi jogi és gazdasági szabályozó rendszert nevezhetjük-e vállalkozásbarátnak? Egyszerű-e ma Magyarországon vállalkozni, s nem túl nagyok-e a terhek a vállalkozó hátán?

– Ha szilárd és kiszámítható lenne a szabályozás, azt mondhatnánk, hogy vállalkozásbarát a környezet. Jelenleg azonban az állandóan változó jogszabályok miatt a vállalkozó még egy évre sem tud előre tervezni. A magyar vállalkozók kénytelen-kelletlen beletörődnek ebbe a helyzetbe, a külföldiek viszont értetlenül és idegesen állnak a jelenség előtt. Üdvös lenne, ha az elvonás jogcímeit csökkentenék, s az adózást kiszámíthatóvá, egyszerűvé, átláthatóvá tennék. Jelenleg több, mint 80 címen lehet kivetni állami vagy helyi adót. Ezt szinte lehetetlen követni és számon tartani. A vállalkozók talán nem is annyira az adók tömegét, hanem a rengeteg adminisztrációt veszik zokon. Sokhelyütt az önkormányzatok sem teremtenek vállalkozásbarát környezetet. Ne csodálkozzunk, ha az érintettek igyekeznek megkeresni a kiskapukat.

– Sokan buknak bele a vállalkozásukba?

– Igen, sokan... S a rájuk nehezedő terhek lehetetlenné teszik, hogy csökkenjen a sikertelen vállalkozók száma. Szintén a helybeli vállalkozó réteg boldogulását segítő jött létre öt évvel ezelőtt a Nógrád Megyei Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány – tudtuk meg *Géczy Gyula* ügyvezető igazgatótól.

– A szervezet azért alakult meg, hogy itt helyben megfelelő keretek között segítse az Európai Unió kis- és középvállalkozásokat támogató gyakorlatát – folytatta *Géczy*. – Így nyílt lehetőségünk arra, hogy a Phare és Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány által biztosított pénzeszközöket a hátrányos helyzetű Nógrád megye gazdaságának fejlesztésére fordítsuk. Az alapítvány egyik legsikeresebb programja a mikrohitel-konstrukció, amely során eddig 350 millió forintot juttattak a kezdő- és kisvállalkozóknak. A hitel eddigi egymillió forintos felső határt ez évtől kezdve hárommillióra emelhetjük, amely további segítség az érintettek számára.

Az anyagi segítség mellett oktatással, képzéssel és – a salgótarjáni oktatási központunk mellett Rétságon, Szécsényben, Pásztón és Balassagyarmaton – szakmai tanácsadással segítjük az érdeklődőket – folytatta az igazgató. A megyében úttörő jellegű vállalkozásunk a salgótarjáni inkubátorház megépítése, de úgy érzem, hogy tanulmányterveinkkel, a térségek, kistérségek fejlesztési koncepcióink kidolgozásával, a balassagyarmati és a salgótarjáni ipari park előkészítéséhez nyújtott munkákkal is segíthetjük a megye gazdaságát. A regionális vásárokon a kiállítási standunkon több nógrádi szakember, alkotó is bemutatkozhatott a szakmának és a nagyközönségnek. Az elmúlt évben bekapcsolódhattunk a kormány beszállítói programjába. Ezzel is a kisvállalkozók piacra jutását segítjük.

A külföldi tőkét a „zöld mező” vonzza

Szűkebb hazánkba – mint köztudomású – évek óta érkeznek a hátrányos helyzetű térség felzárkóztatására szánt állami pénzeszközök. A Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 1996 szeptembere és az idei év januárja között 1200 pályázatot, összesen 4 milliárd 231 millió forinttal támogatott – tudtuk meg *Holles Miklóstól*, a tanács ügymenetét intéző kft. ügyvezető igazgatójától, aki hozzátette: a pénzek 51 százalékát önkormányzatok, 49 százalékát a gazdálkodó szervezetek kapták. Ez utóbbi keretből 40 százalékban a mezőgazdaság

és az élelmiszeripar, 60 százalékban pedig az ipar és kereskedelem részesült. A támogatások révén szűkebb hazánkban 20 milliárd 300 millió forintnyi fejlesztés történt, amely 2069 új munkahelyet eredményezett, s további 1682 állás megtartását tette lehetővé. A támogatási rendszer alapvetően a 20 fő feletti szervezeteket segítette, de kisebbek is részesültek a kisebb-nagyobb összegekből: többek között a családi, mezőgazdasági vállalkozások és a kézművesek. A támogatást leginkább munkahelyteremtésre, illetve -megtartásra nyújtják. A tanács főleg a megyén kívülről érkező, nagyobb külső tőkével megvalósuló beruházásokat segíti, amelynek oka – Holles Miklós elmondása szerint –, hogy a megyében tőkehiány van, így a nagyobb fejlesztésekre csak külső erőforrásokból nyílik lehetőség.

Megnéztük, hogy az elmúlt években ki, mennyi pénzt kapott a különféle fejlesztési cél-előirányzatokból. Nos, itt magasan a tarjáni Iparfém Kft. viszi el a pálmát, amely kandallógyártásra és prés gép-vásárlásra 117,8 millió forintban részesült. Ha ehhez hozzáadjuk a bátonyi Fütőber Kft-nek juttatott 12,5 milliót, akkor azt láthatjuk, hogy az SVT-Wamsler Rt. cégcsoportja összesen 130,3 millió forint pénzeszközben részesült. A második helyen BLM Hungary Kft. áll, amelynek műszaki textiltermékeket előállító üzem létesítéséhez adtak 54,3 millió forintot. A „bronzérem” a Salgófabrik Kft-t illeti, amely a luxusgépkocsik díszítő elemeit gyártó üzem indításához kapott 46 millió forintot. Leszorult a dobogóról a pásztói Avonmore Kft., amely a tejüzem felújításához és korszerűsítéséhez 42,6 millió forintban részesült. Az ötödik a Techno Metál Kft., amely autóalkatrész-üzem indítására 37,4 millió forinthez jutott. A további sorrend Agroprodukt Kft. (sertés, gabona) 27,9 millió, Knaus-Szon Bt. (lakókocsi) 27,8 millió, Eurometál Kft. (gépberuházás) 27,7 millió, Spektíva Kft. (bőrbútor-kárpitozóüzem) 24 millió, L'Araldo Kft. (felsőruházat) 23,8 millió, Új Május 1. Mg. Szövetkezet – Palotás 20,7 millió, Salgó Sík Kft. 19,9 millió, Agroszolg Kft. 19,4 millió, Acélgyár Rt. 19,4 millió, Agrobuda Kft. 19,3 millió, Érsekvadkerti Mg. Szövetkezet 17,8 millió, Berkenye Faluszövetkezet 17 millió, BRG Rt. 15 millió, Besser Hungary Kft. (műanyagfeldolgozó) 14 millió, Ganz Rt. 13,9 millió, Euro Candle Kft. (gyertyagyártó) 13 millió forint. A többiek: „futottak még”...

Az idei együttes támogatási keret 2,2 milliárd forint, de az összeg 14 féle alap között oszlik meg.

– Sokat lendítene, ha Nógrád még három évig hasonló reálértékű támogatást kapna – folytatta az igazgató. – Az összeg azonban jobban hasznosulna, ha a pénz nem ennyi alap között oszlana meg. Fontos, hogy elindult a balassagyarmati és salgótarjáni ipari park, mert a külföldi tőkét leginkább a zöldmezős beruházások lehetősége vonzza. A lényeg az, hogy jó előre ott legyen a közművesített terület. Az is látszik, hogy a működő tőke tavaly még csak a 2-es út mentén kívánt letelepedni, s a vállalkozási övezet kedvezményei nemigen érdekelték őket. Az idén viszont ebben is megváltozott a helyzet. Ez a folyamat is láttatja, hogy a működő tőke terjedési sebessége évi 40-60 km. A külföldi beruházók tavaly Budapesttől még csak egy óras autótúnyi távolságra voltak hajlandóak érdeklődni. Az idén már kétórányi a távolság, s ezzel mi is célterületté váltunk.

Amint megtudtuk, Salgótarjában eddig három új üzem nyújtott be pályázatot, s ebből kettő már az ipari parkban kíván megtelepedni. Emellett több tárgyalás is elkezdődött. Az ipari parkban két belga cég pályázik: az egyik egy 171 millió forintos asztalosüzem, a másik pedig egy 423 millió forintos autódíszítőelem-gyártó cég. A városban készül egy további 235 millió forintos project is, de ez nem az ipari parkban telepszik meg. A felsoroltak 150-200 új

munkahelyet hozhatnak. További jelentős pályázat az Öblösüveggyár 400 milliós és a Silco cég 278 milliós beruházása. A bátonyi Viessmann cég is 102 millió forintos kapacitásbővítésre készül.

– A fejlődés tehát látható, ám az mindig keserűséget okoz, hogy ahány új munkahely létezik, szinte ugyanannyi meg is szűnik – tette hozzá Holles Miklós, aki a következő tíz évről szóló megyei gazdaságfejlesztési tervről elmondta:

– Fontos, hogy a versenyképesnek bizonyuló hagyományos iparágakat megőrizzük. Amire viszont nincs kereslet, azt abba kell hagyni. Létérdekünk olyan új ipari üzemek letelepítése, amelyek jó piaccal rendelkeznek, s biztosítják a fenntartható növekedést. Fontos szerep vár az ipari parkokra. Működhetnek ipari parkszerűen olyan üzemek is – mint a tarjáni Acélgyár –, ahol ehhez megfelelő infrastruktúrával rendelkeznek. Másol ipari övezetek kialakítását szorgalmazzuk. Ezt az utat járja Rétság, látható sikerrel. A mezőgazdaság adottságai rosszabbak az országos átlagnál, itt nagyobb szerepet kap a zöldségek és gyümölcsök, a fűszer- és gyógynövények termesztése, amelyhez Nógrád jó adottsággal rendelkezik. Az állattartásban előtérbe került a juhászat, a szarvasmarha- és a kisállattenyésztés (baromfi, nyúl). A kézművesiparban viszont a lehetséges 221 szakmából ma a megyében csak 139-et művelnek, s a kézművesek csupán 9 százaléka 30 éven aluli. A kört szélesíteni kívánjuk.

Kopogtassunk be hát egy töröl metszett nógrádi kézműveshez!

Újlaki falanszterjelenet

Kevés embert áld meg a jó Isten olyan csodálatos kézügyességgel, mint *Dancsó Istvánt*. A mester keze alól remek dolgok kerülnek ki, a fából készült egyedi játékeit mindenhol csodálják. Az emberfia azt is hinné, hogy boldog, sikeres emberrel áll szemben, az élet azonban nem ilyen egyszerű. Az ügyes kezű mester tele van keserűséggel.

A kicsi újlakpusztai műhelyben, a Dancsó-birodalomban serényen zajlik a munka. Igaz, ennek látványos, monumentális jeleit első pillantásra nem veszi észre az óvatlan szemlélődő. A mester apró fadarabokkal babrál, sokszor napokon keresztül. Ám amikor kész a munkadarab, az ámulattól eltátjuk a szánkat. A szerény férfi ötletes, egyedi fajátékokat készít. A polcon apró, de pompás vonatszerelvények, vadászrepülők, helikopterek, versenyautók, motorok – köztük Harley Davidsonok – kamionok sorakoznak, de a kollekció ennél is gazdagabb.

Mikor szállta meg az ihlet? – faggatóztunk.

– A játékokkal először 1995-ben indultam pályázaton – mondja a 44 éves férfi, aki kilenc éve kisiparos. – Ám a játékcsaládot azóta is balszerencse kíséri. Pedig azt hinnék, a mester vérbeli sikerember. A BNV-n a Gazdasági Minisztérium standján tették közszemlére Dancsó fajátékeit, melyek ipari formatervezési nivódíjat, miniszteri dicséretet, s a Magyar Termék Nagydíj pályázatán magas értékelést kapott. Az iparművészeti remeknek nevezett kizárólag kézi munkával készülő egyedi kézműves termékeket hiába keressük az üzletekben. Ez Dancsó életét is megkeseríti. A mind magasabb szakmai sikerek ellenére, vajon miért nem tud befutni?

– Ezt magam sem értem – panaszojja. – Már mindent megtettem a játékaim piacra jutásáért. Ezért indulok a pályázatokon, ezért investáltam az ügybe jelentős összeget. Ennek ellenére falakba ütközöm.

A férfiből ömlik a zokszó. Néha úgy érzi, mintha valakik szándékosan tennének ellene. Nehezen éli meg, hogy mire elérte a csúcsmínőséget, a kapuk sorra zárultak be előtte.

– Pedig rengeteget próbálkoztam, kilincseltem, ám hiába. Jelenleg töretlen lendülettel tart a szélmalomharc. Úgy érzem, itt-ott az a cél, hogy lejárássák a termékek magas értékét.

– Nem lehetséges, hogy a magyar vásárlók számára túl drágák ezek a játékok?

– Ezek a darabok iparművészeti alkotások, amelyek kizárólag kézi munkával készülnek, s egy-egy darab elkészítése 8-24 munkaóra kerül. Az nem vitás, hogy a játék az átlagos magyar család számára nem olcsó mulatság. Ezért próbálkozom külföldön is. A közelmúltban Németországban, Dániában és Svédországban mutattam be a mintegy 30 játékból álló sorozatot, s várom a kedvező híreket...

Közbevetem: vajon nem kelne el egy dörzsölt, jó üzleti szellemmel és piaci kapcsolatokkal megáldott menedzser?

– Nem biztos, hogy előbbre tartanék – válaszolja. – Nem vagyok olyan tökeerős vállalkozó, aki hatalmas összeget költhet piacutatásra. Különbösen sem vagyok híve annak, hogy a gyártó hasznának zömét a közvetítők zsebeljék be.

Dancsó szerint a támogatások mai rendszere nem a kisembereket, hanem a mamutokat segíti. Pedig a nép fiát, akiben buzog az alkotókedv, s netán némi valutát is hozhatna az országnak, hagyni kéne, hadd szárnyaljon.

– Az fáj, hogy amíg a nagy cégek súlyos milliókat ölnek a fejlesztésbe, s mégsem jutnak semmire, addig a kisember, ha egymaga, egy kis szűkben kitalál valamit, akkor sem juthat egyről a kettőre, mert magas falakba ütközik.

– Mi lenne a megoldás? Talán jó messzire el kell tűnni innen?

– Nem! Az ember ott szeretne élni és alkotni, ahol gyökerezik – mondja. – A kudarcok fájnak, ám nem törik meg az alkotókedvet.

– No, és egyébiránt miből él ez a férfiú?

– Fémtömegcikkeket és kisbútorokat készítenek a műhelyemben.

– Az emberfiának rögtön eszébe jut a *Tragédia* falanszterjelenete...

Rögös út az autópályán

A szegény embert még az ág is húzza – tartja a közmondás. A kormány bevezette az út-használati díjat, ezzel sokak szerint tovább sújtották a súlyos gazdasági válsággal küszködő északi régiót. Egyesek attól tartanak, hogy a fizetős út okozta költségnövekedés padlóra küldheti a még működő vállalatokat, elriasztja a környékről a várva-várt befektetőket, s Nógrád végleg lecsúszhat és elszigetelődhet. Így érzi ezt *Székelly István* is, aki a környék egyik legnagyobb közúti szállítványozó cégeként számon tartott tarjáni Champion Kft. ügyvezető igazgatója.

– Az intézkedés még inkább visszaveti az északkeleti régiót. A díj megnöveli a szállítási költségeket, s ez mindenhová begyűrűzik, megemeli a termelés költségeit, ezzel nehéz helyzetbe hozza a működő vállalatokat, visszaveti a vállalkozási, befektetési készséget. Márpedig az emberek nagyon szenvednek a szegénységtől.

– Hadd jegyezzem meg – folytatta –, hogy amíg a kamara Németországban súlyos szerepet tölt be, s fontos döntési jogköre van, addig mi itthon vagyunk, mint egy bábu, mindenben a fejünk fölött döntenek. Néhány éve azt mondták, a benzin árát azért emelik, hogy

beépítsék az útalapba. Az épülő autópályákra is kitétték a táblát: az Önök pénzéből. Önöknek épül. De mivel az utakat fizetővé tették, had szabadjon megkérdeznem: hol van a pénz?

– Nem értjük – fejtegette tovább Székely –, hogy a politika miért azokat bántja, akik dolgozni akarnak. Manapság utolsó menekvésként sokan adják a fejüket vállalkozásra, de ha megbukik a szerencsétlen flótás, még segélyt sem kap. Ez emberileg elfogadhatatlan. Magam is több mint 270 dolgozót foglalkoztatok, és sokat küszködöm nap mint nap, hogy legyen munkájuk az embereknek. Dehát lassan ott vagyunk, ahol a part szakad. Az ország már kettészakadt, Nógrád is agonizál, s kétkem, figyelnek-e arra, hogy itt is emberek élnek, akik a szülőföldjükön szeretnének boldogulni. Ilyen optikával az autópályadíjat üzenetként is felfoghatjuk. Olyan sötét üzenetként, amely azt sugallja, hogy Nógrádot „odafennt” inkább sújtják, mintsem felemelnék. Pedig lokálpatrióta vagyok, s vállalkozó társaimmal szeretném mindent megtenni a kibontakozásért. Dehát mit csináljunk, ha megkötik a kezünket...?!

A suszter és kaptafája

Suszter maradjon a kaptafánál! – tartja a szólás, ám modern világunkban az efféle aranyigazságok is érvényüket veszítik... Körös-körül lestrapált, kimustrált cipők, szandálok, bakancsok, papucsok, bőrdarabkák, hagyományos cipésszerek – ár, kaptafa, egyebek – kavalkádja. A fiatalember alig látszik ki közülük. Az egyik tarjáni emeletes ház célszerűen berendezett, félhomályos kis alagsori műhelyében serényen ügyködik *Sándor Tibor*, a beteg lábbelik doktora. Keze alól megújulva, megszépülve – vagy legalábbis (el)viselhető állapotban – kerülnek ki az egykor szebb napokat látott lyukas, szakadt, kopott, elnyűtt, kicsámpázott cipellők.

Az ifjú mester az eddigi életének felét töltötte a lábbelik társaságában. Mi tagadás, azt gondolta: jöhet kommunizmus, akár fasizmus, cárizmus, maoizmus, taoizmus, vagy horribile dictu! – polgári demokrácia, cipőt mindig viselnek az emberek. Ezért a suszterra, bárhogy változzék a világ, szükség lesz ezen a földgolyó bison.

Kivált mostanság, mikor a sovány bugyellárisból nem mindenkinek telik vadonatúj láb-belire. Azt hinné az emberfia, hogy a legatyásodott honpolgárok újra suszterhez cipelik a reparálandó surranót.

– Hahaha! – nevet keserűen a suszter, aki már nyolcadik éve maszekként keresi a kenyerét. – A forgalom mintegy négy év óta teljesen visszaesett. Már szinte csak vergődöm. Régebben nem fértem be a műhelybe a cipőktől. Most meg... Előfordul, hogy egész nap rám nem nyitják az ajtót.

Mi lehet a pangás oka? – kérdeztük.

– Szegények az emberek! – közli lakonikusan.

Dehát éppen ez az... Az ember azt hinné... – szepegi a meglepett látogató. – Hogyhogya nem javítják a cipőket?

– Az emberek a lengyelpiacon vásárolnak. Bóvlit vesznek, amely nagyon olcsó. A vásárláskor még dörzsölik is a tenyerüket: hej, be jó üzletet kötöttek. Akkor kezdenek pislogni, amikor egy-két hónap alatt tönkremegy a lábbeli. Az ilyen műanyag ócskaságokat a ragasztó sem fogja. Kidobják a szemébe és kész. Szép, mives lábbelik egyre ritkábban kerülnek a kezembe.

A fiatalember rosszkedvű.

– Szívesen művelném a szakmámat az idők végezetéig – mondja. – Dehát mit tegyek, nincs elegendő munka. A kollégáim is hasonlóan vegetálnak. A családnak viszont élni kell valamiből.

Vajon meddig mehet így? – faggatom.

– Csak addig, amíg jobbat nem találok! – válaszolja, s legyint. – Amint akad más, abban a pillanatban abbahagyom.

A büszke „parasztyerek”

Baksa Sándor karancslapujtői csinos magángazdasága errefelé „szabályt erősítő kivétel”. Az elszánt férfiú nem titkolja, hogy a gazdálkodók manapság számos gonddal küszködnek. Ugyanakkor rámutat, hogy a magyar mezőgazdaság remek adottságait – megfelelő kormányzati politikával – az Európai Unión belül is kihasználhatjuk.

– Hogyan került ilyen szoros kapcsolatba a mezőgazdasággal?

– A gyermekkoromat Baksaházán töltöttem, a szüleim és nagyszüleim parasztemberek voltak, így korán eltanultam a legfontosabb tudnivalókat. Megszerettem ezt az életet, s a szécsényi mezőgazdasági technikum után a gyöngyösi főiskolán kertészeti és mezőgazdasági szakon szereztem diplomát. A föld és az állatok szeretete tart a szakmában.

– Parasztyereknek titulálta magát. Nem sértő önnek ez a kifejezés?

– Nem! Sőt, büszke vagyok a mivoltomra. A magyar parasztember mindig is ért annyit, mint egy iparos vagy egy hivatalnok. Nem könnyű ez a szakma, sokrétű ismereteket kíván. Tisztában kell lenni a növénytermesztési ismeretekkel, az állattenyésztéssel, az állategészségüggyel. Egy kicsit orvosnak kell lenni, egy kicsit üzemszervezőnek, hiszen a munkáját a paraszt mindig önmaga számára tervezi meg.

– Hogyan és miért lett agrárvállalkozó?

– A családom múltja arra kötelezett, hogy a magam gazdája legyek. 1987-ben két lóval és öt tehénnel kezdtem a gazdálkodást, s kemény munkával fejlesztettem ki a jelenlegi gazdaságomat. Korábban az endrefalvai szövetkezetben is az állattenyésztés és a növénytermesztés felelőse voltam. Édesapáméktól is ezt tanultam. Ők egész életükben a földből és az állatállomány termékeiből éltek. Én is ezt követtem, s nem is bántam meg. Főleg állattenyésztéssel foglalkozunk, s annyi növényt termesztünk, ami a jószágok ellátásához szükséges. Kétszáz szarvasmarha és négyszázötven anyajuh van a birtokunkban, s mivel a lovak a család kedvencei, ezekből a nemes állatokból is tartunk huszonkettőt. A család 200 ha földet birtokol, s további 150-et bérel. A növények közül főleg gabonaféléket, abraktakarmányt és silókukoricát termesztünk. A pillangósokat már az őseim is szerették, s ma is előtérben van ezek termesztése. Van 5 erőgépünk, s a kiszolgáló munkagépek. Időnként szolgáltatást, esetleg fakitermelést is vállalunk.

– Lehet ezt bírni erővel, energiával, kitartással?

– Muszáj több lábon állnunk, hiszen a gazdálkodás magas kockázattal jár. A tejből, a juhokból, vagy egy-egy növendékmarha-csoport eladásából származó rendszeres bevételre szükségünk van ahhoz, hogy a gazdálkodást egész évben finanszírozni tudjuk. Erre az elődök is mindig nagy gondot fordítottak.

– Olvastam valahol, hogy a megyében az állatállomány a harmadára esett vissza...

– Valóban így van. Pedig a korábbi évtizedben Nógrádnak jelentős állatállománya volt – főleg juhból és szarvasmarhából. Az éghajlatunk és domborzatunk is az állattenyésztésnek kedvez. Ez a munka azonban a magángazdaságokban rengeteg törődést, időt és szakértelmet igényel. Amíg egy boltot a tulajdonos akár egy hétre is bezárhat, addig a jószágot az ünnepnapokon is el kell látni. A csökkenés másik oka a piaci helyzet romlása. A magángazdaságban a tehénlétszám felfejlesztése hosszú időt vesz igénybe. Három évbe telik, mire a borjúból tehen lesz. Ezt nagyon nehéz kivárni, s kevesen vállalják a rizikóját. Én viszont kitarok, mert szeretem az állatokat.

– Számít-e arra, hogy a közeljövőben nagyobb mennyiségű tőke kerül be a nógrádi mezőgazdaságba?

– Szerintem ez nem várható. Akik a gyors meggazdagodás reményében fektették be a pénzüket a mezőgazdaságba, már nem vállalják a nehéz és kockázatos munkát. A parasztságazdaságot nem lehet hetekre elhagyni és távolról elirányítgatni. Aki nincs ott nap mint nap a munka frontján, aligha tudja a vállalkozását jövedelmezővé tenni. Ez az oka, hogy sok telepet felszámoltak. A gazdagodásra jobb lehetőség nyílik a szórakoztatásban vagy az infrastrukturális beruházásoknál.

– Emellett ez nehéz kenyér, ugye...?

– Nagyon nehéz. Állandóan dolgozni kell. Ünnepnapi sincs. Kevés időt tudunk szórakozással, pihenéssel tölteni. Ez előbb-utóbb visszaüt. A fiatalokat már nem is vonzza a mezőgazdaság. Lehet, hogy a mi gyermekeink is csak a szülők iránti tiszteletből tartanak ki mellettünk. A fiammal úgy próbálom megszerettetni ezt a munkát, hogy színesebbé teszem a számára. A fiú imádja a lovakat, ezért a lovassport felé terelem. Így munka közben szórakozik, s miközben jártatja a lovat, a határt is látja. A többi gazda is így próbálja otthon tartani a gyerekeket. A dolog majd akkor dől el, ha ők is új családot alapítanak.

– Ha anyagilag sem éri meg gazdálkodni, s a vele járó puritán élet sem vonzza a fiatalokat, milyen jövő vár a magyar mezőgazdaságra?

– Amikor sorra számolták fel a bányákat és a nagyipari üzemeket, abban reménykedtem, hogy az ország vezetői – a magyar mezőgazdaság nemes hagyományai és kiváló adottságai miatt – a haza boldogulását az agrárgazdaságra alapozzák. Ebben csalódnom kellett. Az agrárrolló kinyílása után a szomorú parasztemberek zsebében kinyílnak a bicska. Sajnos a mindenkori kormány a súlya, rangja, értéke alatt kezeli a mezőgazdaságot. Néha akadnak jó szándékú próbálkozások, de az agrárirányítás a legtekintélyesebb szakemberek helyett másodpilóták kezébe került, akik az uniós csatlakozás „előestéjén” sem tudják felmérni, mely területeken foglalhatná el a legjobb pozíciókat a magyar agrárium a közösségen belül. Az is baj, hogy kiárusították az élelmiszer-gazdaságot. Hiába termelünk jól, a termékeinket csak a feldolgozók által diktált, nyomott áron tudjuk eladni. A mezőgazdasági termékeknél kínálati piac alakult ki – lásd a gabonakérdést vagy a húskérdést. A hagyományos – orosz, horvát, olasz – piacaink egy része bedugult, és a belső fogyasztás is érzékenyen csökkent. A költségeink viszont emelkednek, így rohamosan zuhanunk lefelé. A külföldi tőkés csak a maga hasznát nézi, nem érdekli sem a magyar paraszt, sem a magyar társadalom. Ha úgy látja, hogy drágán termeljük a tejet, behozza a tejport, azt itatja meg a néppel. De még nem vett el minden: ha a széthúzás helyett összefogunk, és szoros csatarendbe állva vonulunk be az Európai Unióba, még fel tudjuk virágoztatni a magyar mezőgazdaságot.

– Ezért éledhet újjá a szövetkezeti mozgalom, amely más minőségű, mint a kolhozok korában...

– Igen, sok fantáziát látok az értékesítő szövetkezetekben, amelyek több gazda, több cég összefogásából jönnek létre azzal a céllal, hogy a termékeiket nagyobb mennyiségben, jobb minőségben, minél magasabb feldolgozási fokon tudják – esetleg a külpiacra is – értékesíteni. Az önkéntes szövetkezés híve vagyok, hiszen ha több ember összefog, sokkal többre képesek, mint külön-külön egyedül.

– Nem járna jobban mégis, ha a gazdaságát pénzzé tenné, a bankókat betenné a bankba, felrakná a lábát az asztalra, enne-inna, szivarozgatna, s a kamatokból élné a világát?

– Akit csak a pénz érdekel, az meglehet, jobban járna. A 36 millió forintos árbevételből megmaradó 1-2 milliós nyereség igazán nem sok. Ha pedig az ember nagyobb beruházásba fog – mint mikor a fejházat építettük –, nyereség nélkül zárja az évet. De a család megélhetését, az alkalmazottak bérét csak-csak kitermeljük. Különben is, a parasztemberben benne van: ha az őseink ebből a munkából éltek, ezt kell folytatnunk. A munkánk sok szépséget rejteget. Boldogság, amikor végigmegyek a határon, s látom, hogy a szépen termő föld az enyém. Gyönyörködöm a szépen fejlődő, jól tejlő állatokban. Nem bántam meg, hogy erre adtam a fejemet. Büszke magyar parasztemberként szeretnénk bevonulni az Európai Unióba.

Ne feledkezzünk el a vállalkozók legelső kasztjáról sem. Itt a „páriák” csoportjába azok tartoznak, akiket a munkahelyükön vállalkozóvá kényszerítenek. Az emberfia akkor peches igazán, ha később így is kiteszik a szűrét. A bukott vállalkozó ugyanis a munkaügyi hivatal ajtaján is hasztalan kopogtat...

– Ha valaki vállalkozóként dolgozik, az így eltöltött időszak után nem jogosult munkanélküli járadékra – közölte *Tamási Ildikó*, a Nógrád Megyei Munkaügyi Központ igazgatója. – Az ellátás ugyanis csak a munkaviszony után jár. A jogosultság megállapításánál viszont az utolsó négy évet nézzük, tehát ha valaki ez idő alatt még elegendő időt munkaviszonyban töltött, járadékban is részesülhet.

– A pórul járt vállalkozó mikor kaphat ismét segílyt?

– A jogosultsághoz legalább egyéves munkaviszony szükséges.

– Mivel tudják segíteni azokat, akik a munkanélküliségből a vállalkozásba „menekülnek”?

– Ezt a támogatást azok a személyek kaphatják meg, akik vállalkozóvá válással szüntetik meg a járadékukat. Az önfoglalkoztatók – az előírt önrész igazolása esetén – fejenként legfeljebb ötszázezer forint összegre pályázhatnak. Az idén a rendelkezésre álló 25 millió forintot ötszázötvennyolcan pályáztak. Közülük a legtöbben a mezőgazdaságot és a kiskezelési tevékenységet választják hivatásul.

– A munkáltató is kaphat munkahelyteremtő támogatást?

– Igen. Aki tartós munkanélküli foglalkoztatását vállalja, az megfelelő feltételek mellett – pályázat útján – vissza nem térítendő támogatást kaphat. De ehhez az állástalan legalább három évig kell foglalkoztatnia.

– Ha már itt tartunk: Nógrádban mekkora mérvű az állástalanság?

– Jelenleg 13776 állástalan tartunk nyilván, amely 16,1 százalékos munkanélküliségi rátát jelent. Ezzel országosan továbbra is hátulról a harmadik helyet foglaljuk el.

– Nézzünk szét a megye egyes térségeiben!

– A munkanélküliség Salgótarjánban a legmagasabb: az 5322 állástalan 20,52 százalékos arányt képvisel. Pásztó: 1592 fő – 12,66 százalékos ráta. Szécsény: 1616 fő – 17,89 százalék.

Bátonyterenye: 1920 fő – 17,91 százalék. Rétság: 1237 fő – 12,66 százalék. Balassagyarmat: 2082 fő – 12,38 százalék.

- Mekkora a lappangó munkanélküliség?
- A megyében mintegy 3500 fő szünetelteti a járadékát, illetve a jövedelempótló támogatást. Akik viszont nem jogosultak ellátásra, azokról semmiféle adatunk nincs.
- A szezonális ingadozáson túl, csökken vagy növekszik a foglalkoztatás Nógrádban?
- Sajnos, csökken. Kevés a születések száma, és nagyfokú az elvándorlás a megyéből.

Gazdasági zsákutca?

A kisvállalkozók zöme nem éri el a gazdagodó polgár státusát. Igaz, jobb körülmények között él, mint a bérből és fizetésből élők. A legfőbb cél a vagyonyűjtés: szebb, nagyobb, jó helyen lévő ház, jobb márkájú gépkocsi, külföldi utazások, a gyerekek jobb iskoláztatása, magasabb életszínvonal, nagyobb társadalmi tekintély, sikeresség. Csak annyit fektetnek be, ami nem veszélyezteti a családi felemelkedés éppen elérni vágyott célját. Óvatosak és nem kockáztatnak, mert a család az első, nem az üzlet.

Magyarországon szűk az a réteg, amely korábban gyűjtött vagyont. Akik most kezdik kisvállalkozóként, jó részük a napi megélhetésért dolgozik, bár kétségtelen, hogy mindenki gyorsan szeretne jobban élni, meggazdagodni. A mikrovállalkozások nagyarányú elszaporodását aggodalom kíséri. Az OECD által készített tanulmány szerint: *„A különlegesen magas önfoglalkoztatói arány nem jelenti a gazdaságban a magas szintű érettséget. Az összehasonlítás azt mutatja, hogy a fejlett országok haladási iránya jellemzően a számottéví és érett iparral rendelkező gazdaság és a relatíve alacsony önfoglalkoztatás. Az önfoglalkoztatás fontossága ezért az iparosítás során csökkenhet. Ebben az összefüggésben az önfoglalkoztatás nagyon gyors növekedése az átalakuló országokban a különösen bizonytalan fejlődés kifejezésének tekinthető.”*

A nemzetközi adatok szerint az európai országok többségében az önfoglalkoztatás a szegényebb országokban magasabb szinten, a fejlettebbeknél alacsonyabban stabilizálódott. A munkahelyek számának további csökkenése esetén, tekintettel az ország alacsony nemzeti jövedelmére, a gazdaság átmeneti állapotára, a piacgazdasági viszonyok fejlettségére, sokak előtt továbbra is az önfoglalkoztatás ígérkezik a munkanélküliségből történő menekülés egyetlen útjának. A gazdasági fejlődés szempontjából ez semmi esetre sem biztató – mutatnak rá az elemzők. Az önfoglalkoztatók mai sokasága is gazdasági zsákutca, mert a fejlődésre, növekedésre képtelenek. De figyelemre méltó, hogy az összeomló gazdaságban, a munkahelyek tömeges megszűnése közepette százezrek vették kezükbe a sorsukat és vállalták, hogy megszerzik a megélhetésüket.

Sinkovics Ferenc

Néhány gondolat Matúz Gábor Ötödik évszak című könyvéről

Az elsőkötetes szerzőnek sohasem könnyű a dolga: szembe kell néznie azzal a többé-kevésbé zárt és megosztottsága ellenére is belterjes tábormal, amit jobb híján „irodalmi életnek” nevezünk. Ez a tábor ugyanis csak azokat a fiatal jövevényeket szereti, akiket ő fedezett fel; akiket ennek következtében el tud kötelezni a maga irányába, s akik felől biztos lehet abban, hogy egyetlen tagjának sem jelentenek majd konkurenciát.

A hazai szépirodalom – az imént említettek miatt is bizonyára – kezd súlytalanná válni. Az emberek eleve előítéletekkel viseltetnek iránta, érdeklődésük a tényirodalom, illetve a memoárirrodalom felé fordult. Sok-sok szerző azzal magyarázza ezt a jelenséget, hogy a beállt változások – értsd: rendszerváltás – következtében az irodalom elveszítette hagyományos, több évszázada létező funkcióját kis hazánkban. Azaz a vége a sorok között való írásnak-olvasásnak, a valós politikai színtereket és vitákat helyettesítő irodalmi életnek. És egyébként is, világszerte leáldozóban van az a korszak, amelyet röviden csak a Gutenberg-galaxis, azaz az írott betű korszakának nevezünk. Arról nem beszélve, hogy az elektronikus média a szó szoros értelmében körbehálózza a glóbuszt, olyan híreket, friss információkat szolgáltatva és olyan katharizisokat okozva, legyen az népünnepély, elnökválasztás, tudományos felfedezés, háború, tömeggyilkosság vagy természeti katasztrófa, amelyekkel az irodalom, pontosabban a szépirodalom képtelen versenyezni.

Hazugság...

A magyar irodalom – ha lehet – most sokkal nagyobb feladat és kihívás, sokkal veszélyesebb misszió előtt áll, mint ezelőtt bármikor. Csakhogy az írók jelentős része nem tud, másik része pedig nem mer azonosulni ezzel a küldetéssel. Egyik részük valami egészen kicsinyes pártpolitizálásba, afféle „undorírásba” kezdett, a másik része pedig hallgat. Jóllehet az irodalom számára minden eddiginél bővebben kínálja témáit a valóság. Haza, nemzet, globalitás, hagyomány, másság, morál, korrupció, identitás, értékválság – csakhogy a legtriviálisabb dolgokat soroljam. Mégis kínosan nagy a csend. S a frankfurti blöff tette rá a koronát minderre...

Ebbe a világba érkezett, mint valami nem várt újszülött, az *Ötödik évszak*. Harminchét novella, amelyek voltaképpen semmilyen ma élő irányzatba és iskolába sem sorolhatók be. Voltak olyan beavatottak, mondjuk úgy jóbarátok és hozzátartozók, akik belelapozhattak a dossziében

szaporodó írásokba. Én nem tartozom közéjük. Csak a kiszivárgó hírekből hallottam, hogy a könyv meglehetősen markáns, néhol vériszamos és naturalista, más írásokban pedig a nyers erotika vagy éppenséggel a megdöbbenés és a meghökkentés, illetve az ezekhez társuló durva cinizmus áll a középpontban. Addig-addig csörgedeztek felém az effajta hírek, amíg magam is hinni kezdtem nekik, s botrányokra számítva vettem kézbe az *Ötödik évszakit*. De nagyot kellett csalódnom. Lehet, hogy demisztifikálom a kötetet, amikor azt állítom: semmi botrányos sincs benne? Márpedig ez a helyzet... Az *Ötödik évszak* irodalmi párhuzamait, legyünk pontosak, irodalmi elődjait nem nehéz megtalálni. Ez a könyv egy kicsit *Kafka*, egy kicsit *Buzatti* egy kicsit *Vian*. De csak egy kicsi van itt mindenkiből. Matúz Gábor saját énjéből, megélt élményeiből, működő reflexeiből, érzékenységeiből fakadnak.

Végeletes abszurdításuknak nem az ad életet, hogy mások is használták már az irodalomban az irracionálisitást, a megdöbbenést és a meghökkentést eszközként, hanem az, hogy a köznap gondolkodás számára nehezen elképzelhető, olykor már-már felfoghatatlan helyzetek az író legteljesebben megélt világa. Természetes, szerves és organikus világa. A novellák közös jellemzője, hogy mindegyik abszolút valós, vagy mondjuk úgy, természetes szituációval kezdődik. Az első sorok, és az első képek mindig a realitás, hovatovább a banális és triviális hétköznapiság talaján állnak. Innem úszunk át aztán az abszurdítások világába. Néha finomak, fokozatosak az átmenetek, mintha csak egy lépcsősoron haladnánk lefelé. Ez a ritkább. Gyakoribb, hogy egy különben természetesnek tűnő pillanatban átlök bennünket a szerző az abszurd titkos dimenziókapuján...

Kevés az olyan novella, amely egyenesen és közvetlenül az abszurdításra, s a vele jegyben járó cinizmusra épül, s érezhetően nem Matúz megélt élményeiből táplálkozik. Az egyik ilyen talán a *Legszebb lány anyja* című írás. *Bár...* Nyilván nem közömbös, hogy a szerzőnek lányai vannak, és a szüzeket faló nagyúr víziója, meg a lányok lényükből adódó kiszolgáltatottsága, s az ebből fakadó apai aggódás Matúznak is ott bújjik a tudatalattijában.

Át lehetne rostálni a harminchét novellát valamiféle szitán. Már ha lenne értelme annak, hogy különféle dobozokat, fiókokat gyártunk számukra a könnyebb kategorizálhatóság és felismerhetőség kedvéért. Család, vallás, kórház, satöbbi... De hát ezek csak a díszletek. A szerző ugyanis minden novellájában ugyanarról ír. A világ racionálisan megmagyarázhatatlan, már csak emocionálisan érzékelhető lényege és tünetei érdeklik.

Az abszurdítás napjaink élménye, a léttenger „természetes” anyaga és közege. Próbáljuk megszokni. Nehezen megy, hiszen elménk mindig és mindenben a természet lényegéből fakadó rendet és tiszta logikát, a felfogható kérdéseket és a pontos válaszokat keresi. Csak-hogy a kérdések zavarosan bonyolultak. Miért hal meg egy ember? És miért hal meg az ember apja, akivel így vagy úgy, de összeforrott az élete, akihez annyi emlék, érzélem köti? Matúz választ ad az elfogadhatatlanra. No, nem logikus és tiszta ez a felelet, mert a halál még mindig felfoghatatlan számunkra... Hanem elmegy sörözni nemrég temetett édesapjával, beszélgetni próbálnak a kocsma füstös levegőjében a megbontott kőbányaikkal mellet, keresik a szavakat, de érezni a döcögő félmondatokból, hogy azzal a megfellebbezhetetlen hatalommal, azzal a távolsággal, amit a halál jelent, már nem tudnak mit kezdeni. Az író szépen visszaterelgeti apját a sírhoz, belefekteti a koporsóba. Még egy utolsó halvány próbálkozás a kommunikációra – vagy ez már csak egy vízió? – és visszatúrja rá a földet.

Valami hasonló jelenik meg abban a novellában is, amikor a szerző meglátogatja nagyszüleit, átéli az élményt annak minden rezdülésével, szag és ízhatásával, megszokott menet-

rendjével, az öregek bölcs szavainak hangsúlyával együtt, majd visszamegy a laktanyába. Lefekszik, de csak elalvás előtt jut eszébe, hogy a nagyapja és a nagyanyja már évek óta halott.

Nekem, az olvasónak ezen a ponton megint az az érzésem támadt, hogy szinten minden Matúz-novellában eltitkolhatatlanul ott bújkik a humánus. Lehet, hogy a szerző szégyellné kimondani ezt a szót... Lehet, azt hiszi, hogy a naturalista és az erotikus jelenetek, az írások sötét cinizmusa kellőképpen elfedi ezt, de téved. Sőt, annál jobban érzékelhető minden emberi és emberért írott sor illetve gondolat, minél brutálisabb környezetbe kerül.

No, de a nagyszülőknél tartottunk... A halál és az elmúlás a legtöbb Matúz írásban felbukkan egyébként. Hol drasztikusan, vértől fröcsögően, hol pedig szelíden, az öngyilkosság képében. Fura, de a brutalitások is műves és kidolgozott, rafinált formákat kapnak. Elég, ha a fiatal ápolónőre gondolunk, akit előbb meztelenre vetkőztet a katona, centijével végigpon-tozza a testét, majd pedig egy-egy héthatvankettes golyót enged fegyveréből a bőrön levő beosztásokba. Szépen, sorban, egymás után. És mindez halott öccse kórházi ágyánál történik. A lány teste erőszakos szerelemre számított, a „vetközz!” parancs elindította reflexeit, de hát azért járunk az abszurd terepén, hogy semmi se úgy fejeződjön be, ahogy arra számítottunk.

A halál talán a *Túlélésnovellában* van jelen a legmegdöbbentőbben. Egy tudományos-fantasztikus írásba illik az a lelemény, amivel a szerző operál itt. Több halálsík, több halál-dimenzió. Az egyik az abortuszé, a másik egy fura baleseté, a harmadik pedig a lelkek fásult és kiábrándult halála a legvégén.

Vannak finomabb brutalitások is a kötetben. A leginkább talán az az írás ragadott meg, amelyben az író ül a buszon, s egy öreg csavargó megkérdi tőle:

„– Magyar vagy?

– Igen...

– Furcsa banda – mondta az öreg elmerengve. Hátramozdult és lendületből állon vágott a bottal.”

Magam sem tudom, hogy az egészen mindennapi abszurdítás miatt tetszik-e ez a novella, azért, mert mindannyiunkat sokszor és sokszor állon vágta pusztán azért, mert magyarok vagyunk, vagy inkább maga a meghökkentő és gyors, nem várt fordulat nyuggőzött le. Valahogy így vagyok az *Etesi kísérlettel* is, ahol meg abban vagyok bizonytalan, hogy a merőben új és merészen megrajzolt, templomromboló lovas Jézus-alak ragad meg, vagy megjelenésének képtelensége.

De hogy mi minden jut az ember eszébe! Az *Etesi kísérletnél* még az is átvillant rajtam, hátha saját magát rajzolta meg Matúz a romboló Krisztusban. Ez a novella a könyv végén található, s mire odaér az ember, a szó igazi értelmében megszokja a szerző jelenlétét. Mindenütt ott van. Gézaként, Gáborként, direkten vagy kevésbé direkten, konkrétan, vagy áttetsző, csak sejtethető fedésekben, de ő az. Már-már hivalkodóan kötődik a könyv az életéhez. Az első a helyszín... Gyakran járunk városában, azaz Balassagyarmaton, bent vagyunk a kórházban, állunk a „határörkerület” udvarán, satöbbi, satöbbi...

Aztán a szereplők, akik szinte már kiábrándítóan konkrétak és valóságosak sokszor, mint az *Álomfejtőknek* című írásában, vagy *A Sakálkölyökben*. Mint ahogy a szakmája, újságíró hivatása is jelen van mindig. Ez is hol direkten, amikor utazásról, szerkesztőségről, sőt konkrétan a Magyar Demokratáról beszél, hol meg csak hatásában, az alkalmazott eszközökben, szemléletmódjában.

A matúzi írások nyelve sok zsurnalisztikai elemet, sőt attitűdöt hordoz. Szikár, tényközlő ábrázolás ez, amelyhez a szakmában tanult arány- és tempóérzék párosul. Ez erőt és sebességet ad a kötet novelláinak. Néha ugyan érezni, hogy a riporter szikárság, a kiméletlen lényegretörés és leegyszerűsítés a plaszticitás rovására megy, de nincs idő ezen eltöprengeni, mert az embert sodorja magával a szöveg. Csak néha történik meg az, hogy a szerző lelassít, korábbi tempójához képest pepecselni kezd, túljelzői a mondatokat. Beleszeret egy-egy fordulatba, ami persze minden íróemberrel megeshet, megpróbálja kimélyíteni, újabb lehetőségeket, leleményeket keres benne. Játszik. Ami önmagában egyáltalán nem bűnös dolog, de kétségtelenül idegen elemeket szül. Igaz, hogy az abszurd és a nyelvi szikárság nem feltétlenül édestestvére, de az *Ötödik évszak* legjobb novellái több minden mellett éppen nyelvi szikárságuk, és a pszichologizálás visszafogása miatt a legjobbak.

Nincs mit spekulálni ezen. Csak a sznobok hiszik azt, hogy a szikárság alávalóbb a jelzők zsúfoltságánál, a barokkos tekervényeknél, és az állandóan vissza-visszaütaló, többszörösen összetett mondatoknál. Igazából nincs kórdívat sem. Csupán az írás ereje számít. Az anyag, a látásmód, az írói szubjektum formálja ki magának – és csakis magának – a nyelvet. Lehet ezen még javítani, de minden beavatkozás kínos és egyre kínosabb eredményekkel fenyeget.

Az *Ötödik évszak* egy sor kérdést vet fel, amelyek közül talán az a legelső, hogy lesz-e folytatása ennek a könyvnek, s hogy a megkezdett út irodalmi életművé terebélyesedhet-e az évek során. Most úgy tűnik ugyanis, hogy a szerző teljes mértékben felélte, magas hőfokon kiolvasztotta élményanyagát. De ne találgassunk, adja meg majd ő a választ...

A másik pedig, hogy miként fogadja az irodalmi élet a kötetet. Felrázóan friss és merész ahhoz képest, hogy hallgassanak róla. Ha már az abszurdítások szellemében gondolkodunk: lehet, hogy pont ez a „hibája.” Semmilyen módon sem illeszkedik, igazodik az ellaposodó magyar kortárs irodalom fő áramlataihoz, és amennyire én tudom, az első kötetes Matúz, hátában a kevéssé ismert Ipoly Kiadóval, nem keresi az irodalmi mogulok tanácsait és barátságát, egyik székértáborban sem.

Ez pimaszság a ma uralkodó irodalmi szellem, s a bevett protekcionista gyakorlat szerint. Sőt, abszurd és cinikus.

Tehát hitelesen matúzi.

Ipoly Kiadó, (Balassagyarmat, 1999.)

Gréczi-Zsoldos Enikő

Szabó István XIX. századi kazári plébános nyelvészeti tevékenysége

A *Palócföld* 1999/3. számában *Vasvári Zoltán* emlékezett *Szeder Fábiánra*, arra a tudósra, aki tudományos igényvel elsőként kutatta a palócok eredetét, nyelvét, s a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratban többször leírást is ad e népcsoportról.

Ez az 1817-ben útjára indult tudományos igényű orgánum legfőbb tárgyköréként a helyismereti és a népleíró tanulmányoknak mintegy másfél évtizeden át adott teret. A 20-as években a nemzeti irodalom gondolata a folyóirat számára is fontossá vált, a nemzeti eredetiség és a konfliktusmentesség eszméinek jegyében nemest és jobbágyot próbált közelíteni egymáshoz.

Vörösmarty Mihály szerkesztése idején (1828-1832) a hagyományápolás, a reformtörekvések és az európaiság-tudat egyaránt helyet kapott a folyóirat lapjain. Legújabb irodalmi lexikonunk szerint „... a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-1932 közt szellemi életünk legfontosabb fejlődésfolyamatait foglalta magában.”¹

A törekvésekben, az irodalmi ízlés és a széles olvasótábor kialakításában a szerkesztőkön kívül a folyóiratban publikáló szerzőknek is meghatározó szerepük volt. *Vörösmarty Mihály* az általa szerkesztett első kötetben *Kazinczyt* és *Kölcseyt* is megszólaltatta; *Toldy Ferenc* *Vörösmarty*-tanulmánya 1826-27-ben jelent meg, a hagyományápolók közül a palócokra különös figyelmet szentelők közül *Szeder Fábián* mellett a Nógrád megyéhez szintén kötődő *Szabó Istvánról* érdemes megemlékeznünk.

Szabó Istvánt az irodalomtörténet műfordítóként ismeri. *Beöthy Zsolt* 1896-os munkájában A műfordítók 1830-1867-ig címszó alatt szól róla egy rövid bekezdésben. Elismeri a szerző irodalmunknak tett szolgálatát, művei poétikai felépítését azonban nem tartja tökéletesnek: „*Mind e fordítások (...) tartalmilag hívek ugyan, de fájdalom költői érzék nélkül valók; inkább filologus, mint poeta kezére vallanak.*”²

A Veszprém megyei, 1801-ben Bakonyszentkirályon született *Szabó István* egyes görög klasszikusok fordításával gazdagította a XIX. század irodalmát.

A Magyar Tudós Társaság által kiadott *Hellen Classicusok magyar fordításokban* című vállalkozás 2. kötete a *Szabó István* fordította Homérosz-mű, az *Odüsszeia*.³

A Kisfaludy Társaság *Hellen Könyvtárának* egyik kötetében *Iszokratész* négy beszédét közölték fordításában.⁴ Kassán 1831-ben *Virágok a Görög Anthologiából* címmel jelentették meg

versfordításait. szabó Istvánért első irodalmi sikerei idején maga Széchenyi István is lelkesedett, sőt személyesen is óhajtotta őt látni és ismerni. Szabó István irodalmi működésének kezdeti időszaka egybeesik Széchenyi fellépésével. Az ez időtájban előtérbe került nemzeti törekvések is ösztönözheték szerzőnket a népnyelvvel való foglalkozásra: „Ekkor vomult be először az eddig lenézett »paraszt nyelv«, az édesen zengő magyar nyelv a főurak palotáiba ...”⁵

Szabó István figyelmét mindennapi hivatása az Isten szeretete és az emberek gondjai, örömei felé fordította: 1826-ban Rozsnyón szentelték pappá, 1827-től 1837-ig Karancskesziben volt káplán, 1857-től Kazáron volt plébános haláláig, 1892-ig. Református szülőktől származott ugyan, de korai árvasága miatt jötevőjére, gróf Esterházy László rozsnói püspökre maradt a gyermek gondviselése, hatására és a rozsnói premonstreieknél való nevelkedése miatt áttért a katolikus hitre.

Karancskesziben és Kazáron szolgálva figyelte az itt élő egyszerű emberek beszédét, lejegyezte, gyűjtötte szófordulataikat. Maga vallja egyik írásában: „A' Karancs-keszi parochián, hova mint anyaegyházhoz K.Berény, Bocsár-Lapujtó, K.apátfalva és K.ala (Karancsalja-a szerző) főkegyházak tartoznak, hét esztendeig és kilenc hónapig szolgáltam káplánként; (...) Az alatt jó alkalmam volt a palócznyelvet és szokásokat kitanulnom.”⁶

Szabó István saját bevallása szerint a Tudományos Gyűjteményben közzétett 1817-es felhívás serkentette őt a palócság mélyebb kutatására: „Előbb nem láttam egyebet a' palócz nyelvben, mint idomtalan szórontást, és példátlan elrívást a' köz magyartúl, azóta meggyőződtem, hogy a' kettő közt tetemes ugyan a' különözés, de minek az a' tanuságos oldala van, hogy a' köz magyar még rendetlenebb formákkal bír olykor, hogy mit mi haza szerte botrányok nélkül gyakorkunk, azt a' palócz nép egy tömegben teszi legalább ...”⁷

A Tudományos Gyűjtemény 1836/2. számában érdekes vállalkozása látott napvilágot: a klasszikusok tiszteletét és a palóc tájszólás különlegességét ötvözve *Hérodotosz* történeti munkájának egy részletét, a themopülai csatát írta át „Karancs-tájéki palócz nyelven”. „Közéő léveen a' Pessák beüteeese, a' Thermopylaeben vaot Hellenek meffeelemlettek, ees ótávozárou tanakodtak” – kezdi érdekes munkáját.

Egy esztendő múlva jelent meg a palóc nyelvjárásról *Karancs-vidéki palócz nyelv* címmel írott tanulmánya *Tek. Horváth István Urnak, a' palócz Nyelv és Nép bölcs Barátjának ajánlva*. (Ő tette ugyanis közzé a Tudományos Gyűjteményben „egy hazafi” álnéven azt a pályázati felhívást, amelyre Szeder Fábián is elküldte a palócokról szóló munkáját.)

Szabó István tanulmányát rövid geográfiai leírással indítja, behatárolja azt a földrajzi területet, amelynek tájszólásáról kíván értekezni. Azért is célszerű ezt megtenni, mert a palóc nyelvjárás-terület kiterjedtsége miatt változatokat mutat, s ő maga is felismeri, hogy a Szeder Fábián által közölt palóc nyelvi jellemzők nem teljesen egyeznek meg a Karancs-vidéken hallott palóc beszéddel: „Azon palócz beszéd, melyet n. t. Szeder Fábián és prof. Hollók Imre urak leírtak, különbözni látszik a' Karancs-vidékiektől némellyekben;”⁸

S valóban, a Szabó István által felvázolt nyelvjárási area a későbbi dialektológiai szakirodalom alapján, elsősorban *Imre Samu* nyelvjárás-felosztását követve, jól azonosítható a tulajdonképpeni középpalóc területtel.

A tanulmányban a fentebb idézett önvallomás után szisztematikus felépítésben, öt részre tagolva szól az általa Karancs-vidékinek aposztrofált nyelvjárási területről. Általános megjegyzéseit követően külön részben szól a jellegzetes mássalhangzókról, s ezek kapcsolódásának törvényeiről, külön a magánhangzók természetéről, a negyedik részben alaktani, szótani, etimológiai

megjegyzéseket közöl, s lezárva értekezését *Versek Karancs-vidéki palóc nyelven* címmel az Iliászból közöl egy részletet palóc nyelvjárásban.

Szabó István munkássága a palócok földjének és népének kutatásában, ismertetésében úttörő példának számított korában. Emlékezzünk hát az irodalmárra, történészre, filológusra, nyelvészre, aki a Magyar Tudós Társaság és a Kisfaludy Társaság tagjaként korában a jeles tudós férfiak között foglalt helyet! Emlékezzünk a karancskeszai káplánra és kazári plébánosra, aki ide kerülve élete végéig csendes visszavonultságban, szegénységben élt tudományos könyveinek, méheinek és virágainak társaságában, és arra a mecénásra, aki szerény javadalmaiból még jótékonykodásra és irodalompartolásra is tudott áldozni. 1926-ban *A Munka* című helyi lapban írja *Dzsida József*, hogy Kazáron élnek még olyanok, akik feledhetetlen emlékü lelkipásztorukként emlegetik Szabó Istvánt. Újítsuk meg emlékezetünkben e tudós ember írói portréját, akinek születése 200. évfordulóját ünnepeljük a jövő esztendőben!

Jegyzetek

¹ Új magyar irodalmi lexikon I-III. Főszerkesztő: Péter László. Bp., 1994

² Beöthy Zsolt: *A magyar irodalom története*. Bp., 1896. 782-3.

³ Szabó István: *Homer Odysseája*. In: *Hellen Classicusok magyar fordításokban*. II. kötet. Kiadja a Magyar Tudós Társaság, Pest, 1846

⁴ Szabó István: *Isokrates négy beszéde*. In: *Hellen Könyvtár*. II. kötet. Kiadja a Kisfaludy Társaság Pest, 1846

⁵ *Dzsida József: Egy magyar hellenista centennáriumán = A Munka*, 1926. március 20. 1-2. p.

⁶ Szabó István: *Karancs-vidéki palócz nyelv = Tudomány Gyűjtemény*, 1837/1. 43. p.

⁷ Szabó István i. m. 43-4. p.

⁸ Szabó István i. m. 45. p.

Galcsik Zsolt

Hattyúdal

Egy verstöredék, melynek megírását Ferenczy Teréznek tulajdonították

Nógrád megye irodalmi életének számtalan olyan „aprószentje” van, akik költeményeket hagytak az utókorra, de nevük a feledés homályába merült. Gondoljunk csak a szandai *Sréter Kálmánra*, aki a vármegyének volt esküdtje és több verskötetet jelentett meg,¹ a szécsényi *Haynald Lajosra*, a kalocsai bíboros-érsekre, a legmagasztosabb kincsnak, az édesanyjának írogatott fiatal éveiben költeményeket,² szintén a szécsényi *Révay Sándor* ügyvédre, ő 1892-ben jelentetett meg egy vaskos kötetet a szerzeményeiből,³ és folytathatnám a sort oldalakon keresztül.

Természetesen mérlegelnünk kell megítélésükben, de azt nem szabad elfelednünk, hogy nélkülük nem teljes az irodalmi örökségünk. Még akkor is számba kell venni a munkásságukat, ha tudjuk, hogy költészetük színvonala sokszor elmarad azokétól, akiknek a neve fáklyaként ragyog a Helikon hegyén.

Itt fénylik a női irodalmunk kimagasló egyéniségének, a tragikus sorsú költőnőnek, *Ferenczy Teréz*nek a neve is. Ő az a költőnk, akinek a nevét hol emlegetik, hol pedig elfelejtik. A neve elsősorban csak azoknak a lokálpatriótáknak és egy-két irodalomtörténésznek mond valamit, akik valamilyen módon kapcsolatba kerültek az életével, költészetével. Ennek egyik oka elsősorban az, hogy mindösszesen harmincegynehány verse ismert.

Költészetére a széles közönség az 1853. május 22-én bekövetkezett tragikus halála után figyelt fel igazából. Elsőként *Búlsú Károly* költőtárs, Teréz kedves ismerőse és végrendeletének végrehajtója gyűjtötte egybe a hozzá eljuttatott kéziratokat, majd *Téli csillagok* címmel meg is jelentette az emlékkötetet.⁴

Ötven évnek kellett eltelnie Teréz halálát követően, hogy újból felfigyeljenek rá. 1903-ban a fiatal kassai tanárnő, *Halmi Piroska*,⁵ majd a következő évben a költőnő rokona, *Ágner Lajos*⁶ dolgozták fel Ferenczy Teréz életét és költészetét.

¹ Sréter Kálmán munkái: – S. K. költeményei, Balassa-Gyarmat, 1895., – S. K. versei, Pest, 1864., – Eszmék és érzelmek, Uo. 1865., – Költemények, Uo. én., – Dolgozatok, Uo. 1866., – Nézetek, Balassa-Gyarmat, 1869, –Hervadó virágok, Uo. 1869.

² Haynald Lajos költeményei a Kalocsai Érseki Levéltárban található meg

³ Révay Sándor. Elbeszélések, Szécsény, 1892.

⁴ Búlsú Károly: Téli csillagok, Ferenczy Teréz hagyományából, Pest, 1854.

⁵ Halmi Piroska: Ferenczy Teréz élete és költeményei, Bp. 1903. (Továbbiakban Halmi im.)

⁶ Dr. Ágner Lajos. Ferenczy Teréz emlékezete, Balassagyarmat, 1904. (továbbiakban Ágner im.)

Ezek a kötetek jelentették 1983-ig a költőnőről való ismereteinket. Ekkor emlékeztünk meg születésének 160. és halálának 130. évfordulójáról, és jelent meg *Praznovszky Mihály* szerkesztésében *Ferenczy Teréz minden versei* című kötet.⁷ Elsőként itt olvashatjuk együtt összegyűjtve a költeményeket.

Ekkor az irodalomtörténet kutatói nagyobb figyelmet fordítottak az életére és számos új adattal gyarapították a róla való ismereteinket. Azóta – úgy tűnik – megcsappant az érdeklődés. Mintha mindent tudnánk Ferenczy Terézről! Pedig számos olyan kérdésre kell(ene) választ adnunk, melyek tisztáznák azt a sok valótlan állítást, melyeket több mint másfél évszázad óta összehordtak Terézről. Hányan kutatták pl. a költőnő halálának valódi okát? Volt-e egyáltalán kapcsolata *Kovács Bazil* ferences páterrel? De valójában ki is volt ez a szerzetes? A Terézről készült két ábrázolás valóban az ő arcképét örököltette meg? Ki volt az a Halmi Piroska, aki 20 évesen megírta a költőnő életét? És sorolhatnám a kérdések sokaságát, ezzel is jelezve, hogy van még min elgondolkodnunk és mire keresnünk a választ.

A leírtak után a tisztelt olvasó jogosan szegezheti nekem azt a kérdést, hogy a költőnőről készült kisebb dolgozatok, mint pl. a *Héjj Csaba – Őze János* szerzőpárosé,⁸ *Leblanc Zsolt*né,⁹ *Beliczky János*é,¹⁰ *Szabó Károly*é¹¹ és másoké nem adtak már a feltett kérdésekre megnyugtató választ?

Ha nem kezdtem volna el egy évtizede aprólékosan, szinte néha sziszifuszi munkával Ferenczy Teréz életét kutatni – részben azért, mert lakóhelyemhez, Szécsényhez kötődik és annyira „rejtelmes” az élete – akkor azt mondanám, hogy igen. De a kutatásaim az ellenkezőjét mutatják. Elődeim sokszor elkövették azt a hibát, hogy bizonyos adatokat, hipotéziseket átvettek másoktól, nem ellenőrizték annak valóságát. Így ismétlődtek az események könyvekről-könyvekre, néha kiegészítve újabb színezetekkel.

A sok adatot – amit eddig volt szerencsém összegyűjteni – csak részben tettem közzé; így 1993-ban, amikor sikerült megjelentetni a költőnő születésének 170. és halálának 140. évfordulóra a Búlsú Károly-féle verskötet reprintjét,¹² illetve egy ismeretlen költeményét a Palócföldben.¹³

Most újabb adatokkal szeretném gyarapítani az ismereteket Ferenczy Terézről. Sikerült bizonyítékokat találnom arra, hogy egy néki tulajdonított költemény nem az ő szerzeménye, és pontosítani „hattyúdalanak” a címét.

⁷ Praznovszky Mihály: *Ferenczy Teréz minden versei*, Salgótarján, 1983. Nógrád Irodalmi Ritkaságok I. (Továbbiakban Praznovszky im)

⁸ Héjj Csaba–Őze János: Adatok az „elfelejtett nógrádi költőnő”, *Ferenczy Teréz életrajzához*. Im: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1976/22. Salgótarján, 1976. 343-353. p.

⁹ Leblanc Zsoltné: Az elfelejtett nógrádi költőnő, *Ferenczy Teréz*, Im: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1975/21. Salgótarján, 1975. 231-239. p. (Továbbiakban: Leblancné im.)

¹⁰ Beliczky János: Az „elfelejtett” *Ferenczy Teréz (1823-1853)*, Im: Szécsényi Honismereti Híradó 1983/1. 6. évf. 64/94. p.

¹¹ Szabó Károly: Szerep és sors, *Ferenczy Teréz élete és költészete*, Im: Palócföld, 1982. 1. sz., 16 évf. 21-22. p. – Uő: *Ferenczy Teréz élete és költészete*, Im: Balassagyarmati Honismereti Híradó 1989/1-2. II. évf. 3-12. p.

¹² Búlsú Károly: *Téli csillagok*, *Ferenczy Teréz hagyományából*, Pest, 1854. Hasonmás kiadás, szerkesztette Galcsik Zsolt, Szécsény. 1993. Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 4.

¹³ Galcsik Zsolt: *Ferenczy Teréz kiadatlan költeményei*, Im: Palócföld 1993/6. 27. évf. 554-560. p.

A Praznovszky Mihály által megjelentetett kötetben olvasható az alábbi költemény *Töredék* címmel.¹⁴

1853. május 2.
Meghalok, jön eljegyző halálom
Mely a rideg sírba temet:
De szelíd lesz a közös álom!
Apám tesz le sírba engemet.

Ferenczy Terézről tudjuk, hogy tudatosan készült a halálra, amit verseiben nem is titkolt. Halála előtti költeményeinek időpontjait így tudjuk rekonstruálni: 1853. április-májusában megírta *Ha csöndes alkonyon ...* című versét,¹⁵ május 1-én egy elbeszélést küldött a Divatcsarnokba *Néhány sor kórágymon írt naplóból* címmel,¹⁶ 2-ára teszik a négy soros *Töredék* címűt¹⁷ – amiről alább bővebben írok, 3-án írta meg a *Szobrász Bátyámhoz* címűt,¹⁸ majd ezen a napon a Hattyúdalát – amiről alább szintén bővebben írok, május 20-án a *Pacsirta kis madár* címűt,¹⁹ amit 21-én küldött be közlés céljából az említett Divatcsarnokba.²⁰ E napok körül írhatta meg a *Sírversét* is, ami a szécsényi temetőben található síremlékén olvasható.²¹

Az időpontok összeállításából tudjuk érzékelni a költeményein keresztül a lelkivilágát, hogy miként küzdött a halál gondolatával és jutott el a végzetes pillanatig.

Visszatérve május másodikához, ezen a napon búcsúlevelet intézett *Kalmár Antal*néhoz, szül. Veiszkopf Sarolta, barátnőjéhez (Nagy Lócba. Sajnos arra még nem találtam közelebbi adatot, hogy valójában ki is volt az a barátnő. A levelet elsőként *Ágner Lajos* tette közzé a költőnőről írott művében,²² de nem közölte a kézirat lelőhelyét. Másodszor 1968-ban került nyilvánosságra *Szinnyei Katalin* jóvoltából.²³ Minden bizonnyal használta Ágner munkáját, de tett egy olyan megjegyzést, hogy „Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában találtunk több kiadatlan levelet Ferenczy Teréztől.”²⁴ Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy az említett közgyűjteményben végzett kutatásokat. Apró hibáktól eltekintve megegyezik az első közzététellel. Harmadszor *Leblanc Zsolt*né ismertette dolgozatában Ágner műve alapján, de nem pontosan, mivel mondatok maradtak ki a levélből.²⁵

¹⁴ Praznovszky im. 49. p.

¹⁵ Uo. 48. p.

¹⁶ Divatcsarnok, 1853. I. évf. 13. sz. 252-255. p.

¹⁷ Praznovszky im. 49. p.

¹⁸ Uo. 49-50. p.

¹⁹ Uo. 51. p.

²⁰ Divatcsarnok, 1853. I. évf. 18. sz. 346. p.

²¹ Ágner im. 55. p.

²² Uo. 53. p.

²³ Szinnyei Katalin: Ferenczy Teréz kiadatlan művei, Im: Irodalmi emlékek Nógrád megyében II. Salgótarján, 1968. 103-104. p. (Továbbiakban: Szinnyei im.)

²⁴ Uo. 89. p.

²⁵ Leblancné im. 232-233. p.

Megismerve a levél megjelentetésével kapcsolatos három forrást különböző közlési módokban, határoztam el magamat arra, hogy személyesen keresem meg az OSZK Kézirattárában ezt a levelet, és pontosan ismertetem a tartalmát. Szerencsére megtalálható a gyűjteményükben ez a becses ereklye, amely régen „A Magyar Asszonyok Könyvtárának Levéltára”-nak a tulajdonában volt.²⁶

Mielőtt még ismertetném a levél tartalmát, el kell mondanom, hogy a költőnő két sort kitörölt és ezt nem tudták elolvasni a feldolgozói. Mivel nekem is fejtörést okozott, ezért segítségül hívtam a technikát és így sikerült megfejtenem a mondatok tartalmát. Ezzel együtt adom közzé eredeti leírással Teréz levelét, amely így hangzik:

A levél külső címzése:

Kalmár Antalné szü. Veiszkopf Sarolta forrón szeretett barátnémnak Lóczba.

A levél tartalma:

Szécsény, Máj. 2-án 853.

Kedves jó barátném Lotti

Kivel együtt ettük mi a fekete kenyeret. Már minden kit ki elég itettem kivel kivel váltottam pár szót mellyet én jól éreztem hogy bucsu képen adok nekik. Még Te vagy hátra egyetlen jó barátném boldog, és keserű napjaim osztály részesse. Fáj nekem hogy csak téged nem láthatlak utoljára! hogy csak tőled nem vehettem bucsut: de egy részt jobb: mert kedvesseimet látva szivem jobban fájjand a világ itt hagyásánál.

Légy boldog kedvesem a kis Béláddal együtt: majd már magad fogod hordozni az oskolába: én nem leszek ott! de hogy tudjátok a bogácsát mibe tenni hagyok nektek tarisznyát – az az pack tasnimat – (most jön az áthúzott két mondat megfejtése G. Zs.) Azzal az osztással mellyet többször mutattam. A nevem rajta.

Csak veled beszélhettem volna még egyszer: talán mondhattam volna még érdekst: de rövid az idő többet nem irhatok légy boldog férjeddal, s emlékezzetek meg olykor titeket olly bensőleg szerető

hú barátnétokra

Ferenczy Terézre

Lotikám imádhoz bűnös lelkemért!

Mert már érzem hogy

„Meg halok jön eljegyző halálom

Melly a rideg sírba temet:

De szelíd lesz a közös nagy álom!

Apám teszle sírba engemet.”

N. Imre

Isten véled és véletek!

Teréz a búcsúlevelében befejezőként idézett egy négysoros költeményt, azzal a megjegyzéssel, hogy „N. Imre”. Amíg meg nem tekintettem az eredeti forrást, abban a hiszemben voltam, hogy Ágner Lajos talán rosszul olvasta az „N” – monogramot és az eredetileg „M” – betűt jelzett. Ebből kifolyólag Madách Imre nevére gondoltam, hogy tőle vehette az idézetet Ferenczy Teréz. Szinnyei Katalin is közli az „N. Imre” monogramot, de

²⁶ OSZK Kézirattár, Levelestár, Ferenczy Teréz levele Kalmár Antalnéhoz

Leblanc Zsoltné már ezt elhagyta és az „Isten véled és véletek” mondatot hozzacsatolta a négy sorhoz és ezzel együtt tette idézőjelbe.²⁷

A most újból közzétett levél megerősítette az első közzétételt, miszerint a költő valóban „N. Imrétől” vette az idézetet, de valójában kit takar ez a rejtélyes jelölés?

A kérdésre adandó választ nem is volt olyan könnyű megfejtennem, mivel irodalmi lexikonok kötetait kellett átnézni. Végül ráakadtam a megfelelő névre. Ez pedig nem más mint Teréz kortársa, a mindösszesen 23 évet élt fiatal tehetség, *Nagy Imre*.

Kisújszálláson született 1817. február 24-én. Elég fiatalon, már 16 éves korában kezdett verselgetni. Költeményeinek egy része lelkes, romantikus szárnyalású hazafias vers, más része pedig a beteg ember csendes, szomorú, elégikus vallomása. 1840-ben írt egy balladát *Árpád* címmel és ezzel elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját. De ezt már nem vehette át, mivel január 31-én – éppen azon a napon, amikor át akarták adni a díjat – tüdővész ölte meg őt. Összegyűjtött költeményeit *Szeremley Barna* jelentette meg 1897-ben *Nagy Imre költeményei* címmel.²⁸

Igy nem maradt más hátra, minthogy átlapozzam ezt a verskötetet abban a reményben, hogy meglelem az idézett részt. A reményem beteljesült, mivel az egyik legszebb versében – a Hattyúdalában – amiben búcsúzott a földi élettől, olvasható a keresett rész. Ez a költemény pedig így hangzik az 1897-es kiadás alapján.²⁹

Hattyúdal

Csak néhány nappal a költő halála előtt.

*Meddig ülsz még földi kín homálya,
Meddig még elhervadt arczimon?
Nyíl-e békeintő égi pálya
Túl kiszenvedett fájdalommon?
Hajh! rövid lét hosszú bánatoddal,
És te isten! sújtoló karoddal.*

*Pillanatnyi kéj virült előttem,
Szívderű tavasz sugárain,
Napjaim közé reményt ha szőttem,
Dúlt csak és csak mindég szikla kín.
És kín és kebel míg így vívának
Szép reményim elfogyatkoznak.*

²⁷ Szinnyei im. 104. p. és Leblancné im. 233. p.

²⁸ Szeremley Barna: Nagy Imre költeményei, Kisújszállás, 1897.

²⁹ Uo. 130-131. p. (Az ötödik versszak kiemelése tőlem származik)

*Nap jön és megy, és a hervadásnak
Lángkönnyűi forrnak arczomon,
És időtlen hantot kínok ásnak,
Irgalom nincs írva sorsomon;
Életem lezajlik habzajával
Béboritva lengő fátyolával.*

*Reng szívem, mint hullám-hányta sajka,
Bennem elfagy mind érzemény,
Néma, zárt az elhalónak ajka,
Szemfedője gyászba hullt remény,
Szemfedőm reménygyász, ah reméltem,
És csak harczot, rontó harczot éltem.*

***Meghalok; jön eljegyző halálom,
És rideg honába eltemet:
De szelíd lesz a közös nagy álom,
Testvér tesz, le sírba engemet,
S míg lefordul szép korom virága:
Földerül reám a hit világa.***

*Vágyaim és szívképek, kik valátok,
Oszlotok, hihült a hő kebel;
És ti egy-két tiszta hív barátok
Búsan állotok, mint siri jel.
Hull könnyű a hamvadó porára;
Alszik ő, nem ébred föl zajára.*

Az elgondolkodtató költeményből az ötödik versszak érint minket, ugyanis itt olvasható a Teréz által megjelölt rész. Viszont a költőnő annyi különbséget tett, hogy nem szó szerint vette a négy sort, hanem bizonyára emlékezetből idézett. Így fordulhatott elő, hogy a második sort e szavakkal közli; „*Melly a rideg sírba temet*”, a helyessel ellentétben. Valamint a negyedik sorban „*Testvér*” szó helyett „*Apám*”-ot írt.

Ha Ferenczy Teréz a búcsúlevelében nem tette volna idézőjelbe a versrészt és nem írta volna az „N. Imre” monogramot, akkor minden zokszó nélkül sorolhatnánk az ő költeményei közé. De így, hogy sikerült megtalálnom a vers eredeti forrását, sajnos arra kényszerít minket, hogy eggyel csökkentjük Teréz költeményeinek a számát, ami amúgy sem nagy.

De honnét eredhetett ez a tévedés? Amikor szerkesztésre került Praznovszky Mihály jóvoltából a már említett verskötet, akkor bizonyára nem tekintette meg az eredeti forrást, valamint az Ágner és a Szinnyei-féle műveket. Ezekben pedig olvasható, hogy kitől idézett Ferenczy Teréz. Így pedig besorolódott a költőnő költeményei közé.

A legtöbb költő érzi halálának közeleget eljövételét és többnyire elkészíti az ún. „hattyúdalt”. Elgondolkodtam azon, hogy Ferenczy Teréz esetében melyik költeménye lehet ez, mivel ilyen címen nem találtam verset tőle az említett kötetben.

Mint már előbb jeleztem, halála előtt a költő az alábbi verseket írta meg: „Ha csöndes alkonyon ...”. „Szobrász bátyámhoz”, „Elborúl ifjú napom sugára”, „Halálvágy”, „Pacsirta kis madár” és a „Sírvers” címűeket. Elképzelhetőnek tartottam, hogy ezek között kell keresni a „hattyúdalt”, de nem vettem el azt a gondolatot sem, hogy esetleg már jóval előbb elkészítette.

Ekkor határoztam el, hogy összegyűjtöm Teréz költeményeinek a kéziratát és az első közlések változatát. Tapasztaltam, hogy az 1983-as kiadásban néhány vers nem egyezik meg az eredeti szövegezéssel. Itt nem a régies helyesírási módokra gondolok, mint pl. a „cz” használatára, hanem egyes szavak felcserélésére, gondolatjelek és vesszők elhagyására. Így más jelentést adnak a vers értelmezésében.

Így sikerült áttanulmányoznom többek között a *Napkelet* című heti közlöny 1858-as évfolyamát és ebben megtaláltam Ferenczy Teréz hattyúdaltát, melyet elsőként itt közöltek és így hangzik:³⁰

Ferenczy Teréz hattyúdala

(Szécsény, 1853. jan. 3.)

*Elborúl ifju napom sugára,
S életemnek bájló képei;
Elboritnak engem nemsokára
A rideg sír gyász göröngyei,
Árnyaidban sírom cyprusága,
El- s lefonnyad szép korom virága.*

*Míg felettem kis halom tövében
Némán áll az egyszerű kereszt,
Melyet a szív szánó érzetében
Bánatos köny árja nem fereszt;
Uj tavaszban felvirúl az élet,
Ah csak a sír jégölén nem éled.*

*Majd a holtak nyughelyére jöjj el,
Uj hantokkal áll egy sírhalom;
Míg fölötte bánatos nyögéssel
Leng feléd az esti fuvalom.
Mintha sugná: a ki érted éltem,
Karjaid közt szebb álmod reméltem.*

³⁰ Napkelet, 1858. 2. évf. 12. sz. 178. p.

*Ejts könyűt! a büemelte hantot
Részvevő könyűd beszenteli;
S mely rátűzve áll, a száraz lombot
Bár többé föl nem élesztheti:
Szánd, s ha jó az új tavasz koránya,
Ejts könyűt az árva sirhantjára!*

Az eredetiből közli: M. Béla

Ez a költemény pedig megegyezik az *Elborúl ifjú napom sugára* cíművel, annyi változtatással, hogy az „eredeti” címet elhagyták. Az eddigi kutatásaim azt mutatják ezzel kapcsolatosan, hogy elsőként Halmi Piroska hozta „Elborúl ...” címmel,³¹ majd Ágner Lajos³² és így tovább. Egyébként Halmi Piroska a *Pacsirta kis madár* című költeményét tekintette a hattyúdálának.³³ Ágner Lajos pedig a művének a költő életét ismertető részében szintén M. Béla alapján közli a hattyúdalt, de a verseivel már „Elborúl ...” címmel ismertette.³⁴

Viszont még semmilyen adatot nem találtam „M. Béla” kilétére, aki beküldte közlés céljából a költeményt.

Az ismertetett adatok alapján azt javaslom, hogy egy esetleges, új, Ferenczy Teréz költeményeit tartalmazó verskötetből már maradjon ki a Nagy Imrétől vett idézet és az „Elborúl ...” című vers az eredeti címével kerüljön kiadásra.

Bízom abban, hogy a közzétett kutatási eredmények elősegítették Ferenczy Teréz emlékének ápolását és megbecsülését.

Szécsény, 1996. május 2. – 1998. október 13.

³¹ Halmi im. 131-132. p.

³² Ágner im. 141. p.

³³ Halmi im. 84-85. p.

³⁴ Ágner im. 76-77. p.

HAGYOMÁNY

Erdős István

A primáskirály

Előszó

„*A messze kéklík a Duna*” című történeti szociográfia Rácz Pál világhírű XIX. századi cigányprimásról készülő monográfia. Egy kísérleti könyv, amely azért igényli bevezető gondolatok közreadását, mert a reformkor, a forradalmak kora, a kiegyezés, a millennium évtizedei emlékezetünkben, sajnos, már nem egy-másfél évszázad természetes messzeségében vannak ..., de csillag-távolságban ... vagy végtelen mély kút süket csöndjében.

Nógrád megye szécsényi járásban, Gécen 1822 tavaszán már jó fél évszázada élnek muzsikus cigányok, amikor az *idősebb Rácz Pál* kunyhónyi kis házában *Csonka Panna* asszony, a 14 esztendőes gyerekédesanya világra hozza a család elsőszülöttjét. Fiú lett. Március 4-én keresztelik a megyeri plébánián. A szülők, a keresztszülők még a paplak küszöbén sem tudják, hogy Bálintnak fogják-e keresztelni a kisdedet, apai nagyapja *Rácz Bálint* emlékezetére, vagy ahogyan szokás szerint illendő volna, Pálnak, Palkónak édesapja keresztnevére. Csonka Panna, a szerelmes-szép ifjú asszony Palkót suttog a pap fülébe, az apa, Rácz Pál szigorú szóval mondja: Bálint lesz a neve, Valentinus, azaz Bálint kerül az anyagkönyvbe. A Rácz Pál név majd csak 1830. júliusi keresztelőn öröklődik át a család harmadik fiúgyermeke számára Pál, Bálint az 1828-ban születő Antal, meg az 1834-es esztendő ajándéka János már a Rácz család negyedik nemzedékét jelenti Gécen. Ahogyan dédapjuk – az 1760 körül Gécre letelepülő Rácz Ferenc – és nagyapjuk, apjuk egyformán muzsikus volt, úgy természetes, ők is a zenészhivatásra vannak szánva.

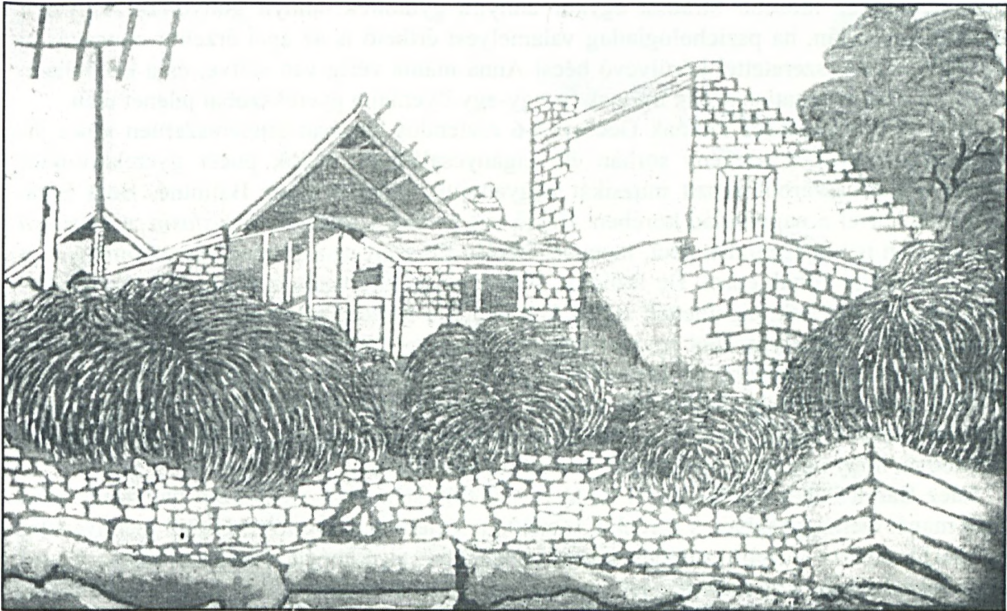
A helytartó tanács rendelete 1837. szeptembere és 1838. áprilisa között Nógrád megyében is pontos összeírás készül egy-egy járás egy-egy kerületének *újmagyar* lakóiról. Tisztázzák, hogy miből él a cigány család, mikor települt le, és a gyermekek miféle foglalatosságra tanítatnak ki. Akkor a 44 esztendőes, kisbögös Rácz Pál cigányzenésznek már négy fia mellé írják oda, hogy *foglalkozása muzsikus*. A 15 éves Bálintnak ez valódi kenyérkereső foglalkozása már, de a 9 éves Antal, a 7 éves Pál, a 4 esztendőes Antal esetében mindez csak arra utal, hogy a fiúk muzsikusnak való kitanítása elkezdődött. Együtt akár egy kitűnő cigánybandát is alakíthatnának egy évtized múlva, de Bálint és az ifjú Pál akkor már a császár hangszereit fújják valahol, a híres soktornyú Majland városa körül, a gróf *Gyulay Ferenc*ről elnevezett 33. magyar gyalogezredben. A négy ifjú mellett egy kisded leánya is születik, az 1838. április 14-i összeírásban Johanna

néven. Neki éppúgy, mint a csecsemő korban meghalt Ignácnak, Zsigmondnak csak egy-két esztendő életkét szabott ki a sors a Rácz családban. Később ugyan ismét születik egy gyönyörű kislány Ráczéknál, aki megint csak a Johanna nevet kapja a keresztségben a karancssági *Csonka Johanna* nagymama emlékezetére. Csonka Panna viszont, a fiatal édesanya a leányka születése után negyed évvel már kiköltözik a géci temetőbe. Akkoriban Rácz Bálint kezében már régóta mesterien szólal meg a hegedű, Pál is már cifrázva fújja a nagyapjától megörökölt klarinétot.

Amikor Rácz Palkó 1830 nyarán megszületik, és a kicsiny palócfaluban, Gécen egyre szaporodnak a Rácz család muzsikus reménységei, akkoriban Itáliában *Mazzini*, az olasz szabadság atyja, egy olyan szövetségi államról elmélkedik, amelyben Magyarország a központ, a főszereplő, s a magyar föld a Duna királynéjének minősítettik.

A szilárd alapúnak feldicsért nagygéci cigányház vertagyag falai között folyton ringatnak egy durva ácsolatú öreg bölcsőt, s a bölcső fölé hajolva Csonka Panna, az édesanya, gyönyörű szép tiszta hangon énekel: *Cziberébi, ra-ba-ba, mért nem alszik a baba, hajatra, csicsiba, alszik a kisfiam, bumbuja.*

Antalnak, Bálintnak, Palkónak, Jánosnak egyformán minden este szól ez az altatódal. Mert ahogyan a Rácz család Gécen, úgy Csonka Anna családja is a közeli Karancsságon híres muzsikus dinasztiként ismert. Így aligha tévedhet nagyot a géci Rácz család 70 éves vénanyja, aki vásári jóslással, beteg gyógyítással is fontos krajcárokat hozott a házhoz: *bűcsűben Palkó, jaj ez a rajkó, szép tiszta arcú, mindennél különb purdó, nagy ember leszen ő, gróf is tán, vagy cigánykirály, de a muzikusoknál biztosan király lesz!* Nem Palkó az te, de Bálint – kiállt rá az öregaszonyra idősebb Rácz Pál, de az asszonyok csak nevetnek. kacagnak.

Balázs János festménye a salgótarjáni cigánytelepről

Ugyanezen években, közelebből az 1830-as esztendőben, egy magyarrá lett valódi gróf, *Frimont János* a Lombard-velencei királyságban állomásozó császári hadak főparancsnoka helyettesévé nevezte ki *Radetzkyt*, aki még akkoriban, a hatvanas éveiben járván megbízható katoná hírében állt. Ki tudhatná ekkor, hogy Frimont – őt Ferenc császár invitálta még a bécsi haditanácsba – egy év múlva már halott, és a fővezérség terhe Radetzkyre hárult: legyen szíves garantálni, hogy az olasz szabadságról, államegységről tervezgető mazzimisták álmai csak álmodozások maradjanak. Hiába, hogy súlyos fenyegetést jelentenek a Szicíliától Milánóig burjánzó titkos szervezetek hálózatai, Lombardia megmarad a sárga-fekete lobogók alatt császári birtoknak. Ugyanezen években Bécsben a 19 éves *Zsófia főhercegnő* és *Ferenc Károly* házasságot kötnek, majd a frigy után 6 évvel, 1830 nyár végén egészségesnek látszó fiúgyermekük születik: Ferenc József lesz a neve. A bécsi bölcsőben ringatott fiúcskának senki sem tud olyan gyönyörű altatódalokat énekelni, mint a Rácz-fiúknak a tündéri kedvességű Csonka Panna mama ...

Ugyanezen időben Bécsben idősebb *Johann Strauss* házi boldogságát még csak fenyegetik a súlyos viharfellegek: a művész életforma, a sok utazás, a távollét még csak rendkívüli feszültségeket sűrít. Még a gyerekszobában is: az 5 esztendőes ifjabb *Johann Strauss* hiába rohan túlradó szeretettel atyja térdét átölelni annak váratlan, ritka hazaérkezésekor, a fogadtatás rideg, elhárító hessegetés: hagyjatok békét nekem! Az pedig kifejezetten felingerli a sok gonddal küszködő Strauss-atyát, ha *Johann*, a fia akaratlanul is egykori keserves saját gyermekkorára emlékezteti a hangszer imádatával, hegedű imitációival. Nemhogy örülne, de szerfelett dühíti, hogy a gyermek egy játékhegedű fölé szorított állal, a madzaghúrok fölött mesterien táncoltatja vonóját, és lobogó nagy szemében már ott van ugyanaz az áhitat, amiért az idősebb Strausst egykor annyira gyűlölték, annyit gúnyolták kisgyerek korában. Így aztán, ha pszichológiailag valamelyest érthető is az apai érzelmi elutasítás, a gyereket lángoló szeretettel körülvevő bécsi Anna mama vérig van sértve, és a kis *Johann* lelkébe is gyógyíthatatlan sebek írónak be egy-egy ilyenfajta gyerekszobai jelenet után.

Rácz Bálintnak, Rácz Palinak Gécben 5-6 esztendőes korában értelemszerűen nincs játékhegedűje, az igen szegény sorban élő cigánycsaládban. Nekik pucér gyerekkoruktól kezdve kukoricaszárból készit muzsikát nagyanyjuk, idősebb Rácz Bálintné, Bota Sára, amíg csak ott él a nagycsalád körében. Ezidő tájt persze a *tökduđa*, a *fűzfasisp*, a *kiscitera* készítésében is majd minden géci, megyeri iskolás fiú szert tesz valamelyes tudományra, a Rácz-fiúk is így voltak ezzel. De Bálintot, Palkót olyan kitüntetés is elérte már iskolás korukra, hogy őrizhették, cipelhették atyjuk kisbögőjét a hetedik határon át, mondjuk Nagyorosziba, a grófi kastélyig, ahol egyszer-egyszer a nagyméltóságú úr neve napján nagy társaság gyűlt össze mulatságra, és esztendőkön át mindig Rácz-féle hangász-társulat volt szegődtetve arra, hogy húzza a talp alá valót. S ne malacbanda módjára húzza, ahogy a gróf mezővárosában működő bandák is képesek lennének, de szívhez szólóan, de nemzeti hévvel forrósodva, hogy mindenki emlegesse meg a nógrádi muzsikát.

Rácz Bálint-Palkó illendő tiszta ruhában tűrhető csizmában a bálterem nagytükre előtt nézte magát életnagyságban, s percekig csodálta a Velencéből hozatott, földtől mennyezetig érő tükröt, amikor megállt mögötte a gróf legkisebbik unokahúga, s játszani hívta. A gróf rokon leánykájának nagy méltósággal megengedhetett ezen ünnepi napon, hogy a lakodalmas bábjátékon játszani hívják a Rácz-gyereket egy órácskára, amíg a konyhai eszem-izsom után majd visszaindul Gécre a zenész társulatot szállító szekér. A muzsikusokat meg majd csak a

névnapot követő reggel szokták hazaszállítani. Palkót a grófi leánykák lakodalmas játékból csak a cigányzenekar érdekelte. Szép volt ugyan a gyöngypártás, magyar ruhás menyasszony, szép volt a mentés, sarkantyús délceg vőlegény, a libakalapos eskető püspök, a sokszínű ruhás hatalmas násznép, de a piros nadrágos cigánybanda zsinóros mentés fényessége, szépsége minden képzeletet felülmúlt. A díszruhás, fényes csizmás muzsikos cigányok valóságos, álomszerűsége annyira szívbemarkoló volt, a primás hegedűje, a bőgős hajlott háta, a cimbalom pengő-zengő érzékenysége annyira igazi és rikató volt, hogy Palkó könnyezve szaladt az apja mellé, és nem tudta elmagyarázni, hogy mi a baj, hogy senki nem bántotta, mindenki túlon túl is kedves volt hozzá. Szerencsére a géci szeker hamarosan előállt, és Palkónak indulnia kellett vele haza Gécre a kicsiny házikó kemencekuckójára oda-szorulni a rajkók mellé ...

Idősebb Rác Pál természetesen tartotta, hogy minden élő fiúgyermekéből muzsikussá lesz. De hétköznapi atyai ítélkezésében, se mélytudati pszichés komplexusaiban nyoma sem volt annak a féltékenységgel vegyes érzelemnek, amellyel Bécsben idősebb Johann Strauss kizárta volna a tehetséges muzsikusként tűnő Johann gyereke életéből a muzsika kockázatait. Nagygécen a Rác család szegénységében is megkülönböztetett jólétben élt azokhoz a cigánycsaládokhoz képest, akik vályogvetéssel, madzag- és kötélveréssel, kefekötéssel, kovácsmesterséggel próbáltak megélni az 1830-40-es évek Nógrád vármegyéjében. Amikor éhínséges év követett aszályos esztendőt, hogy aztán megint más természeti csapás, a túlzott mértékű esőzés, gabona gombásodás, takarmányrothadás pusztítsa el a falvak kilátásait. Egy cigányzenész család életében sem Gécen, sem Karancsságon nem volt valószínű, hogy egy kisgyerek a szó szoros értelmében éhen halna. De Megyerben *Gonda plébános úr* évente többször is odairta egy-egy gyerek neve mellé a halotti anyakönyvbe, a halál oka éhség ...

A muzsikussá növekvő Rác-fiúk mintája, példája ezidő tájt még idősebb Rác Pál, az édesanya volt, aki elsősorban falusi kurtakocsmában muzsikált, de nemesi kastélyokban, megyebálokban is sűrűn szerepelt. Így módja volt még tanulni a vármegye leghíresebb század eleji hangzásától, a füleki öreg *Bunkótól* is meg a Gömörben, Hontban szép magyaros muzsikát játszó régi cigányoktól is. Így *Csernák, Lavotta, Bihari, Rózsavölgyi* örökségéből még valami, amitől a zene több lesz mulattató táncmuzsikánál, még eljutott Nógrád legjobb cigányzenészeihez is.

A magyar reformkorban az ellenzékiségéről híres Nógrád megye igen fogékony erre a muzsikára.

Gyarmaton, Szécsényben, Orosziban, Szirákon a mezővárosok urai, és a falvak birtokos nemesei is szerte a vármegyében busásan megfizették a jó muzsikos cigányokat, de még a mulatószolgalegény is zenésbandát rendelt az asztalához a vasárnap délutánok mulatozásánál néhány krajcárért. A fősvény jobbágygazda, a hat ökröt hajtó falusi bíró nem egyszer konfliktusba keveredett a kocsmában a szolgalegény kivagyiságával, hogyhogya a cigány neki húzza, és nem nekem a módosabbnak? Bizony, a cigányprimás ha tizenkét esztendő, ha a férfikor delén lévő művésze a nyirettyűnek, abban az időben is mindig a megrendelőnek muzsikált ... Annak húzza, aki megfizette a nótát.

De 1840-ben így van ez Bécsújhelyben, vagy a lombardiai Milánó kávézóiban is. Bécsújhelyt a katonai akadémia elvégzése után egy fiatal tiszt gyorsan emelkedni kezd a katonai ranglétrán és eleinte, több itáliai garnizonban szerez tapasztalatokat, hogy majd 1848 nyarára, amikor Rác Pál Lombardiában fog hőssé válni a császárt védelmező csatákban, akkora már ezredes legyen. Ő az

a híres-hírhedt *Benedek Lajos* ezredes, akinek rögtön megakadt a szeme a kitűnő memóriájú, atléta termetű cigány katonán. Milánó ugyanúgy kávéházak városa, ahogyan a XIX. század derekára Pest-Buda is az lett. A leggazdagabb milánói kávézók tulajdonosai közt is leghíresebbek a nemes-polgár Ferrario család tagjai. Sokszoros háztulajdonosként sok nemzedéken át csillagászati vagyon-jövedelmeket birtokoltak. Miközben Nagygécében Rác Palkó kitüntetésnek veszi, hogy apja nagybőgőjét őrizheti, hordozhatja. Milánóban a Ferrario családban is négy fiúgyermek után születik meg a kislánya: Ginditta a neve. Szép mint egy Murillo-angyalka. Érhető, hogy a familia büszkesége lesz. Különösen a család legidősebb fiúgyermeké, az 1831-ben született Konstantino hordozta tenyerén az imádott kislányt ... Furcsa, különös fintora a sorsnak, ami összebogozta Milánóban Rác Pál sorsát a Ferrario családdal, hogy a dúsgazdag milánói Konstantino, örökifjú diákként fanatikus forradalmárrá, garibaldistává lett, sőt katonává is áll, pont akkoriban, mikor magyar sógora, a császár sokszorosan kitüntetett obszitos zenész éppen Nápolyba távozik Milánóból. Nápolyban Konstantino közlegény lesz a magyar légióban, a negyedik gyalogos században lett katona, ahol nemsokára a hadba lépése után meghalt. Rác Pálnak sem olasz földön, sem később Pest-Budán nem kell tartania a szenvedélyes Konstantino bosszú-esküjétől, aki a Ferrario család megbékélése után sem nyugodott bele soha, hogy kishúgát, a család egyetlen virágszálát, éppen egy lenézett cigánymuzsikust, éppen egy császára katona vette feleségül.

Nem mintha Rác Pali lombardiai katonáskodása után bárkitől, bármitől is félt volna. 1848 milánói márciusa óta az ördögtől sem félt, mert ahogy átélte, legyőzte a gyávaságot az egy életre szóló erőt adott neki. Milánóban azon a tavaszon az első ágyúlövések riadalma úgy csapott le rá, mint egy gyerekkatonára. Már-már összeesett a bénító félelemtől, hogy neki mindjárt meg kell halnia. Rettegett a halál közelségétől, de megemberelte magát, eltolta magától a pálinkás kulacsot kínáló katona kezeket, nem kell! Olyan nagy dolog lenne meghalni? A hazáért, a császárárt? Rác Pál a veronai visszavonulás idejére már az ezrede legvakmerőbb káplárjának hírében állt. Milánó utcáinak elkecseregett harcai, 1848 tavaszának nagy csatái, tragikus sortüzei alatt megszokta a vért, a halált maga körül.

Jó két évtizeddel később Pesten, a nagy primás Tehén utcai lakásában öreg barátja, a költő drámaíró *Bernát Gazsi*, a nagy mulattató, egy Pál-napi cigány vacsorán kivételesen nem a saját humoros verseit, tréfáit adta elő, a nagy társaság megnevetetésére, hogy – *Patikárus, Sárközi Ferkó, Blaha Lujza, Hegyi Aranka, Tamássy József, Jókai Mór, Mohácsi bácsi, Bizai báró* a vendégek között – nagyokat kacagjon, de a nála éppen költő tanulóként, író társnak jelen lévő, magyarul is alig tudó tót diák, *Vojtina Mátyás* költeményeit ... Vojtina meg volt győződve róla, hogy a költészet mestersége pont olyan mint a csizmadiaság; megtanulható, és nem keseredett el, ha kinevették. A magyar szabadságharcban Vojtina ilyen sorokkal bátorította az ágyúzások alatt remegő térdekkel reszkető újonc bajtársait: *Egy kis halál? Nem tesz semmit! / Őseinknek szintén volt!*

Mikor elült a harsogó nevetés az ünnepi asztal körül, Rác Pali elkomorodott. Vojtina suta népi filozófiája szíven találta, nem is hallotta már szinte Bernát Gazsi keserves panaszát, hogy száz év múlva az ő nevét senki sem ismeri már, de Vojtináét, mert *Arany János* versbe foglalta, mindenki ismerni fogja, amíg csak magyarul beszélnek a Kárpátok alatt.

Rác Pali biztosan tudta, hogy ő rokonlélek Vojtinával, mert Milánóban éppen efféle férfi legyintés üzte ki belőle a gyávaságot, hogy már az ördögtől se féljen, sőt, ha kell, ő maga legyen az ördög ...

Milánó dúsgazdag nemes-polgári jólétében élő Ferrario család gyermekei semmit nem tudtak arról, hogy lesz valaki ezrede legvakmerőbb vitézévé, de arról különösen nem, hogy miféle súlyos gyerekkori emlékei, gyötrelmei nyomasztják a délceg őrmester karmestert, a hatalmas termetű nemes arcú katonát. Családjának árnyékai Rácza Palira éppúgy rávetődtek Gécen, Milánóban, mint Bécsben az idősebb Johann Straussra, emlékezve bécsi gyermekségére, vagy a Genovában született *Paganinira*, annak tragikus, rideg gyerekkorára: látniuk kellett, hogy mellettük, körülöttük a családban sorra halnak meg a kisdedek, kisgyerekek.

Középkori színezetű tragédiáival olyan egyforma lenne a világ 1820-40 körül Gécen, Bécsben, Milánóban, Genovában?

Rácza Palkó körül Gécen bizony iszonyatosak voltak a szegénység kútjai. Számára egyáltalán nem volt szokatlan, hogy cigány agyagkunyhókból, szegényes cselédviskókból, parasztházból, lepusztult kisenemesi udvarból egyformán ez hallatszik ki: éhen vagyunk ...

Balázs János festménye a salgótarjáni cigánytelepről

S amikor már gyerekzenészként krajcárokért muzsikál, akkor két-három esztendő iszonyatos sovány termésén van túl az ország, a vármegye, és a módos jobbágy parasztok is feliratkoznak már a listákra a bírónál, hogy a vármegye éléstárából éhínség ellen gabonát kölcsönözzenek. Ezidő tájt 10-12 km-t is gyalogoltak cigányok és éhező zsellérek, hogy a közeli Szécsény birtokos urának nagy udvarán, gőzölgő üstökből, egy-egy napon meleg levest kapjanak, ami éppen elég volt az éhenhalás elleni orvosságnak. Néhanapján 150-160 ember is tolongott azon az udvaron déli harangszóra, cigányok, nem cigányok vegyesen, és néma csendben várták az ételosztást. Soha egy hangos szó sem hangzott el az ilyenfajta tolongásban, és az ott segítkező ferences barátok, tanítók, nemes asszonyok joggal érezheték, hogy a köznép, a szegények megsegítésével most istennek tetsző dolgot cselekszenek.

Palkó, akit a megyeri plébánián a katolikus egyház tagjának kereszteltek meg, nem volt vallásos, ahogyan apjának, nagyapjának életében, úgy neki is pusztá formalitás volt minden, ami a paphoz, templomhoz, fényes szertartásokhoz kötődik. Csak ürességet, látszatokat észlelt a nem cigány falusiak áhítata mögött is, így természetesen tartotta a maga hitének ürességét is. Egyetlen dologban volt ekkoriban kivételes az érzékenysége: ha az októberi esti litániára szólító harangszót meghallotta, akkor beleborzongott a hiányba. Ilyen gyönyörűséges hívó hang hallatán, vajon ő miért nincs közelebb az istenhez ...? Mikor egy püspök megbérmálta őt a megyeri templom udvarán, mit sem tudott róla, hogy a prelátus, kínos emésztési zavarai miatt, orvosi rendelésre, azon a napon csak harminc fogással lett éheztetve, a szokásos harminchat helyett.

Ugyanezen időben egy magyar, illetve osztrák-magyar úrhölgy Szécsényben, szécsény környékén igen nagy figyelemmel néz a környezetében élő cigányokra. A hölgy a földbirtokos felesége, huszonnégyezer holdas birodalommal a háta mögött, már szenvedélyes magyarrá nemesedik, amikor elfogulatlan és igen szigorú kritikus képet rajzol az általa ismert cigányokról. Nógrád vármegye közepén, fele úton Gyarmat, fele úton Fülek felé Rác Pali világát érdemes egy kissé az elfogultságoktól mentes idegen-asszony szemével néznünk, hogy jobban megértsük itt: mi az, hogy cigány?

„Sudár alkatuk, leomló fekete hajuk, csillogó szemük, gyöngy fogaik egzotikus megjelenést kölcsönöznek nekik, amit valami oknál fogva mégsem nevezhetünk vonzónak. Valójában mérhetetlen koszban éltek. Fiaik, lányaik rongyokban jártak. A gyerekek nem tartottak igényt különösebb luxusra, örömeiket lelték abban, hogy egymást sárral kenték be. Némelyik lurkó azonban bámulatosan szép, s a fekete szemű többség titokzatosságával, ragyogásával különlegességük még jobban kitűnik. Ahogy a zsidók Egyiptomban, ők is itt égetetlen vályogtéglá készítésével foglalkoznak leginkább, és asszonyaik szívesen segítenek a ritkán adódó munkákban.

A legrátermettebb közülük Jubál gyermekeire ütnek: ez volt atyja minden lantosnak, saposnak. Fölfigyeltünk zenei tehetségükre: bár művészetben tanulatlanok, együtteseket, olykor kész zenekarokat alkotnak, s kottaismeret nélkül is bonyolult darabokat adnak elő. A mezők madarainak kórusához hasonlóan a disszonáns hangzatokat különös, ám elbűvölő dallammá vegyítik. Olyan ez, mintha a régmúlt idők örömeinek és reményének emlékeit idéznék fel. Azután a láng kialszik, és mindössze a sajnálat pislákoló sugara marad életben ...”

Ahogy a nagyorosi grófi birtok körül, úgy Szécsényben is viszonylag győnge kvalitású cigányzenekarok működnek. Szinte minden mezővárosban három-négy banda borzolja fel félrehangolt zajongásával azoknak a muzsikára vágyó nemes uraknak, polgároknak a

kedélyét, akik Bunkó, *Sági Balog, Jónás, Pitykó* muzsikáját tartják mércének Nógrádban, Hontban, Gömörben, vagy Bihari, *Boka, Sárközy, Patikárus, Győri Farkas* játékát hallották Pesten, Debrecenben, Győrben. Rózsavölgyit azért nem soroljuk ebbe a sorba, mert bár balassagyarmati születésű volt, alig ismerték őt a felvidéken. Ha mégis tudták volna, hogy *Petőfinek* Pesten ő játssza a legszebb régi magyar muzsikát, a legjellegzetesebb híres nemzeti zenét, sőt Patikárust, Sárközyt és összhangzattanra, harmóniára tanítja, a cigányok Mark-bácsija – akkor így vélekedtek: még csak nem is cigány, pesti zsidó. S Rózsavölgyi súlyos nélkülözések közt, szinte halálra éheztetve halt meg, sikerei csúcán.

Nógrádban a jó cigányzenekaroknak megvolt a becsülete. A cigányzenész házak sokkal inkább hasonlítottak a szegényesebb, elhanyagolt nemesi lakokra, jobbágyházakra, mint a cigánysor omladozó agyagvaskóira. Ahol bizony mindennapos, hogy az ajtót, ablakokat széles, tágas lyukak helyettesítik, s a málófélben lévő deszkapadlások a végletes szegénység fölött akadályoznák, hogy legalább az eső, a hó ne essen be a házikóba.

A kamaszkor küszöbén Rácz Palkó döbbenet tapasztalta: felnőttek, öregek, s az ő kortársai, milyen egyforma közönnyel gubbasztanak az agyagkunyhók előtt ülve. Könyököt térdre támasztva pipáznak, ügyet sem vetve a pucér testtel csatangoló kisebbekre, vagy a porban birkózó, egymást gyömöszölő purdékra.

Ha ennyire számkivetettek, elhanyagoltak a hétköznapokon, akkor hiába itt az ünnepek fénye, a muzsika melegsége, a híres cigány gyerek-szeretet. Hogyan lesz ember ezekből a rajkókból: Hogyan lesznek majd különbe az őseiknél?

Mert amikor Rácz Pali 14 évesen klarinétozott a bandában, már biztosan tudta: nem csak a cigány testvéreinél akar különb lenni, de azoknál a csak kivagyiságban, úrhatnámságban kiváló birtokos nemeseknél is, akik tanulatlanok, és még öröklött birtokaikat is elhanyagolják a kocsmá, a kugli, a kártyaasztalok környékén. Húzd rá cigány! – kiabálják részeg góggel a kocsmá közepén, de fizetni vagy nem akarnak, vagy éppen csak egy krajcárt akarnak odaadni, hogy azt ossza el négy-öt fele a primás.

Mikor a gyerekkor vége felé Rácz Palkó bandákba verődött társaival kántálni indult karácsonykor, vagy az év utolsó napján, akkor ugyanezen nemes parasztok, birtokos urak fiai tréfából parázson felforrósított agyaglepényt és megtűzesített egy krajcárost raktak ki a kántálóknak. Palkó mellett megszólalt egy rajkó: szote dot móré – mit adott, te? Jekgrejt zári te lepényosz – válaszolt Palkó – egy krajcárt és egy lepényt. Palkó nyúlt az ablakpárkányra az adományért, de már üvöltött is fájdalomban, mert az egy krajcáros megégette az ujját, és a pénz a hóba esett. A rajkók kétségbeesetten keresték. Palkó a tüzes lepénnyel már felkészültebben bánt el: egy marék hóba tapasztva rögvést odavágta a ház falához ... Volt ahol megdorgálta a ház gazdája a fiút az ünnepi csínytevésért, másutt a részeg nemes úr együtt nevetett a fiúkkal ...

Egy ilyen tanulatlan, más baján örülő, elvadult-garázda birtokos nemes lesz majd az okozója Rácz Palkó elbujdosásának is. Megyerben egy iszonyatos kocsmái verekedésben bizony a Palkó klarinétja repedt meg a gonosz nemesember fején, amikor az hajnalban ott maradt holtan a kocsmá földjén ... Ez a halálos novemberi éjszaka, az éppen csak kiforrt újbort részegítő, mérgező mómora kiszámíthatatlanná tette az embereket, akik Megyeren Holakovszki uram kocsmájában mulattak volna, ha épp akkor nem lép be oda az a bizonyos garázda nemes ...

Ettől az éjszakától kezdve fog eltérni Rácz Palkó élete atyja, nagypapja, bátyjai, öccsei megszokott életétől. Itt kezdődik el egy drámaian más élet a maga ismeretlen, rejtelmes évtizedeivel.

Amikor Rác Pali a Gömör megyei Rozsnyón katonának áll, a piactéren szól a toborzó muzsika. Egy szálfá termetű obsitos katona-primás játszotta a toborzót, *Pitykó József* volt a neve. Liptó leghíresebb primása, cigánykirálya ő. Éppen Lombardiából tért haza a felvidékre, Rác Pali meg épp Lombardiába tartott. Itáliába, amely az 1840-es év végére éppúgy a forradalmak küszöbén volt, mint Pest-Buda, Bécs, Párizs, Prága ...

Lombardiában 18 esztendő szab ki a sors Rác Palkónak. De azzal az öt esztendővel csak, amellyel ő tizenhét évesen Rozsnyón öregebbnek állította magát a sorozók előtt, hogy biztosan bevegyék katonának! S ezzel az öt képzeletbeli esztendővel kitoldva lett a katonáskodás ideje tizennyolc esztendő, amely az ő későbbi háborús történeteiben is, meg a majdani századvégi nagy Rác-família emlékezetében is sok zavart okozott. Amikor a XIX. század végén az újságírók megkísérlik kinyomozni, feltérképezni az öreg Rác Pali titokzatos, kalandos életét, így érthetően ők is nagy bajban vannak az ellentmondó adatok láttán.

Mikor Rác Pali, a Nagygécről elbujdosott cigányfiú, Milánóban már káplárrá, majd őrmesterré avandzsál, akkoriban ifjabb Strauss muzsikálni Pest-Budára érkezik, hogy az új Vigadóban megmutassa, mit tud, hogyan mulattat Bécs keringőkirálya. A bécsi Orfeusz a Junior-Oberon, ahogyan a túl nagyvonalúan címeket osztogató pesti sajtó elnevezte. Benedek Lajos ezredes, Rác Pali milánói parancsnoka ez idő tájt valahol Galícia és Lengyelország körül szolgálja Bécsset, hogy '48-ra majd rendcsinálásban járatos katonaként kerüljön vissza Lombardiába, Radetzky mellé ... 1848 szeptemberében, amikor idősebb Strauss a már-már bécsi himnuszá felerősödő Radetzky-indulóval köszöni meg az agg katona itáliai győzelmeit, akkor Bécsben ifjabb Johann Strauss az üldözött forradalmárok között kénytelen rejtekezve járnai, miközben Radetzky, Benedek ezredes mellett, az akkoriban már muzsikus őrmester Rác Pali is örül a győzelmet jelentő muzsika szárnyalásának. Radetzky nyolcvankét éves, Rác Palinak még éppen csak a férfikora kezdődött el 1848-49 Lombardiájában ...

Sokat töprengtem rajta, amikor nagygéci Rác Pál életének titokzatos regényével ismerkedni kezdtem, vajon mi lehet az oka, hogy az 1911-ben kiadott, népszerű Borovszky-féle vármegye monográfia a palócföldi származású világhírű primások közül éppen őt fogadja lelkesen a megye fiává?

Vende Ernő főreáliskolai tanár, a megyemonográfia író munkatársaként miért pont Rác Palt tiszteli meg kitüntető figyelmével? Olyannyira, hogy az irodalom, művészet, tudomány fejezetben részletes méltatást közöl róla, mikor ugyanott a kortársak közül csak Rózsavölgyinek jut ki szűkszavú ismertetés, és még csak említést sem érdemel a zseniális tehetséggel megáldott *Berkes Lajos*, aki Csécsén született 1837-ben, és a Podmaniczky bárók aszódi birtokáról a konvenciósz muzsikus státuszából került fel Pestre a Nemzeti Kaszinó primásának. Nem említi meg a vármegye monográfia Losonc híres muzsikusát, *Borzó Miskát* sem, akit a *Losonc végromlása* című zeneműve mellett az tett Európa-hírűvé, hogy Brahms 1860 után az ő muzsikájából emelt át sok motívumot a híres rapszódiai, magyar kompozíció építkezéséhez. Hiába keresnénk a zseniális Bunkó Feri nevét is, aki pedig olyan muzsikus családból indult el az országos hírnév felé, amely a vármegye hangásának neveztetett az XIX. század első éveiben.

Vende Ernő tanár Balassagyarmaton természetesen aligha lehetett a cigányzene, a nemzeti muzsika tudós szakértője, amikor a vármegye monográfia Rác Pál anyagával átadta a primást a hallgatatlanságnak, mert a palócföldi olvasók emlékezetének. Semmi jel sem utal rá, hogy Vende tanár úr ismerte volna a századforduló után hírhedt gyarmati cigány-vizsgáló

bizottságot, akik az árvaszéki elnök vezérletével ötvenként körbeutazták az országot azért, hogy megállapítsák, ki a legelső cigány a Kárpátok alatt ... Sokkal valószínűbb, hogy Vende Ernőt nagy érzelmi erővel ragadta meg Rác Pali egzotikus színességű életanyaga, népszerűsége, primás-királysága. Az adatokat szó szerint a Markó-féle – 1896-ban megjelent, s elég szűk körben ismert – cigányprimás albumból vehette át. *Markó Miklós*, a cigánymuzsikával rokonszervező újságíró a múlt századforduló körül éppen az utolsó pillanatban kísérelte meg összegyűjteni a nagy primások életrajzi adatait, de a lelkes gyűjtőmunka, az érdekes képes album nem volt tudományos hitelességű. Így aztán Vende Ernő főreáliskolai tanár úrnak nem volt szerencséje Markó adataival. Aligha számolhatott vele, hogy a megyetörténeti monográfiában leírt adatok hitelessége más mérlegelésen minősül, mint egy album színes forgatagában, vagy akár egy századvégi késői Jókai regényben. Rác Pali, a nemzet primása, primás-király már egy évtizede a Kerepesi temető halottja volt, amikor a cigányzenész album elkészülhetett, így Markó rákényszerült, hogy a családtagok, gyerekek, unokák, jóbarátok emlékezetére hagyatkozzon. S a gyerekek, unokák, cimborák bizony igen gyakran tévednek, ha emlékezni egy nagy halottra kell.

Így megbocsátható tévedés: Rác Pali nem 1815-ben született, de nem is – mint más tudós szakkönyvek állítják – 1830-ban, de 1822 tavaszán látta meg a nagyvilágot Nagycéccen.

Nem 72 esztendő, vénséges vén páterfamiasként halt meg 1885-ben, de 63 éves, súlyos beteg férfiként.

Nem katonáskodott külföldön 18 évig, csak 13 esztendeig.

Nem lehetett 36 gyermeke 1867-ben, miként azt XXXVI. Rác Laci, a királyi ambíciókkal működő muzsikós fia állította. Ha figyelembe vesszük, hogy Rác Pali temetésekor az élettársa még egy másfél esztendő kisdéddel a karján búcsúzott tőle, akkor csakis ez a csecsemő lehetett a 36. Rác.

Egészen más a helyzet a XIX. század írófejedelmének, Jókainak a Rác Pált illető tévedései terén. A *Fekete vér* című regény hegedűművész figurája, a hegedűművész *Reményi Ede*, Patikárus, Sárközy, Boka és Rác Pali életanyagából van összegyűrva. S a regényalak romantikus ábrázolása, megjelenítése során Jókai a millennium éveiben annyit idealizálhatna, tévedhetne, amennyit csak akar, hiszen az írói szabadság erre természetes módon felhatalmazza ... Csakhogy Jókai, aki igen alapos felkészültségű író, aki levéltárban kutat, aki ezerféle adatot egyeztet, most nagyot tévedett! Rettenetesen bosszantotta, hogy figuráit kritikusan kitalált mesealakoknak minősítik, ezért folyton-folyvást bizonygatja, hogy a kritikusoknak nincs igazuk. Lám, ő íróként csak az élet, a valóság tényeit örökíti meg írásművészetével, költészetével. Így aztán amikor egy ponton a *Fekete vér* meséje már-már a hihetetlenbe fordul, Jókai, hogy realitását, valóság-alapját bizonygassa, tudósi precizitású jegyzetanyagot illeszt a regény szövedéke mellé, a lap aljára Rác Paliról. Lám, Rác Pál is ... S egy jegyzet történeti hitelességének már egészen más szempontoknak kell megfelelnie, mintha a regényhős életét motiváló kortárs-szereplők bizonytalan hitelességével vetnének össze.

Jókai ebben a jegyzetanyagban nem kevesebbet állít mint hogy Rác Pali 1848/49-es magyar honvédként bujdosik ki Itáliába, s üldözött hősként lesz az olaszországi hegedűkoncertek ünnepléstárjává, ráadásul ott egy olasz grófnő kezét is elnyeri, s itáliai gondtalan, sikeres életét az önkényuralom Magyarországon folytatja, Pesten lesz primáskirályá ... Lám, ilyenek a XIX. század híres magyar primásai, ilyen ember Rác Pali.

Holott Rác Pali soha nem volt a magyar szabadságküzdelem katonája 1848/49-ben. Sőt! Lombardiában sem *Garibaldi*, *Klapka*, *Türr* vitéze volt, de épp velük szemben, a császáré, Radetzkyé, gróf Gyulai Ferencé, Benedek Lajosé. S Rác Pali büszke is rá, hogy ott volt Milánóban a zűrzavar ellen folyó háborúban, hogy kitüntetések kapott egy magyar században, amikor Radetzky marsall a soktorlaszos, barikádos Milánóból inkább vert seregnek tűnő kompániával vonul ki, hogy ne kényszerüljön a város falai közt milánói hiénává válni, és polgárok ezreit lemészárolni ...

Mikor Rác Pali később primási díszruhában muzsikál, hat fényes kitüntetés díszíti mellét. Öt érem Ferenc Józseftől való, egy pedig Miklós cártól. Ha a walesi herceg vendégként épp Londonban szerepel, és ott épp *II. Sándor cár* tiszteletére húzza a banda, akkor a cár szerfölött kíváncsi lesz, hogyan kerülhet oda a katonai érdemekért adható legnagyobb orosz kitüntetés, a Szent György kereszt, egy magyar primás zsinóros mentéjére? Ugyanezért került oda, amiért Radetzky is kapta: a forradalmak leveréséért ...

Jókai 1890 körül minderről semmit sem tudna? Pedig a kiegyezés körüli években a svábhegyi Jókai nyaralóban is megfordult néhányszor Rác Pali, és a nagy író is gyakori kedves vendég volt Ráczéknál a Tehén utcai Pál-napi cigányvacsorákon. Olyan mulatságokon, amelyeknek hőfokára az volt a jellemző, hogy a Herkulestermetű Rác Pali, az ország primáskirálya nem hegedült, de gordonkát szoritott az álla alá vendégei mulattatására, hogy kirobbanó jókedvben járják a Kállai kettőst.

A XIX. század végén is bizonyosan sok félreértést okozhatott, hogy a Fekete vér Rác Pali-dokumentuma, de még a regény XX. századi kritikai kiadásai sem tudták rendbe tenni az író kínos tévedéseit. Az megérthető, hogy Rác Pali nagy családjá köréből sok bizonytalan információt lehet hallani, hiszen a muzsikus cigányok sem arról híresek, hogy büszkélkedhetnének írásos családi dokumentumokkal, pontos adatokkal. Sőt, amikor meghal Rác Pali, az atya, a család összetartója, annyira kétségbeejtő a pontos információk hiánya, hogy még a Kerepesi temetőben lévő síremlékére is pontatlan adatok kerülnek fel. Pedig a nagy primás a fővárostól közvetlenül a XIX. század nagy költőfejedelme, Arany János sírja mögött kapott díszsírhelyet.

Rác Pali vitte titkait a sírba. Egy küzdelmes, nagy élet titkai voltak azok ... Feltárásuk, hiteles megjelenítésük ma már csaknem lehetetlen feladatnak tűnik. De egyszer azért mégis csak el kell kezdeni valakinek a kutatást, különösen akkor, ha úgy véljük, hogy a mai cigányság identitásának térképéről is, a magyar kultúrtörténet XIX. századi krónikájából is feltűnően hiányzik a primáskirály képe ...

N. László Endre

Göncöl Táltos csak a Csallóközé!

*„... Eddig úgy össze van egymással
forrva a hagyományos monda és a
történelem, hogy azt vagy részben el
kell fogadni, a hogy a közhit tart-
ja, vagy egészben el kell vetni ...”*

Jókai Mór – 1888.

*„... A varázsigéket már elsuttogták, hát zengjenek új dalt, ősi legendát / szép szigetün-
kön a jó tündérannyák, / a vén füzek, s a rezgő nyárfák! ...”*

Hosszú-hosszú évszázadokon át szerető, gondos pártfogónk volt a Duna, és édesanyánk az ő legszebb gyermeke, az egykori Aranykert, a Csallóköz. Elhalmozott bennünket ajándékaival, biztosította mindennapi kenyerünket, mert munkát és kenyeret adott, s ha ellenség támadt ránk, menekülők tízezreinek nyújtott menedéket a vizek által oltalmazott száz és száz kisebb-nagyobb sziget. Ezernyi karjával magához ölelt bennünket, ugyanakkor vízi útvesztőivel, nádasaival, lápjaival, erdeivel elriasztotta az ellenségeinket ...

Népünk, a sokáig – és sokak által mindig – lekicsinyelt magyarság nem csupán leírhatatlan harci tudományát hozta magával sok-sokezer mérföldes vándorútján Európa szívébe, nem csak ősi mesterségek tucatjainak tudását, hanem az idők végtelenjébe vesző évezredek tapasztalatait, féltve őrzött kultúráját, hagyományait, művészetét, hit- és mesevilágát is.

Igen, az ostobák által lemosolygott, semmibe nem vett mese- és mondavilágát! Csak a fajnokok nem tudják, hogy ha egy népnek, egy-egy tájegység lakosságának valóban van múltja, tisztában kell lennie azzal is, hogy történelmének ismert, „igazolható” kezdetét mindig az ismeretlen, vagy csak sejtett kezdetek hosszú-hosszú, végeláthatatlan láncolata előzi meg.

Ki tagadhatja, hogy minden nép történelmének kezdetei a mese őstelevényében gyökereznek? Szomorú és felhőborító egyszerre, hogy míg más népek – régtől fogva – mindmáig a meséikből fabrikálnak maguknak történelmet, tudósaink jelentős része a mi történelmünk ismert tényeit is a mesék világába utalják ... Idegenlelkű emberek ezek, akik egyaránt méltatlanok a magyar és a tudós névre!

Múltjuk és hagyományaik őrzésére csak tudatosan ápoltnemzeti öntudattal rendelkező nemzetek, népek és népcsoportok képesek.

A csodálatos és sajátos ősi kultúrával, nagy történelmi múlttal bíró népeket, nemzeteket csak a féktelen hatalomvágy, a mindent magának megkaparintani szándékozó emberi-ördögi gonoszság akarja egészséges nemzeti öntudatától megfosztott, s rabok szürke daróc egyenruhájába öltöztetett, arc- és akarat nélküli masszává silányítani, s aztán a bután bégető vagy hallgató emberiséget engedelmes birkanyájként – az egész világon – egy közös akolba terelni! Az Egyház által emlegetett közös akol ideje egyre inkább a távoli jövő felé csúszik el.

Nagyon sokan valljuk azt ebben a zanzásított, nemzeti öntudatából tervszerűen megfosztani szándékolt kis országban, amit *Jókai Mór* már 1888-ban leírt. Idézem: „... *Általános bevett felfogás a magyar nemzetnél, hogy őseit a hunokban és avarokban keresi ... Nincs magyar, néhány nyelv- és történettudós kivételével, a ki ne Attilát tekintené ősapjának ... Álmos az új hazát, mint Attilától rá hagyott örökséget, indul el visszafoglalni egész nemzetestül. A turul mutatja az utat odáig ...*”

De térjünk csak vissza a Csallóközbe!

Kik is azok a csallóköziek, akik évszázadokon át, békében és háborúban egyaránt, szájról szájra adták tovább ősi hagyományait, mesekincseit, melyet a hazai néprajztudomány mindmáig csak részben foglalt írásba?

Anonymus írja róluk: „... *midőn Álmos vezér magyarjaival az Ural-hegység alól kiindult, Kétel, a Kuma folyó mellett lakó magyarokkal, a kiváló hajós-, halász- és lovasnéppel őshazáját elhagyván, Kiev mellett Álmossal szövetkezett (...) Kétel fia, Oluptulma (Alaptolma) a mostani Csallóköz sziget délkeleti csúcsán romban levő várt felépítvén, azt őrséggel ellátta, majd a Csallóköz keleti részét is megszállta ... Ezek, noha a többi magyarokkal ugyanazon egy faj valának, mégis megkülönböztetésül a többiektől, kunai magyaroknak hívtak, s az általul elfoglalt erősséget Kumáromnak nevezték ...*”

Megjegyzem, a Komárom helységnevét magyarázataként ez sokkal inkább elfogadható, mint az, hogy ez a név a szláv „komár” = „szúnyog” szóból származik. A vizek világából érkező, honfoglaló magyar törzs a Kuma folyónál már bizonyára ismerte a szúnyogot, s nevet is adott neki. A folyók ölelte várnak, erősségnek viszont ősi hazája folyójának nevet adta. De a mi tamásaink ezt is megkérdőjelezik, sőt, tagadják! Szerintük bizonyára nem látszott a Kuma sem!

Lássuk csak, milyennek írja le ezen magyarok kései leszármazottait nagy tudósunk, *Bél Mátyás*, akit északi szomszédaink szintén kisajátítának maguknak?

„... *Ami a magyarokat illeti, az egész vidéken, amelyen széltében megfészkelte a nemzet, aligha találász fajnembeket, vagy akik jellemvonásaikat jobban megőrizték. Mikor fajnembeknek nevezem őket, azaz ősi fajt értem. Az a régi faj ugyanis, amíg egész Magyarországon köröskörül annyi csapás által eltörölve, előrölve és egyebűnösen egészűlve ki, újjá alakult, a mi szigeteinken (akkor még Csallóköz jóval több szigetből állott! – NLE megjegyzése) tartott: bár nem teljesen tisztán, mégis annyira hasonló maradvá magához, hogy csak az dicsekedhet azzal, hogy látott magyar embert, aki látott már csallóközi férfit ...*”

Gondolom, *Bél Mátyást* jelenünk legkényesebb tudósai közül sem vádolhatja meg valaki tudatlansággal, vagy nemzeti elfogultsággal!

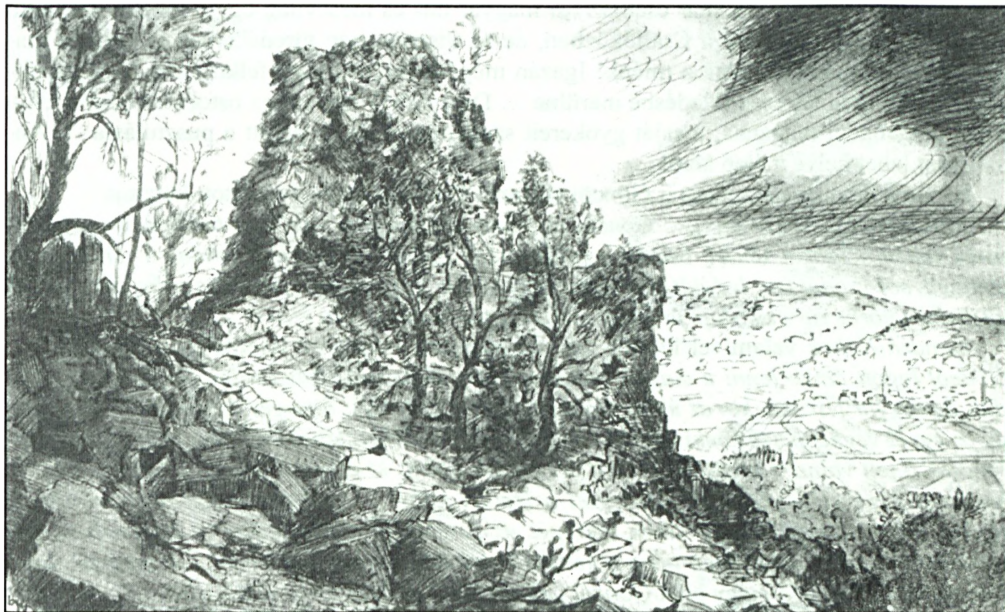
E talpalatnyi föld maroknyi népe – az utóbbi nyolcvan év megpróbáltatásai ellenére is – mindmáig őrzi ösztönösen és tudatosan, minden csepp vérében, minden sejtjében a magyarságát, a szellemi örökségét. Ha nem így tett volna a múltban, ha nem így tenne a jelenben, régen feledésbe merült volna – sok mással egyetemben – Csallóköz lejegyzésre eddig alig méltatott mesevilága ... S ha nem így tenne ma, méltatlan lenne múltjára, méltatlan a jövőjére is!

Csallóköz mitológiájának, rege- és mondakincsének legmagyarabb, legjellegzetesebb és csupán csallóközi alakja az „ősogány” Göncöl táltos, akit a honfoglaló magyarságnak az ezt a területet birtokába vevő törzse távoli őshazájából hozott magával! Ugyanakkor az sem zárható ki teljesen, hogy már itt talált avar testvéreink maradékainál ... A Kárpát-medence területén alakja csupán itt a Csallóközben őrződött meg mindmáig, és bukkan fel újra és újra a feledés idegenek, valamint a hazai közöny és lomhaság gerjesztette mesterséges homályából.

Ősiségét jó szimattal felismerve, acsargó fenevadak módjára, mindjárt rá is vetették magukat az idegenlelkű tudósok. Azt akarták és akarják mindmáig bemesélni – kitartásuknak köszönhetően, nem is egészen eredménytelenül –, hogy alakját a germánoktól vették át. Még csak nem is a germán mitológiából vagy őstörténetből, hanem a tizedik századból. Megmagyarázták, hogy a „Göncöl” személynév tulajdonképpen csak a német Konrád név magyar fordítása, megfelelője!

Ezekkel a német alapossággal, jól felépített hazug magyarázatokkal sikerült némileg meggyőzniök még a német származású, de ősi hitünket magyar szívvel és fejjel kutató egyházi embert, *Ipolyi Arnoldot* is, akinek munkájában – a Göncöl névvel kapcsolatban – a következő sorokat is megtaláljuk:

„... *Jankovich* ebbeni véleménye már jól talál, midőn ezen Göncöl császárt azonosnak tartja krónikáink azon mesés Konrád császárával, kit *Lehel* kivégeztetése előtt kürtjével agyonütött, s kifejezett hittel, hogy az a másvilágon szolgálni fogja ... *Kresznerics*nél is Göncöl = *Conradus* ... itt nyilván a *Lehel* által leölt regés Konrád császár volna az a Göncöl, aki *Lehelt* és *Bulcsút* szolgáltva a másvilágon a csillagokban képzelt társzekerén viszi ...” (268-269. o.)

Bóna Kovács Károly rajza a Pécskőről

Ilyen nyelvészeti kutatások és magyarázatok révén akarták elérni ezek a nibelungi nagy-német maszlaggal átítatott koponyák a magyar lélekben és tudatban azt, hogy Göncöl ősmagyar alakja nem is magyar, sőt esküdt ellensége volt a magyarságnak! Tehát népünk „radírozza ki” az emlékezetéből minden, de legalább a legtöbb ősi, távoli hazájából hozott és itt erős gyökereket verő emlékével együtt ...

Megjegyzem, hogy ennek a körmönfont és sokszor a papság által is támogatott, alig leplezett elnemzetlenítő politikának reakciója, ellenhatásaként születhetett meg magyar oldalon is a délibábos nyelvészkedés, ugyanolyan „szilárd”, vagy talán szilárdabb és megbízhatóbb alapokra támaszkodva. Ennek a délibábos magyar nyelvészetnek egyik jeles képviselője azt bizonygatta ellenfelei harsány hahotája közepette, hogy Karthago és Jeruzsálem városnevek „a magyar Kardhágó és Gyerősólyom” elferdített másai ... Valóban délibábos nyelvészkedés ez, de mindkét férszről! Ilyen szó- és névhasználatokra támaszkodva a világ minden kultúrépe „napnál fényesebben” bebizonyíthatná, hogy ősei egykor belakták az egész földet, tehát az akkor még fel sem fedezett világrészeket is.

A magyar nép ellenségei, ősiségének konokul következetes tagadói hamar felfedezték, hogy a Göncöl táltosról szájról szájra szálló csallóközi regékben ősvallásunk emlékei rejtőznek. Nagyon is valószínűnek tartom, hogy Göncöl táltos a bódító kereszténység és nyugat világi hatása által megsemmisített naiv eposzunknak lehetett egyik jelenős, ha nem legjelentősebb alakja.

Letagadhatatlan tény, hogy a keresztény vallás – nyugattal karöltve – tüzzel-vassal irtotta, pusztította az ősvallásunk és őstörténetünk emlékeit, vitatható jóindulattal siettetve őseink „emberré válását” ... Ennek ellenére is átvészelték egy teljes ezredévet. Azt azonban ki kell mondanom, hogy ma már csak az ősi magyar hit- és mesevilág egyre inkább széthulló mozaikját találhatjuk meg a Csallóközben, de az viszont még töredékeiben is szép és magyar, tehát a miénk, és csak a miénk! Igazán megérdemelné, hogy felkutassuk, összegyűjtsük, mielőtt még teljesen feledésbe merülne ... De amelyik nép ezt az ostoba és bűnös fényűzést megengedi magának, a saját gyökereit szaggatja el, és megérett a pusztulásra ... Annak nem lehet helye a Nap alatt!

És most lássuk csak, mit is ír Göncöl táltosról Csallóköz néhány avatott kutatója?

Karcsay Géza 1852-ben: „... Göncöl egy híres táltos ember volt, igaz tudakos, aki mindenemű rejtett dolgokat ismert, beszélt a madarakkal, fákkal, növényekkel, értette a csillagok jelentéseit, sok csodát tett; halálát nem látták, úgy vélték, hogy az égbe tűnt el, s valamint a földön éjjelenként görbe rúrú kocsiján járt, úgy most az égen kocsikázik az éjen át ...”

Kandra Kabos valamivel később írta a következő – nagyon is érdekes – sorokat: „... Göncöl fogott anyyi lenni a magyar mitológiában, mint volt Otava a finneknél. Ő az egyedüli ősmagyar félisten, kin az új hit egészen kifogni nem birt: hitregés mivoltából kiforgatta, de az égről végképpen számkivetni és a hagyomány emlékezetéből kitörölni nem tudta, mint-ha csak ő lett volna a sokat emlegetett magyarok istene, ki ezen csillagzatot lakta és villámhordó szekerével végig-végig dübörgött a Hadak útján ... az ősmitosznak nagy, sőt isteni alakja fogott lenni Göncöl, kinek szerepét az ősmondák szellemében és értelmében nem ruházhatta másra, mint Isten fiára a kereszténnyé lett magyar hiedelem ... a magyar ősmitológia is azt tartotta, hogy csak Göncöl vállain lehet az öreg Isten elébe jutni ...”

A Göncölszeker „... Szent Mihály szekerének nevezete szintén alkalmas azon véleményben megerősíteni, hogy Göncöl szállította a hősök Walhallájába kedves pogány magyarjaink

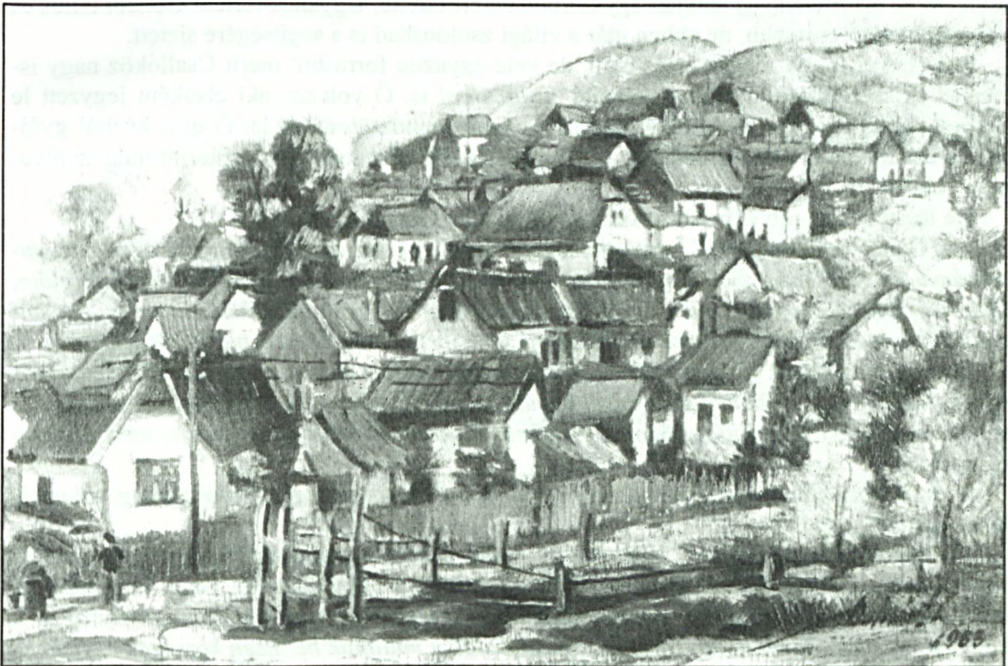
lekeit ...” – írja Kandra Kabos, majd így fejezi be dolgozatát: „... Ha mi biztosak lennénk, hogy a fönnebbi jellemzés, melynek eredetiségében Ipolyi nem kételkedett, csakugyan népies hagyomány, mely még most is tartja magát: egy percig sem haboznánk őt hirdetni a magyarok ma is emlegetett nemzeti istenének ...” (S ezt egy katolikus pap írta!)

Aki – legalább nagy vonalakban – ismeri a világtörténelmet, nagyon jól tudja, hogy a világhódító kereszténység egyáltalán nem bánt kesztyűs kézzel a pogány hagyományokkal, hitvilággal, de még a műveltséggel és a művészettel sem. Minden rendelkezésére álló eszközt, még a legkegyetlenebbet is igénybe vette arra, hogy a múltat „végképp eltörölje”. Gondoljunk csak arra, hogy mi történt az Azték, a Maja és az Inka Birodalom meghódítása után! ... Akkor nem csupán az amerikai ősvallások tudós papjait küldték máglyára, hanem a kódexeiket is tűzhalálra ítélték, palotáikat és templomaikat is lerombolták.

De hallgassuk meg erről Jókai Mór véleményét!

„... Mi volt a magyarok ősvallása? arról hű, írás nem beszél. Törvényeink csak a kiirtásáról szólnak. Megtiltják a kövek, források mellett való áldozást, a véráldozatot, a hegedűsöknek, a népénekeseknek haszontalan fecsegéseit, régi írást, zeneszerszámot, áldozat-üstöt összetöretnek, elégettetnek, még a nyomát is elpusztítják az ősi mythosnak.

Csak a későbbi krónikák, a szájhagyomány, a nép emlékében megörökölt rege, s a keresztény világnézetbe beletaláló babonák adnak némi vezérsugárt a képzeletnek, hogy a multak képét visszavarázsolja.”

Molnár L. Géza: Salgótarjáni Tabán

Az ősi hitéhez körömszakadtáig ragaszkodó magyarsággal nem egykönnyen boldogult a keresztény papság, még a szigorú törvények, megtorlások segédletével sem. Tanúskodnak erről a pogány lázadások az ország minden részén. Az ősi hit tovább élt a nehezen megközelíthető területeken, például a Duna, a Dráva és a Tisza vízi világában, Bakony és Erdély ősvadonában. Az utolsó csallóközi tálost *Károly Róbert* uralkodása elején ölték meg a kereszténység elvakult bajnokai. De még a pogánynak egyáltalán nem mondható Mátyás királyunknak is kedves embere és bizalmasa, tanácsadója volt egy *Kampó* nevű tálost!

Jókaink írja, hogy amikor a magyarok már színleg felvették a kereszténységet, az itteni itáliai hittérítők imájába a világ- és természetimádás képeit még mindig bele kellett foglalniok.

Íme, egy ilyen imádság:

„Légy magasztalva te nagy Isten a mi testvérünkkel, a Nappal. Oh mily szép, oh mily ragyogó: Ő a te jelképed, Uram! Légy áldva a mi asszonyénénkkel, a Holddal és a mi hugainkkal, s csillagokkal együtt, akik olyan szépek és fényesek! Légy áldva a mi süvünkkel, a Széllel együtt, aki a felhőket és a derült időt hozza! Légy áldva az ángyikánkkal, a Vizzel együtt, aki oly hasznos, jóízű és tiszta! Légy áldva a mi urambátyánkkal, a Tűzzel együtt! Oh mi szép, oh mi vidám, oh mi erős és hatalmas ő! Légy áldva, oh uram, a mi asszonyanyánkkal, a Földdel együtt, aki minket táplál és megtart!”

Tehát mégsem sikerült az ősi tudás, az ősi hit írmagját is kiirtania az egyháznak az emberek tudatából, emlékezetéből! Ezért hát – kénytelen-kelletlen – taktikát változtatott. Az őshit (és az őstörténelem) alakjait egyszerűen átkeresztelte. Ugyanez történt Göncöl tálost és a Göncölszeker esetében, de ebben már a világi zsoldos had is a segítségére sietett.

Száz évvel Ipolyi megszületés után, de vele egyazon forrásból merít Csallóköz nagy ismerője és szerelmese, a múzeumalapító *Khín Antal* is. Ő volt az, aki elsőként jegyzett le századunkban teljesen ép Göncöl-mondát és több mondatöredéket is. Ő első kézből gyűjtötte a csallóközi Göncöl-mondákat a harmincas, ahogyan ez nekem is sikerült még az ötvenes években.

De lássuk csak, mit is ír *Khín Antal* a halhatatlan Göncöl tálostól?

„... Göncöl igen nagyhirű »tálostféle ember« volt, aki Ázsiából származott. Igen nagy tudományú és igen szent éltű. Tudott »prófétányi« is. ?Megmondta az idők változását előre. Emberek, országok sorsát; a közelgő háborút, dögvészt és egyéb állapotokkal. Értette a fák sutogását, az erdő zúgását. Szekerével, mikor a földön járt, a levegőben is tudott közlekedni.

Ismerte a csillagok járását-kelését. Magas hegyen állott lakása, hogy közelebb legyen az éghez. Halála után a földről szekerével együtt az égbe került, ahol juhászbojtárok kísérik, s most a jó lelkeket ő szállítja a Mennyrországba. Szekerének rúdja azért görbe, mert a gonoszok lehúzzák.

A csallóközi monda kétségkívül régi pogánykori alakot rejteget. Valószínűleg valamely híres sámánpap emlékét ...”

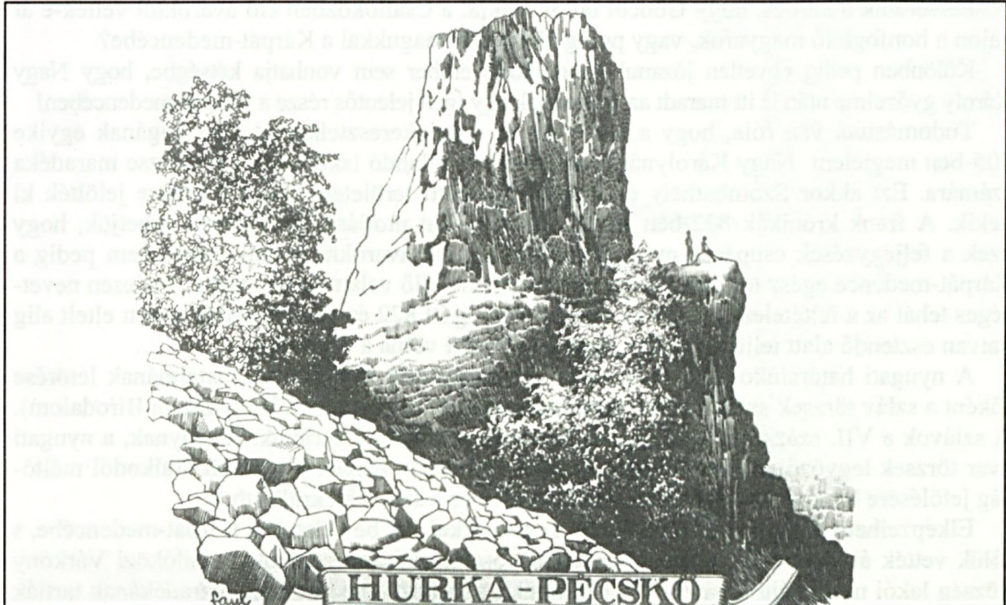
Itt említtem meg, hogy a Csallóközben – régi oklevelek tanúsága szerint – huszonegy *Karcsa* nevezetű község volt. Ezek egyikének teljes neve Göncölkarcsa. Ezzel kapcsolatban írja *Khín Antal*: *„... Az egyik Karcsa határában szerepel egy pogány domb, melyről az a hagyomány járja, hogy itt egykor pogány áldozatokat mutattak be. Ezen községek egyikében lakhatott ama sámán-tálost, akinek emlékét őrzi a Göncöl-szeker csallóközi regéje ...”* Másutt ezt írja: *„... Az egyik csallóközi Karcsa bizonyára a Göncöl családé volt. Ma már nem*

lakik Gönczöl-Karcsán ilyen nevű, de van még egyebütt a Csallóközben. S ugyancsak idevaló nemes ember lehetett a somorjai jegyzőkönyvben említett azon Gönczöl Imre, akit valami okból Pozsonyban lefejeztek ...”

Ipolyi Arnold munkájában erre a nagyon is emberközeli utalásra vonatkozó megjegyzést találtam: „... *A csallóközi elbeszélő, miután Csallóközben még számos Göncöl nevűek vannak, szükségesnek vélte megjegyezni, hogy azon Göncöl (a táltos) nem hagyott ivadékat, s amazok nem tőle származnak ...”*

Ezt a magyarázatot egészen természetesnek tartom. Az ősi magyar múltat, s annak hőseit tiszteletben tartó csallóközi ember önérzete fellázad az ellen, hogy a nagy Göncöl táltost közönséges földi halandóvá fokozzák le ... Mert nem lehet közönséges földi ember az, aki a halhatatlan hősök lelkét a Nagy Fehér Országúton (Tejút, Hóttak vagy Hadak útja stb.) viszi a mennyországba ...

A csallóközi öregek elmondása szerint, Göncöl táltosnak hosszú fehér haja és nagyon hosszú, dús ezüst szakála volt. „... *A szemében Nap ragyog, Hold ragyog, benne tündökölnek az összes csillagok ...”* Magas kora ellenére is sudár, szálfagyenes, igen gyors járású ember volt, aki óriási testi erővel rendelkezett. Szavára a szélvihar, az állatok, de még a legszilajabb emberek is megszelídültek. Leggyakrabban éppen a legnehezebb időkben járt az emberek között és csodákat tett, gyógyított és halottakat támasztott fel. Legtöbbször azonban álmukban kereste fel a rászoruló embereket, s mindig földig érő fehér köntösben, ahogyan az arany- és ezüsthálóról, vagy az arany- és ezüst szítáról szóló regében is. (Ilyen alakban jelent meg Attila álmában is az ő istene, hogy bejelentse neki az elveszettnek hitt, bűvös erejű kard [Isten kardja] megtalálását ...)

Fajl: Hurka-Pécskő

Más elbeszélők szerint viszont pásztornak, öreg koldusnak álcázva magát, s nem egyszer álcázatlanul is járt az emberek között, gyógyítva, vigasztalva, megsegítve vagy éppen büntetve őket. Fiatalként (eddig!) mindössze két mondában szerepel, mégpedig mindkettőben a szekerével együtt. Az egyikben még egészen kisfiúként, s a másikban már ifjú daliaként.

Nem szállok vitába azokkal, akik azt állítják, hogy Göncöl alakja csupán „népi kitaláció”, egy mesefigura, aki ráadásul még csak nem is ősi eredetű, mert a kereszténység felvétele után, vagy kevéssel előtte, szülte őt a csallóköziek képzelete.

Hogy egy csallóközi helység a nevét viseli, jelentheti azt, hogy huzamosabb ideig tartózkodott ott, de azt is, hogy a helység lakói az iránta érzett hálából, tiszteletből vették fel a nevét. Ma a Göncöl név – szerte a Kárpát-medencében – bizonyára több száz család vezetékneve, olyan családoké, melyek tagjai talán sejtik is, honnan származtak el, s kinek a nevét viselik ...

Az is tény, hogy Anonymus „*a Németország elleni erősített magyar határ helyeken egy pons Guncil-t említ!*” (Ipolyi, 268. o.) Ez a Pons Guncil Göncölhida latin neve.

„... *A XIII. században élő Guncil, Guncel spalatói érsek neve is Göncölnek olvasandó, aki a Pannonhalma melletti Ravaszd községből származik ... Talán a fent említett Guncil spalatói érsek emlékéből is őriz valamit a monda, aki esetleg a csallóközi Göncöl, Gönczöl családból származhatott ...*” – írja Khin Antal.

Egyébként az emlegetett Göncölkarcsa a Pozsony-megye dunaszerdahelyi járásában van. 1910-ben kilencvenkilenc lakosa volt. De van Göncölfalva Zólyom megyében, melynek ugyancsak 1910-ben 160 tót lakosa volt a Révai Nagy Lexikon szerint. (Valószínűleg nem az akkori szlovák lakosai adták neki ezt a nevet. De már az a tény, hogy csupa szlovák lakosa van, azt bizonyítja, hogy milyen „erőszakos” volt részünkről a magyarosítás ...)

Felvetődik a kérdés, hogy Göncöl táltos alakját a Csallóközben élő avaroktól vették-e át vajon a honfoglaló magyarok, vagy pedig ők hozták magukkal a Kárpát-medencébe?

Különben pedig egyetlen józanul gondolkodó ember sem vonhatja kétségbe, hogy Nagy Károly győzelme után is itt maradt az avaroknak egy igen jelentős része a Kárpát-medencében!

Tudomásunk van róla, hogy a legyőzött és a megkeresztelkedett avar kagának egyike 805-ben megjelent Nagy Károlynál Aachenben, és állandó lakóhelyet kért törzse maradéka számára. Ezt akkor Szombathely és Petronell közötti területen, Bécstől keletre jelölték ki nekik. A frank krónikák 822-ben említik az avarokat utoljára, de biztosra vehetjük, hogy ezek a feljegyzések csupán a nyugati határszélen élő avarokra vonatkoznak, nem pedig a Kárpát-medence egész területén – így Erdélyben is – élő valamennyi avarra. Teljesen nevetéses tehát az a feltételezés, hogy az avar néptömeg itt 822 és a honfoglalás között eltelt alig hatvan esztendő alatt teljesen eltűnt, vagy beleolvadt volna a szlávokba ...

A nyugati határainkon élő és egymással viszálykodó avar törzsek hatalmának letörése főként a szláv törzsek számára bírt nagy jelentőséggel (a rövidéletű Nagymorva Birodalom). A szlávok a VII. századtól a félelmetes lovasnép uralma alá kerültek. Károlynak, a nyugati avar törzsek legyőzőjének nevét ettől kezdve több szláv népnél a legfőbb uralkodói méltóság jelölésére használták (a lengyel „król”, a cseh és a szlovák „král” stb.)

Elképzeltető tehát, hogy Göncöl már az avarokkal jött be keletről a Kárpát-medencébe, s tőlük vették át – a velük rokon – honfoglaló őseink. Hiszen például a csallóközi Várkony község lakói mindmáig a várkunok (várhunok), az avarok egyik törzse maradékának tartják magukat. Ezzel magyarazzák községük nevét is, eltérően egy ott mindmáig ismert Mátyásmonda magyarázatától.

A néphagyomány szerint Göncöl tehát keletről jött. „Ázsiából származik”, mégpedig arról a területről, ahol egy ideig, talán nagyon hosszú ideig az őseink is éltek. Tehát akár velünk, akár az avarokkal jött be a Kárpát-medencébe, mindenképpen keleti és semmi köze Konrádhoz! (Egyébként – egyes történetíróink szerint – a göcsejiek is avar maradványok, akiknek még 840-ben is saját fejedelmük volt!...) Az a kitétel pedig, hogy „magas hegyen állott lakása”, valószínűsíti, hogy az a Kaukázus valamelyik hegye lehetett. Hiszen Csallóközben még dombok sincsenek, ahogyan a közelében sem magasnak mondható hegyek.

A Göncölről fennmaradt mondákból, regékből, de inkább monda- és regetőredékekből a legősibbnek tűnő sem nyújthat jelenleg még biztos támpontot, de hiszem, hogy őshazakutatóink egy még (?) nem csupán nyomokra bukkanhatnak keleten élő testvéreinknél.

Mi okunk lenne rá, hogy kétségbe vonjuk: Göncöl táltos csillagjárása a nagyon ősi időkbe vezethet vissza ... A legősibbnek az látszik – bár szerintem itt a Kárpát-medencében is keletkezhetett –, amelyikben még pendelyes gyermekként szerepel, aki az arany- és ezüst lisztek tartalmazó zsákokat kilyukasztja, hogy ezzel könnyítsen a csillagszekeret húzó lovak terhén, „aranyhoz juttassa a csallóközi aranyászokat is”! Ez akár későbbi változata is lehetne a regének, ismert helyszínhez kötése. Ugyanez a rege beszéli el azt is, miért görbe a Göncölszeker rúdja? A maszlagolt borral elkábított sámánfejedelem, Göncöl ükapja neki-hajtja a szekeret egy tölgyfának, s akkor török el annak a rúdja. Persze, később született egy „keresztényibb” változata is ...

A másik regében Göncöl már ifjú dalia, aki déd- vagy ükapja utasítására összerakja az égi legelő magas fűvébe rejtett darabjaiból a szekeret és befogja elé a hófehér táltosparipákat ... Khin Antal ezt a regét szinte teljes egészében lejegyezte a harmincas években.

De az itt ismertetett két monda, azaz rege egyike sem köthető hiteles történelmi eseményhez!

Ezek után következhet a Dunántúl északnyugati részén levő Kimle községben mindmáig élő monda (Kimle vezér szellemhada). Ez még az avar időkől maradhatott fenn. Rövid tartalma a következő.

Kimle avar törzsfőt meglepetésszerűen érte a frankok támadása – fegyverszünet idején. Az óriási túlerővel szemben az utolsó emberig kitartott. Mindaddig, amíg az asszonyokat, gyermekeket, öregeket a kincseikkel, méneseikkel, csordáikkal, nyájaikkal együtt, sikerült átmenekíteniök a Dunán, Csallóköz vízi útvesztőibe, ahol erős földvárak voltak.

Akár ebben a menekülésben már fellelhetjük a magvát annak a Göncöl regének, mely szerint az ő szakállából (és a tündérek hajából!) fonott arany-ezüst hídon menekült az avarság egy része a Csallóközbe. De éppen így „születhetett” ez a munka a tatárjárás idején, a 440 évvel későbbi tragikus esemény kapcsán, amikor a dunántúliak ezrei menekültek a csallóközi „vízi birodalomba” ...

A *Göncöl táltos és a nyúl* című rege valószínűleg szintén még a pogány időkben keletkezett. Ebben egy kinigli (üregi nyúl) segített rajta. „... *Miközben révületében az alvilági hatalmakkal viaskodik a földért és lakóiért, minden elsötétül előtte, és nem találja meg a hazafelé vezető utat ...*” A nyúl vezeti őt haza, s hálából az öreg táltos felteszi őt a Holdra, ahol már nem kell örökösen rettegnie a ragadozóktól. Azóta látnak nyulat a Holdon az öreg csallóköziek ...

Rendkívül érdekes és a történelem előtti időkbe visszanyúló egyezés lehet ez!

Ugyanis rajtuk – a csallóközi öregeken – kívül, még az észak- és dél-amerikai indiánok, a mongolok, a hinduk és a ceyloniak szerint is nyúl látható a Holdon! ... Véletlen lenne ez

az egyezés? a mongolok hitregéjében egyik istenük nyúllá változott, hogy segíthessen az éhhalállal küszködő emberen, vadászon (pontosan úgy, ahogyan a csallóközi kinigli tette Göncöllel!). Nemes önfeláldozása jutalmaként látható a Holdon – az idők végezetéig. A ceyloniak szerint ez az „égi” nyúl magát Buddhát akarta megmenteni az éhhaláltól ...

Az viszont kétségtelen, hogy az ezeket követő – eddig fellelt – Göncöl mondák és regék többsége már a tatárjáráshoz kötődik. Így például Az arany- és ezüstháló, az arany- és ezüstszita (vagy –rosta), a három önfeláldozó aranyász története. Ezek közül az utolsó a legszebb. Rövid tartalma a következő.

A tatárjáráskor felgyújtott falvak és városok sűrű füstje annyira bekormozta a Napot, Holdat és a csillagokat, hogy sötét éjszaka borult a földre, és az emberek nem találták meg egymást. Göncöl táltos ösztönzésére három (más elmondás szerint hét!) csallóközi aranyász vállalkozott arra, hogy felmennek az égbe, újra aranyozzák a Napot, ezüstözik a Holdat és a csillagokat. Oda viszont csak az égig érő fa megmászásával (vagy a táltos szekerén) juthattak fel! ... Göncöl táltos vezette el őket az áthatolhatatlan sötétségben a fához, s nemsokára újra, „*még szebben világított, jobban melegített a Nap, ragyogott a Hold és tündöklöttek a csillagok ... a három önfeláldozó aranyász azóta is az ég végtelenjét járja, hogy nappalainkat beragyogja a Nap és éjszakáinkat a Hold meg a csillagok fénye ...*” Más változat szerint maga Göncöl táltos hordozza őket odafönt a hat hófehér paripa húzta csillagszekerén ... Egy idős csallóközi – bűbajos gyógyító hírében is álló – bába asszony a csillagszeker helyett csillagsajkát említett.

Hogy a csallóközieknek mennyire a szívükhöz nőtt Göncöl táltos alakja, mi sem bizonyíthatja jobban, mint az a tény, hogy miután – többnyire kényszerből – keresztvíz alá hajtották fejüket, még az ismert Krisztus-legendák egyike-másika főszereplőjének is Göncölt tették meg!

Ilyen például *Az irigy asszony és Göncöl táltos*. Ebben szegény öreg koldusként tér be egy nagygazda házába. Az asszony – piros fejkendőben – éppen kenyeret dagaszt. Göncöl egy darab kenyeret kér tőle maga és társa számára. Mivel az nem könyörül a kéregető agastyánon, a táltos „pirosfejű harkállyá” változtatja ... ez valószínűleg már a legújabb keletű Göncöl-mondák egyike.

Göncöl bizonyára pásztorfejedelme is volt a népének, vagy pásztoristene. Legalábbis erre utal az a verstöredék, amit az aranyosi Töltéssy Mihálytól, az egykori vízimolnártól halottam még a hatvanas évek elején:

„... Nagyszakállú Göncöl táltos,
csillagporos szakálladon,
a Nagy Fehér Országúton
csillagcsorda, csillagménes
soha kétfelé ne fusson! ...”

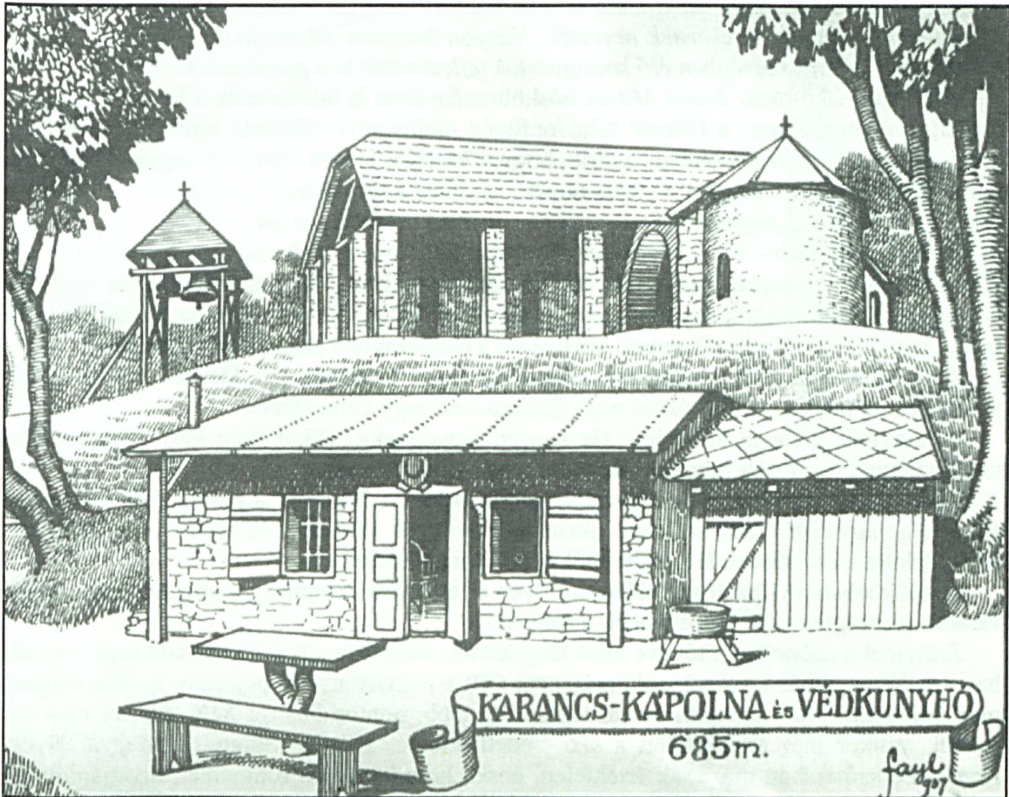
Ugyanis a Tejút, a Hadak, Hóttak vagy Tündérek útja nem más, mint Göncöl táltos hosszú fehér szakáll! Ezen a „szakállon” hajtják haza barmaikat az égi pásztorok. Ahol az „út” elágazik, ott a ménes, a csorda és a nyáj mindig kétfelé akar szaladni ... Egy másik változat szerint ezt a „térőt” az Öregisten (az „öreg” a csallóközi nyelvezetben gyakran „nagy”-ot jelent, így például az Öreg Duna = Nagy Duna, öregfejsze = nagyfejsze, Öregisten = a Nagy Isten stb.) akkor teremtette, amikor egy este hazafelé mentében látta, egy részeg ember jön vele szemben. Hogy ne találkozzon vele, gyorsan azt a térőt csinálta. Ez az Öregisten térője,

a másik pedig a Részeg ember útja ... S ebből eredeztetik a csallóközi mondást, hogy: „*A részeg ember útjából még az Isten is kitér!*” Más elmondások szerint a térő az úttal szigeteket alkot, s ez a Csallóköz égi mása, ahol a tündérek lakoznak, s ahová haláluk után a holtak lelke kerül. Így mitológiájukban a Tejút a Duna égi másaként is szerepelt! (A változatok sokasága azt sugallja, hogy e hitregék egy része avar időkben született, s ezt tovább gazdagította a honfoglaló ősök képzelete ...)

Most pedig térjünk vissza az „*égi szekérhez!*”

Vele kapcsolatban olvasható Révai Nagy Lexikonában a következő két sor is: (A Göncölszekérre) „... *vonatkozó mondáinknak nincs kapcsolata a nyugati népekével, hanem a hasonló török mondákkal rokonok ...*”

Khín Antal szintén így (vagy hasonlóan) vélekedik, amikor többek közt ezt írja: „... *A keleti kultúrákkal pedig a magyarság előbb érintkezett, mint a nyugatival. Így a Kaukázus vidékén lévő őshazában e babyloni kultúrával, a kazárok révén a zsidóval Levédiában, és a bizánci görög kultúrával szintén ezen ősi szállásain, s e kép a Nagymedve csillagkép (egy részének! – NLE megjegyzése) szekér elnevezését innét hozta magával ...*”

Fayl: Karancs-kápolna és védkunyhó

Ipolyi Arnold tudósít bennünket, hogy a „földi szekér” feltalálójaként is Göncöl táltost nevezi meg a szájhagyomány, bár ő egyáltalán nem rejti véka alá ezzel kapcsolatos gyanakvását. Ezt írja: „... Ezen Göncöl nevet már Szirmay a nevezetes magyar első szekér feltaláló nevének mondja; vajjon azonban, az itt némileg gyanítható néphagyomány nyomán teszi-e ezt, vagy csak ismeretes magyarázatai közönséges modorában? miután tudva lévő, hogy múlt századi történet-tudósaink több értekezéseikkel a szekér feltalálás dicsőségét nemzetünknek kivívni törekedtek.” Egyes kutatók véleménye szerint a hagyomány (korai vagy kései?) „a szekér feltaláló, félisteni, a világból eltűnő táltos, bűvös művész Göncölt helyezi a csillagzatba ...”

Ma már akár tényként is elfogadható, hogy a Komárom megyei Kocs község nevéhez kapcsolódik, s bizonyára nem véletlenül, „a kocsi szekér” feltalálása, mely már a XIII. és a XIV. században híressé vált hazánkban és a nyugati államokban egyaránt.

Mielőtt még az idegenlelkű Tamások képére kiülne a gúnyos mosoly, nyomban elmondom, hogy itt nem általában a szekér, hanem egy sajátosan magyar szekér feltalálásáról van szó csupán!

Zolnay László írja: „... Ami a kocsi magyar eredetét illeti, legjobb, ha nemzeti büszkeségünk eme tárgyát a szakkutatónak, Tar Lászlónak mondataival világitjuk meg: „... annyi bizonyosnak látszik, hogy ezt a könnyű, gyors kocsit Magyarországon találták fel, s hogy Magyarországon kocsiszekérnek nevezték. Nagyon könnyen elképzelhető, hogy a – Komárom megyei – Kocs községben élő kocsigyártók fejlesztették ki a parasztszekérből ...”

Nagy katonaköltőnk, Zrínyi Miklós hőskölteményében is találkozunk a Göncölszekérrel. Halhatatlan remekében a Göncöl tulajdonfőnév melléknévi változata tűnik fel elsőként a magyar nyelvű szépirodalomban. Leírja, hogy a harcban elesett hősökért angyalok szállnak le a mennyből, felviszik őket a „tejes úton” (Tejúton) a szívárvány kapuján át: „... az göncös szekere viszi sok fegyverét, / mennyei seregnék könnyebbíti terhét ...”

Itt már melléknév- vagy jelzőként szerepel a szó, ami szintén ősisége mellett bizonyít. Aligha vonható kétségbe, hogy aránylag sok időnek kell eltelnie, amíg bármelyik nyelvben egy-egy tulajdonfőnévből, egy-egy személynévből melléknév lesz ... Igen, ez is csak azt bizonyítja, hogy a Göncöl névnek semmi köze nincs a ráerőszakolni akart német Konrádhoz!

Khin Antal írja: a Göncölszekeret „a szegedi ember Dönczör-nek, Dönczű-nek, Dönczű-szekérnek mondja, ... a csallóközi csak Gönczű-nek vagy Gönczölnek ...”

Szekerének csillagai időjóslok. Ha »aprón ragyognak«, akkor szép idő várható, de ha nagyra nőnek, rossz időt jeleznek. Rendesen eső, vihar, szélvihar lesz.

Rúdja az ég időmutatója a halásznak, (aranyásznak – NLE) és a pásztornak. Ha fölfelé áll, »még nagy éjjel van«, ha lefelé, akkor már a reggelt jelzi. A vele kapcsolatos népdalt is sokat dalolja a csallóközi: Hét csillagból áll a Gönczöl szekere ...

Csallóközben a Göncöl szó előfordul ilyen értelemben is, mint ige: göncöl, összegöncöl valamit (összegyűr). Pl. összegöncöli a ruháját ...”

Zrínyinél a „gönc” gyűjtőneve azon tárgyakra, melyekre a katonának szüksége volt abban az időben, tehát a szónak nála még nem volt a leghalványabb pejoratív melléközöngéje, még véletlenül sem, ahogyan évszázadokkal később, pontosabban a XIX. század második felétől, amikor már elfelejtődött a szó eredeti jelentéstartalma. Sajnos, a Magyar Nyelv Értelmező szótárában már csak értéktelen, ócska holmit, rossza rongyokat, divatjamúlt ruhákat jelent a „gönc” főnév. A szótár összeállítói nem néztek utána a szó múltjának, s ennek híján bizonyára sejtelmük sincs róla, mi ennek a szónak a származása, eredeti jelentése.

Ki kell mondanom, le kell írnom, hogy felháborított, amikor a Magyar Néprajzi Lexikonban egy szót nem találtam Göncöl táltosról.

Csak fokozódott bennem a kellemetlen érzés a Göncölszekérről olvasott szócikk után. De hát a T. Olvasók lássák ezt a saját szemükkel és szívükkel is!

„Göncölszekér: az *Ursa maior* csillagkép első hét csillagának leggyakoribb neve. Számos elnevezése ismert a népryelvben: angyalok hintója, Benceszekér, Csikiszekér, Denceszekér, Döncöszekér, Gönciszekér, Illés szekere, Jancsika szekere, Jób szekere, Kincseő szekeri, Köncölszekér, Köncűszekér, Ökörseker, Ördögszekér, szekércsillag, Szent János szekere, Szent Péter szekere, Társzekér, Venceszekér. Az egész magyar nyelvterületen, de Európa majdnem minden népénél is valamilyen szekérnek nevezik. Ez a görög-római hagyományokra megy vissza. Első nyelvi emléke a Schlögel Szójegyzékben (1405 táján) "zeker küg" = szekér csillagzat. A Vence- és a Benceszekér a Göncölszekér eltorzult csángó névváltozatai. A Szent Péter szekere már régebben általános lehetett. A Jancsika (Szent János) szekere elnevezés a Kárpátokon túli magyarságnál gyakori. Moldvából ismert a Nagy szekér név, valószínűleg a román *carul mare* fordítása. Magát a Göncölszekér terminust Erdődi József szláv és német hatásra alakult szavunknak tartja. – A keletkezéséről szóló mondák azt mondják el, hogyan került az égre a Göncölszekér. Gyakori motívum, hogy a részeg embert megátkozta a felesége, s szekerstől az égre került. Sokfelé ismert, hogy Illés prófétát ragadta az égbe tüzes szekér. Nagyszalontai monda szerint Jób ül rajta, vigyáz a csillagokra, Isten adta ezt a hivatalt neki. A Göncölszekérről szóló mondákban a Göncölszekér utasai: Szent Péter, Szent Dávid, Illés, Jézus, angyalok. A Tejúton halad. Gyakori motívum, hogy szalmát szállít. Annak magyarázatára is van epikus hagyományunk, hogy miképpen törött el a göncölszekér rúdja: a.) Szent Péter (Jézus) ment rajta, nekiütközött a mennyország kapujának (a világ végének); b.) a szekér szalmát vitt, és valamilyen akadály előtt kellett kitérnie (részeg ember, cigánygyerek, farkasok stb.), kátyúba került, megcsavarodott a rúd, felborult a szekér ...”

Hát nem csodálatos ez?

Van itt teli puttonnyal minden: Isten, Jézus, szent, próféta, részeg ember és cigánygyerek, csak éppen a névadó Göncöl táltos hiányzik. Sőt – Erdődi szerint pl. – maga a Göncöl személynév is szláv és német eredetű!

Ha valami idegen szentről van szó, az mindjárt jó és elfogadható, s felkerül a magyar égre, bekerül a szakirodalomba, a lexikonokba. A vele kapcsolatos monda is nagyon megfelel, csak a magyar múltba visszavezető mondák elfogadhatatlanok, csak azokra nem bukkant rá senki! ... Ezért aztán özdönvízként zúdul a keresztvíz szépséges nevű magyar csillagjainkra és az égi szekérre. Hej, ha az is fából lenne, már régen elkorhadhat volna a rálocsolt sok keresztvíztől ...

De Csallóköz magyarjai előtt vitathatatlan Göncöl magyarsága, akár élő volt (mint én hiszem), akár ősi mesealak. Erre utal elsősorban a TÁLTOS, másodsorban a SZEKÉR, harmadszor a GÖNCÖL név, de leginkább a hőseit féltve őrző népi emlékezet az egykori Aranykertben, Csallóközben ...

VITA

Bozó Gyula

Tisztelt Szerkesztőség!

Soraimmal Sulyok Lászlónak *A Nógrád gazda(rendszer) váltása, avagy mi történt a megyei sajtóban tíz évvel ezelőtt?* című írásához szeretnék hozzászólni. (Megjelent a *Palócföld* 1999/2. számában, a *Valóságunk* rovatban – 59-69. oldal)

Megjegyzem, elsősorban nem azért fogtam tollat, mert erre a folyóirat szerkesztősége bízott. Azért írok, mert szerintem Sulyok László cikke roppant időszerű. A szerző elemzései, megállapításai továbbgondolásra inspirálnak. Sőt valószínű, szélesebb körű érdeklődésre is számot tarthatnak. Annak ellenére is, hogy a szerző csupán egy részterületet jelöl meg témakörként – megyei napilapunk belső és „külső” életét, annak tíz év előtti átalakulását. Mivel azonban ennél jóval tovább jut, olyan problémákra irányítja rá a figyelmet, amelyek korábban nem voltak reflektorfényben, melyekkel kell és érdemes foglalkozni.

Ugyanakkor épp ebben rejlik a fogyatékosága is az írásnak. Abban, hogy a szerző túl sokat markol – kissé „póriasan” szólva. Azt azonban nem mondanám, hogy keveset fog.

Fog ő épp eleget, de azt nem lehet mindig pontosan tudni, mit tart a markában legszorosabban.

Annyi bizonyos, hogy rendesen „elveri” a port mindazon, amelyen úgy gondolja, hogy el kell vernie. Így Leninen, az újság redakcióján, a „Lenin-hegyen”, a marxizmuson, a főnökösszonyon, az MSZMP vezetőin, és nem túl nagy hévvel a MSZP helyi szervezetén is.

A terjedelmes produktum elkészítője végig kritikus és önkritikus. Ezt egyértelműen a javára kell írni. Azt viszont már kevésbé, hogy nem mindenben következetes. Hogy olykor csapong, s nem nagy jelentőségű dolgokat felettebb fontosaknak tüntet fel, s megfordítva. Hogy néha feltételes, máskor visszavetít. S mintha nem különösebben érzékelné (s így nem is mindig érzékelteti) a végbement változásokat, a tetten érhető módosulásokat.

Persze lehetséges, hogy mindezt Sulyok nem tartotta feladatának, egy cikk keretében megoldhatónak. Szerintem azonban mindenképpen szükség lett volna egy szélesebb horizontú kitekintésre, s egyben szűkítésre és pontosításra is.

A cikk írója a szereplők konkrét megnevezését láthatóan kerüli. Csupán a funkció, a beosztás megjelölésig megy el. Nyilván nem kíván a személyeskedés hibájába esni. Ez az attitűd több szempontból is érthető – amikor bírálható emberi magatartásokról van szó. Csakhogy ez azzal jár, hogy a „kívülálló” számára – aki, ugyebár, nem volt részese az eseményeknek – jó néhány összefüggés homályban marad.

Csalódást mutató, s egyben a javítást – a jobbulást – sürgető munka a Sulyok Lászlóé.

Bár az is lehetséges, hogy nem kimondott csalódásról, hanem egyszerű kijózanodásról van szó. A tíz év előtti rendszerváltást, annak következményeit illetően. A kialakított demokráciát és a ránk tört „korai” kapitalizmust illetően. Amiatt, hogy ő is – mint oly sokan – hitt abban, hogy a pártállam viszonyainak megszűnésével, kereteinek lebontásával minden (vagy majdnem minden) probléma megoldódik. Megoldódik, ami megoldandó, s kijavítódik, ami kijavítandó.

Az illúziók már régen elszálltak, s itt maradt a rideg valóság. A megnyugvás és a remények teljesülése helyett – illúzióvesztés. Hiszen ma már világosan látszik, hogy nem valószínű meg ama feltételezett, és többek által óhajtott úgynevezett „harmadik út” sem. Régebről egyértelmű már, hogy az a „harmadik út” bizony nem az, amelyen mi most járunk. Ma ugyanis egy út van, s azon többféle erők váltakozva menetelnek és tülekednek.

Persze kialakítható lenne egy új társadalmi és szociális konszenzus, de hát hol vagyunk még attól. Most itt harc van, nagy-nagy küzdelem – elsősorban a birtoklásért.

Talán majd idővel.

Az oldalakat böngészve arra a megállapításra jutottam magamban, hogy az írás második fele az, ami egyértelműen sikeres. Az a rész, amely a nógrádi napilap belső átalakulásának belső folyamatát vázolja. Mikor a szerző a lapra koncentrált. Ez a szakasz tömörebb és lényegre mutatóbb. Jól érzékelteti a nehézségeket, a küzdelmet, a különböző álláspontokat és a reagálásokat.

Ezek után azonban egy határozott vonalat húz a szerző, s megáll. Lehet, hogy jól teszi, lehet, hogy nem. Érzem, hogy tovább kellene mennie, de nem teszi. Kijelenti, hogy a megyei újság mai helyzetével nem kíván foglalkozni. S azzal a kérdéssel sem, hogy az olyan biztatóan induló és sikeresnek felvázolt folyamat végül is hol torpant meg. S hogy milyen tényezők játszottak szerepet abban, hogy – idézem őt – „a lapkiadás mai helyzete azt a látszatot kelti, mintha minden akkori erőfeszítésünk odalett volna.”

Soraimból valószínű már eddig is kiderült, én – kíváncsi ember lévén – a folytatás híve vagyok. Térben és időben egyaránt. A történéseknek ugyanis nincs vége sohasem.

A kezdeményezés jó és célirányos. Továbbívné az egészet, meg kellene írni a tíz év előtti nagy fordulatnak más területeit, és egyéb összefüggéseit is. Gondolok itt, többek között az intézményrendszer, a gazdaság, oktatás, egészségügy, a művészeti élet legkülönbözőbb ágainak (irodalom, képzőművészet, film, stb.) vagy például az életminőség változásának kérdéseire.

Természetesen ezt a lehető legnagyobb körültekintéssel kell elvégezni. S objektíven – a szubjektívizmust kiküszöbölve (illetve a minimálisra csökkentve.), s azok közreműködésével, akik képesek erre, és akik érett fővel élték át az akkori történéseket.

Jobb, ha a történelmet a hozzáértők, s nem a vádiratkészítők írják.

Vasvári Zoltán

Még egyszer a palócföldi népmeséről Válasz Nagy Zoltán észrevételeire

Igen nagy megtiszteltetés és öröm számomra, hogy a palócföldi népmesekincset – egy nem szaktudományos folyóirat lapjain – bemutatni szánt tanulmányomhoz az anyagot ma talán legjobban ismerő gyűjtő, kutató, *Nagy Zoltán* tanár úr fűz megfontolandó, újabb adalékokat közlő és további vitára ösztönző megjegyzéseket (*Palócföld*, 1999/3.).

Különösen örvendetesnek tartom, hogy több mint tíz évvel a négykötetes palóc monográfia megszületése után – amelyben sajnos a népmeséről nem olvashatunk – vita bontakozhatott ki a palóc népi kultúra e fontos alkotórészéről.

Mindenekelőtt egy általános, magyarázkodó megjegyzést kell tennem, nem is elsősorban a magam, hanem a szerkesztőség nevében. Eredeti tanulmányom, amely, gondolom, rendelkezésre áll a szerkesztőségben, tudományos jegyzetapparátussal és több mint félszáz tételes irodalomjegyzékkel készült. Sajnos ezek közlésétől terjedelmi okokból, továbbá a lap jellegére figyelemmel el kellett tekintenem.

Nagy Zoltán bírálatában két szempontot vet fel.

1. Az 1989-es palóc monográfia megnyugtatóan tisztázta, hogy hol élnek a palócok. A monográfia hat nagyobb, palócok lakta területet állapít meg. Nagy Zoltán véleménye szerint, ahol a palóc nyelvjárást beszélnek, sőt, még szűkítve: ahol az a hangot ajakkerekítéssel nélkül, az á-t pedig ajakkerekítéssel ejtik, ott találhatóak a palóc tájegységek.

Filep Antal e vélekedéssel szemben állapítja meg, hogy: „...*problematikus a korábbi nyelvészeti irodalom ún. palóc nyelvjárás fogalma, amely néhány hangtani jelenség alapján az északi magyar nyelvterület nagy részét a palócokhoz köti.*” (Magyar Néprajzi Lexikon, 1981. 4. köt. 166.) Jómagam viszont azt gondolom, és erről próbáltam, talán nem elég világosan és meggyőzően, értekezni tanulmányomban, hogy a kérdés ennél sokkal bonyolultabb a kultúra egy-egy összetevője, így a népmese megítélése esetében is. Bár a nyelvjárási sajátosságainak vizsgálatáról, és a különböző kulturális hatások számbavételéről sem. Ha valóban olyan egyszerű lenne a dolog, ahogy Nagy tanár úr írja – bár úgy vélem, ő sem gondolja így –, akkor valóban nem kellett volna problematikusnak tekintenem pl. Besenyőtelek palóc státusát, amit a tanulmányban meg tettem, és ahogy azt a bírálóm is teszi, noha végkövetkeztetésem ellentétes az övével, és *Katona Lajos*éval egyezik. Azt csak zárójelben jegyzem meg – nyilvánvaló elnézésről van szó –, hogy Besenyőtelek Nagy Zoltán állításával szemben természetesen nem a Tiszántúlon, hanem a Tiszán inne, a hegyvidék és az alföld határán fekszik.

2. A bíráló másik fontos megállapítása, hogy a vizsgált 358 népmesével szemben 401, általam nem említett, újabb mesevariáns létezik még. Ezek számszerűen és minőségükben is fontosabbak a tanulmányban említettekénél, így az minden erénye mellett is torzó maradt; a számomra ködbe vesztett mesék nélkül valóban hiteles kép nem rajzolható a palócföldi meseanyagról. Ráadásul tovább rontja a dolgot, hogy két problematikus mesegyűjteményt is felvettem a vizsgált anyagba, a már említett *Berze Nagy-féle* gyűjtést és *Pintér Sándor* 13 „eredeti” palóc meséjét.

Ehhez előljáróban egy általános megjegyzést fűznék. Bár el kell ismernem, hogy a statisztikai vizsgálatba csak tíz, általam fontosnak tartott, s lehet, hogy némiképp önkényesen kiválasztott gyűjteményt vettem fel, a tanulmányban több-kevesebb részletességgel szólok a hiányolt gyűjtések döntő többségéről is.

Nézzük sorjában, hogy is áll a dolog a fentiekre nézve.

Nagy Zoltán először *B. Kovács István* Malac Julcsa. Gömöri népmesék, Pozsony, 1990. c. gyűjteményének 40 meséjét hiányolja. Nos, a tanulmányban B. Kovácsra két ízben is hivatkozom, az anyag számbavételénél megállapítva, hogy „*a nem magyarországi palóc és palóc hatást mutató területeken B. Kovács István gyűjtött*”. Sajnos a már fentebb említett okok miatt a megállapításhoz tartozó 4 irodalmi hivatkozás („*Úgy folyik belőlük a vér, mint a Rima dereka...*” Hét, XXV. (1980), 12. 22. Adalék a gömöri magyarság mesekincsének ismeretéhez. Új Mindenés Gyűjtemény, I. 1980. 140-169.; Mesehagyomány és hagyományozódás Gömörben. Egy baracai példa. Forrás, XVI. (1984), 6. 51-58.; Baracai népköltészet. ÜMNGY, XXV. 1994. Bp.) valóban nem olvasható a tanulmányban, így a nem szakember olvasó csak további pl. könyvtári búvárkodással jöhet rá, mely művekre is gondoltam. Azt viszont meg kell köszönnöm, hogy Nagy Zoltán felhívta az olvasóközönség és a magam figyelmét a *Malac Julcsa*-kötetre.

Dobos Ilona Gyémántkigyó című kötetére hivatkozom, megemlítve, hogy Érsekvadkerten gyűjtött. A falu neve viszont azért nem került fel a helységmutatóba, mert az csak a statisztikailag elemzett 10 gyűjtés gyűjtőpontjait tartalmazza. A két mesélő anyagát közlő kötetben viszont nem a Fejér megyei *Kovács Károly* – mint ahogy Nagy Zoltán állítja –, hanem *Ordódy József* az érsekvadkerti adatközlő, 8 mesével és 4 hiedelemtörténettel. Ordódy 1880-ban született Alsósztrégován, paraszti sorban élő nemes családban és 1966-ban halt meg Érsekvadkerten.

Görög Veronika Berki János varsányi cigány mesemondó magyar és cigány nyelvű repertoárjáról szóló vizsgálatait szintén részletesen bemutatam a tanulmányban, noha a szakirodalmi hivatkozás valóban ez esetben is kimaradt. Abban természetesen egyetértünk, hogy a magyarul elmondott mesék a palóc mesekincs részei.

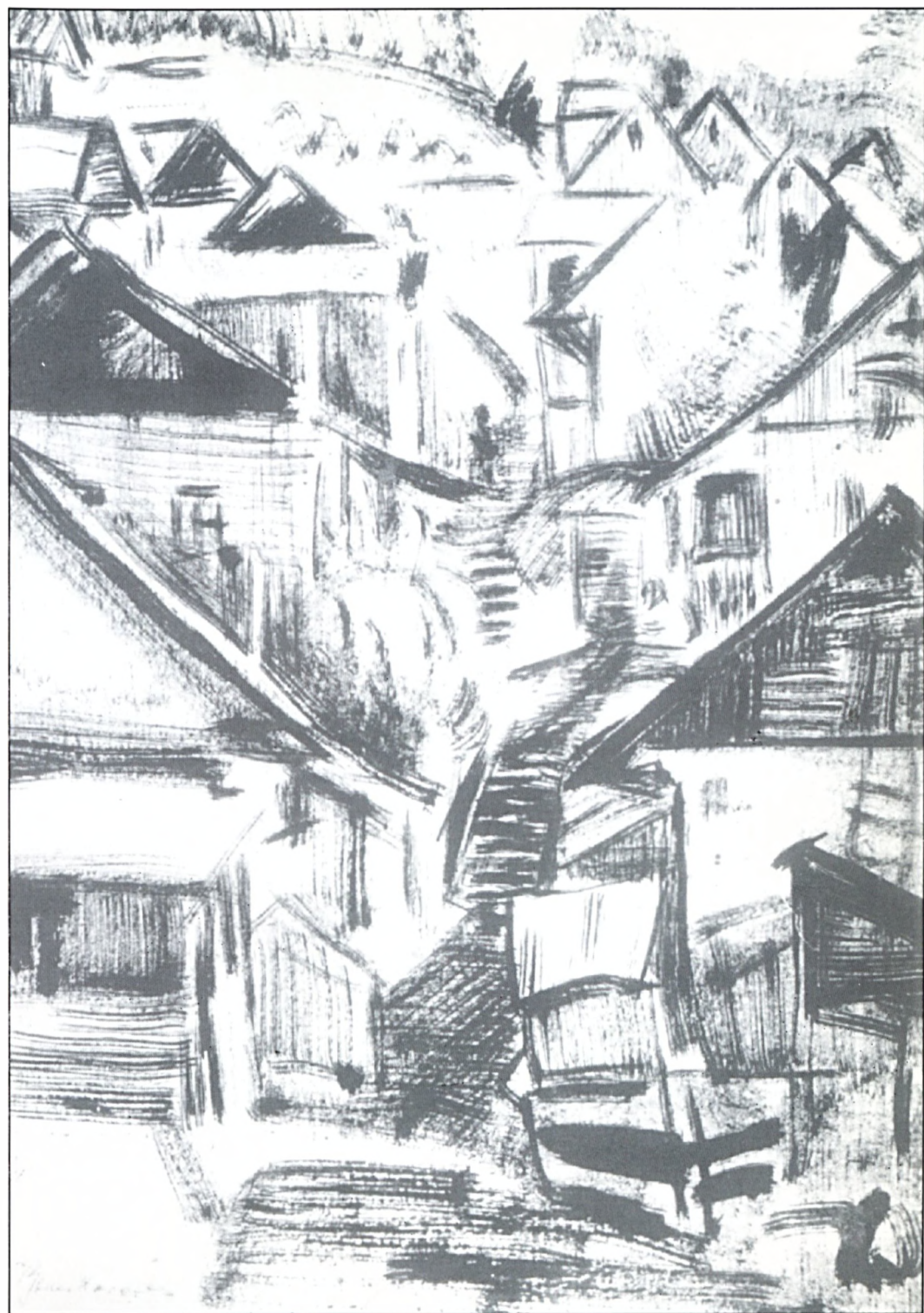
Két felrótt hiányt be kell ismerjek, bár némi magyarázattal ezek esetében is szeretnék élni. A bíráló hiányolja három fontos, az elmúlt évtizedben megjelent gyűjteményét (bennük összesen 239 mesével). A gyermekek számára készített összeállításaira (*A megpatkolt boszorkány*, Bp., 1987; *Az ikertündérek*, Bp., 1990.) hivatkozom, sajnos a könyvcímek említése nélkül, ezek a kimaradt jegyzetekben voltak. Nem szerepel viszont a tanulmányban Nagy Zoltán 1994-es és 1995-ös kötete. Ennek oka, hogy az anyaggyűjtést 1993-mal lezártam, és a kézirat leadásakor már nem egészítettem ki az utóbb megjelent munkákkal. Ezt sajnálom, mert valóban változtathatnak az újabban megismert variánsok az eddig kialakult képen, noha meg kell jegyezni, hogy ezek a lejegyzések a meseanyag alakulásának minőségileg más stádiumában keletkeztek, mint a klasszikus 19. századi és 20. század eleji variánsok.

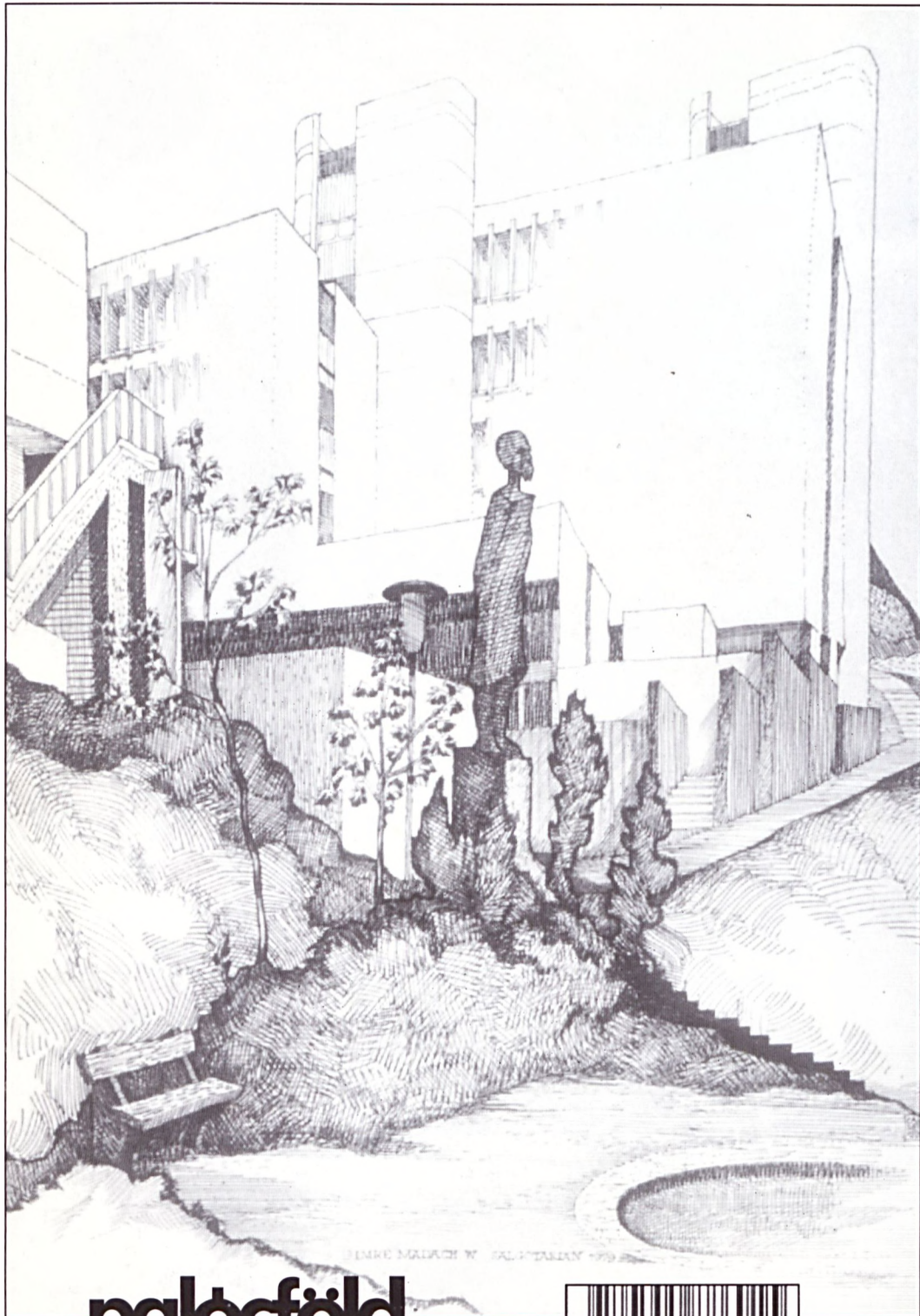
Kimaradt a vizsgálatból *A magyar népmesetípusok I-II.* kötetének öt gyűjtőtől származó 69 palóc variánsa is. A gyűjtők neve feltétlen említést érdemelt volna (noha *Berze Nagy* egri gyűjtéseiről és *Kálmány Lajos* szerepéről van szó a tanulmányban), utólagos felsorolásukat köszönöm Nagy Zoltánnak. A variánsok elemzésétől viszont azért tekintettem el, mert a forrás egy katalógus, teljes eredeti szövegközlést csak kivételesen ad.

Összegezve tehát azt gondolom, hogy bár természetesen nem volt céлом a teljes nyomtatásban megjelent palócföldi meseanyag elemzése, még csak hiánytalan számbavételére sem vállalkoztam, tanulmányom talán fogyatékoságai ellenére is felhívta a figyelmet e fontos kulturális kincsünk meglétére és további vizsgálatának szükségességére. És ha ennyit elértem, talán nem volt minden haszon nélkül publikálása.

Szujó Zoltán grafikája

palöcföld

